

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
ARAP DİLİ VE BELAĞATI BİLİM DALI

EBU'L-ABBÂS EL-MUBERRED VE EL-KÂMİL Fİ'L-EDEB
ADLI ESERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Yrd. Doç. Dr. MUHİTTİN UYSAL

HAZIRLAYAN
AHMET AKKAN

KONYA 2006

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	I
TRANSKRİPSİYON SİSTEMİ.....	II
KISALTMALAR.....	III

GİRİŞ

ARAP DİLİ ve EDEBİYATI AÇISINDAN EBU'L-ABBÂS EL-MUBERRED'İN YAŞADIĞI DÖNEME BİR BAKIŞ.....	IV
--	----

BİRİNCİ BÖLÜM

EBU'L-ABBÂS EL-MUBERRED'İN HAYATI.....	1
I. EBU'L-ABBÂS EL-MUBERRED HAYATI.....	2
1. el-Muberred'in Adı ve Nesebi.....	2
2. Lakabındaki İhtilaf.....	3
3. Doğumu ve Vefatı.....	4
4. Tahsil Hayatı.....	4
5. HOCALARI VE ÖĞRENCİLERİ.....	9
5.1. Ebû Osman el-Mâzinî.....	9
5.2. Ebû Hâtim es-Sicistânî.....	10
5.4. ez-Ziyâdî.....	10
5.5. el-Câhız.....	10
5.6. er-Riyâşî.....	11
5.7. el-Cermî.....	11
5.8. İbrâhim Muhammed et-Teymî.....	11
6. ÖĞRENCİLERİ.....	13
6.1. ed-Dîneverî.....	13
6.2. el-Mu'tez.....	13
6.3. Ebû Alî el-'Anzî.....	13
6.4. İbn Vellâ.....	13
6.5. İbn Keysân.....	14
6.6. ez-Zeccâc.....	14
6.7. el-Ahfeş.....	14
6.8. es-Serrâc.....	14
6.9. el-Kelâbâzî.....	15
6.10. İbn Şuqayr.....	15
6.11. İbnu'l-Ĥayyât.....	15
6.12. Niftaveyh.....	15
6.13. el-Veşşâ'.....	16
6.14. el-Ĥazzâz.....	16
6.15. el-Mebramân.....	16
6.16. Muhammed b. Ca'fer eş-Şaydalânî.....	16
6.18. el-Ĥarâîfî.....	16
6.19. eş-Şûlî.....	17
6.20. en-Nehhâs.....	17
6.21. eş-Şaffâr.....	17
6.22. Ebu'l-Ferac el-İşfehânî.....	17
6.23. ez-Zâhid.....	18
6.24. el-Kattân.....	18

7.ESERLERİ:	19
7.1. el-Muktaḍab.....	19
7.2. Edebû'l-Celîs.....	20
7.3. Kitâbu'l-İştikâk.....	20
7.4. Kitâbu'l-Belâġa.....	20
7.5. et-Te'âzî ve'l-Merâşî.....	21
7.6. Risâle fî İ'câzi Ebyât ve't-Teġannî fî't-temşîl.....	21
7.7. er-Ravḍâ.....	21
7.8. Ṭabaḳâtu'n-Naḥviyyîn el-Başriyyîn ve Aḥbâruhum.....	21
7.9. Kitâbu'l-Fâḍîl ve'l-Mefḍûl.....	22
7.10. Kitâbu'l-Ḳavâfî ve Me'steḳḳat Elḳâbuhâ minh.....	22
7.11. Kitâbu'l-Muzekker ve'l-Muennes.....	22
7.12. Kitâbu Mesâilu'l-Ġalaṭ.....	23
7.13. Nesebu 'Adnân ve Ḳaḥṭân.....	23
7.14. Kitâbû'r-Redd 'alâ Sîbeveyh.....	23
7.15. Şerhu Şevâhidi Kitâbî Sîbeveyh.....	24
7.16. el-Medḥal fî Kitâbi Sîbeveyh.....	24
7.17. Şerhu Lâmiyeti'l-'Arab.....	24
7.18. Kitâbû Esmâi'd- Devâhî 'inde'l-'Arab.....	24
7.19. Kitâbu Mettafaḳa Lefzuhû Veḥtelefe Mâ'nâhû mine'l-Kur'âni'l-Mecîd....	24
7.20. Kitâbu İḥticâci'l-Kurrâ.....	24
7.21. el-İḥtiyâr.....	25
7.22. el-'İtinân.....	25
7.23. el- Câmî'.....	25
7.24. el-Fiten ve'l-Mihen.....	25
7.25. ez-Ziyâdetu'l-Muntezi'a min Kitâbi Sîbeveyh.....	25
8. İLMÎ KİŞİLİĞİ.....	27
8.1. İlmî Kişiliğiyle ilgili Söylenenler.....	27
8.2. İtikâdî Yönüyle ilgili Söylenenler.....	32
9. İÇİNDE YAŞADIĞI SİYASÎ VE KÜLTÜREL ÇEVRE:.....	35
9.1. Siyasi Çevre.....	37
9.2. Kültürel Çevre.....	38
10. EBU'L-ABBÂS EL-MUBERRED VE BELÂĞAT.....	41
10.1. Belâġat İlminin Öğretilmesinde Kullandığı Metod.....	41
10.2. el-Muberred'in Kendi Döneminde Yazılan Şiirlerle Alakalı Görüşleri....	42
10.3. Belâġat.....	42
10.4. Feşâḥat.....	44
10.5. Lafızlar ve Anlamlar.....	45
10.6. Tevḳî'ât.....	46
10.7. Kinâye ve Fâkihler.....	48
10.8. Mecâz.....	49
11. Nahiv Meselelerinde Belâġatla ilgili Açılımlar.....	50
11.1. Muşâkele.....	51
11.2. Soru Cümlesinden Ne Kastedildiğinin Anlamından Çıkarılması.....	51
11.2.1. Takrîr.....	51
11.2.2. Tevbîḥ.....	51
11.2.3. Tevbîḥ ve Takrîr.....	52
11.2.4. Te'kîd (Vurgulama).....	52
11.3. el-Faşlu ve'l-Vaşlu.....	53
11.4. Hâl'in Öne Alınması.....	54

11.5. Emir Mahallinde Olan Dua.....	55
11.6. Dua Manasındaki Haber.....	55
11.7. Ceza ve Tehdidin Kastedildiği Emir.....	55
12. Belâgat Âlimleri Arasında el-Muberred'in Konumu.....	56
12.1. el-Muberred'e Göre el-Câhız'ın Belâgat İlmindeki Etkisi.....	56
12.2. el-Muberred ve İbn Kuteybe.....	57
12.3. el-Muberred ve Şa'leb.....	57
13. Değerlendirme.....	58

İKİNCİ BÖLÜM

II. EBU'L-ABBÂS EL-MUBERRED'İN EL-KÂMİL ADLI KİTABI.....	60
1. Genel Özellikleri.....	60
2. Metodu.....	65
3. Önemi.....	67
4. Edebî Yönü.....	67
5. el-Kâmil Kitabındaki Edebî Konular.....	68
5.1. Mensûr Metinler.....	69
5.2. el-Muberred'e Göre Şiirden Delil Getirme Metodu.....	69
5.3. el-Kâmil'de Şâirlerin Sanatsal Yaşamları.....	70
5.4. el-Kâmil'in Edebiyatında Darb-ı Mesel.....	71
5.5. el-Kâmil'de Öğütler (Mev'îza).....	72
5.6. Dil İle İlgili Konular.....	72
5.7. Eserin Muhtevâsı.....	73
5.8. el-Muberred ve Fıkhu'l-Luğa.....	74
5.9. Hutbeler.....	75
5.10. Mektuplar.....	76
5.11. el-Muberred ve Tefsîr.....	79
5.12. el-Kâmil ve Astroloji.....	80
5.13. el-Kâmil ve Basra Medresesi.....	81
5.14. el-Muberred'e Göre Rivayetin İncelenmesi.....	81
5.15. el-Kâmil ve el-Kurrâ.....	81
5.16. el-Muberred'e Göre Cemilerin Biçimi.....	82
5.17. Kur'an-ı Kerim ve Okunuşu.....	84
5.18. el-Muberred'in Bazı Nahiv Konuları ile İlgili Görüşleri.....	86
5.19. İştikâk.....	87
5.20. 'Âmiller.....	88
5.21. Ma'mûl.....	88
5.22. el-Muberred'in el-Kâmil'deki Eleştiriler.....	89
5.23. Siyasî ve Tarihî İncelemeler.....	90
5.24. el-Kâmil Üçüncü Asır İlminin Yansımasıdır.....	91
5.25. el-Kâmil'in Arap Dili ve Edebiyatındaki Değeri.....	93
6. el-Kâmil'in Baskıları.....	93
7. el-Kâmil Üzerine Yapılan Çalışmalar.....	94
SONUÇ.....	96
BİBLİYOGRAFYA.....	98

ÖNSÖZ

Arap Dili ve Edebiyatı tarihinin günümüze dek oluşum seyirinde karşımıza çıkan önemli şahsiyetlerden biri Ebû'l-Abbâs el-Muberred'dir. Mezkûr şahsiyetin Arap Dili ve Edebiyatı tarihi konusunda kıymetli eserleri bulunmaktadır. el Muberred'in, *el-Kâmil* adlı kitabı, konu hakkındaki eserlerinin en önemlisidir. Arap Dili ve Edebiyatının günümüzde daha iyi bir şekilde anlaşılmasının gerekliliğine binâen, çalışmada, Ebû'l-Abbâs el-Muberred'in hayatı ve *el-Kâmil* isimli eserinin incelenmesi amaçlanmıştır.

Araştırma giriş, iki ana bölüm ve sonuç kısmından oluşmaktadır. Girişte Ebû'l-Abbâs el-Muberred'in yaşadığı dönem hakkında bilgiler verilmiştir. Birinci bölümde Ebû'l-Abbâs el-Muberred'in hayatı, ders aldığı hocaları, öğrencileri, eserleri, ilmî kişiliği, içinde yaşadığı siyasi ve kültürel çevre, belâğatla ilgili görüşleri ve belâğat âlimleri arasındaki konumu ikinci bölümde ise, yazarın *el-Kâmil* adlı kitabının genel özellikleri, metodu, önemi, edebî yönü, muhtevası, ele aldığı önemli konular, baskıları ve üzerine yapılan çalışmalar incelenmiştir.

Araştırmanın genelinde, özellikle de çalışmamızın ikinci bölümünü teşkil eden *el-Kâmil* adlı eserin tanıtılması esnasında, kaynak olarak Muhammed Ebu'l-Fağl İbrâhim'in neşrettiği ve Muhammed Ahmed ed-Dâli'nin tahkik ettiği *el-Kâmil*'in iki farklı nüshasından faydalanılmıştır.

Bu çalışma boyunca yardımlarını esirgemeyen, eleştiri ve uyarıları ile çalışmama yön vererek katkıda bulunan değerli hocam Yrd. Doç. Dr. Muhittin UYSAL'a, kaynak temininde değerli mesailerini bana ayıran ve kaynaklardan yararlanmamda yardımcı olan, Dr. Muhammet TASA'ya, muhakkik tavrıyla çalışmaya katkıda bulunan ve her hususta alâkalarını gördüğüm Anabilim Dalı Başkanımız Prof. Dr. Tacettin UZUN Beyefendi'ye şükranlarımı sunarım.

20.09.2006

Ahmet AKKAN

TRANSKRİPSİYON SİSTEMİ

Çalışmamızda, aşağıda geçen transkripsiyon alfabesi kullanılmıştır. Arapça kelimelerden, Türkçe’de de aynı anlamıyla yaygın kullanımı olanlara transkripsiyon sistemi uygulanmamıştır.

SESLİLER

َ : a,e

ِ : ı,i

ُ : u

آ-ى : â

ى-ي : î

و-ؤ : û

SESSİZLER

ء : ’

ض : ḍ

ب : b

ط : ṭ

ت : t

ظ : ṣ

ث : ṯ

ع : ‘

ج : c

غ : ğ

ح : ḥ

ف : f

خ : ḫ

ق : q

د : d

ك : k

ذ : ḏ

ل : l

ر : r

م : m

ز : z

ن : n

س : s

و : v

ش : ſ

ه : h

ص : ṣ

ي : y

KISALTMALAR

a.e.	: aynı eser
a.mad.	: aynı madde
a.y.	: aynı yer
a.mak.	: aynı makale
b.	: bin (oğlu)
c.c.	: celle celâluhâ
Çev.	: çeviren
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
H.	: hicrî
Haz.	: hazırlayan
H.z.	: hazreti
İA	: Milli Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi
İst.	: İstanbul
M.	: milâdî
ö.	: ölümü
r.a.	: radiyallâhu ‘anh.
s.a.v.	: Sallallâhu Aleyhi ve Sellem
Şrh.	: şerh eden
Thk.	: tahkik eden
Tak.	: takdim eden
tsz.	: târihsiz
Trc.	: tercüme eden
vb.	: ve benzeri
vd.	: ve devamı

GİRİŞ

ARAP DİLİ ve EDEBİYATI AÇISINDAN EBU'L-ABBAS EL-MUBERRED'İN YAŞADIĞI DÖNEME BİR BAKIŞ

Bilindiği üzere her dil insan gibi, bir toplumda, o toplumun ihtiyaçları ile birlikte doğar ve gelişim süreci gösterir. Tıpkı bir insan gibi onu ayakta tutan temel objelerin zayıflamasıyla önce güç kaybeder ve toplumun ona ihtiyacı kalmadığı zaman da doğduğu gibi yeryüzünden kaybolur gider. Bu gelişim sürecinde o dili kullanan toplumda, dînî, kültürel, siyâsî ve çevresel şartların da etkisiyle o dilin çok güçlendiği, büyük coğrafyalarda konuşulduğu, birçok edebî ve sanatsal etkinliklerin o dil kullanılarak gerçekleştirildiği görülür. Yine aynı şartların etkisiyle bu dilin zayıflaması, kan kaybetmesi hatta ait olduğu toplumun ondan daha iyi ve anlaşılır başka bir dili seçmesiyle veya dilin gerekliliklerine dikkat etmeden o dili kullanmalarıyla, ağız ve lehçeleri değişerek de olsa, ortadan kalkması da mümkündür.

Arap dili de aynı şekilde yukarıda zikredilen durum gibi, doğduğu tarihten beri, bulunduğu coğrafyada bu seyri izlemiş ve Kur'ân-ı-Kerim'in nâzil olduğu dönemde de tekâmül merhalesine ulaşmıştır.

Arapça, Kur'ân'ın nuzûlu ile ilâhî vahyin dili olma hüviyetini de kazanarak Kur'ân'la birlikte geniş coğrafyalara yayılmıştır. Arapçanın ulaştığı bu tekâmülün muhafazasında Kur'ân'ın eşsiz belâğatının etkisi şüphesiz çok büyük olmuştur. Onun bir dinin kitabının dili olması, bu kitapta bu dilin çeşitli lehçeleri ile ilgili örneklerin bulunması, Arap toplumunun kullandığı birçok deyim, kalıp ve ibareleri içermesi, Arap kavimlerinin kullanmış olduğu değişik ifade şekillerini de içerisinde barındırması, bu mükemmelliği tamamlayan büyük unsurlar olmuştur.

Özellikle bu dilin, İslâm dininin de ibadet dili olması nedeniyle, Arapça konuşan Arapların yanı sıra, bu dinde mesafe kat etmek ve onun bazı konularına açıklık getirmek isteyen Arap olmayan toplumlar, bu dini ve bu dinin dili olan Arapçayı öğrenmeye önem vermişlerdir.

Bütün olarak ve dar anlamda Arap edebiyatı, hem bir halkı, hem de bir medeniyeti temsil eden tarihi bir saheserdir. Menşe' olarak, Arap yarım adasında yaşayan tabiatla bütünleşmiş göçebelere dayanır. İslâm öncesi tecrit edilmiş "Sâmi" dinlerin kültürünün araç olduğu bir toplum edebiyatıdır. Miladi VII. yüzyılın Arap fetihleri bu edebiyata yeni bir istikâmet vermiş ve evrensel bir nitelik kazandırmıştır.

Müslüman Arap hükümrânlığın ilâhî ve idârî dili olan Arapça, bu hükümrânlığın dâhilindeki çeşitli halkların ortak dili haline gelmiş ve ortak bir dille ifade edilen edebiyat, Orta Çağ İslâm medeniyetinin en önemli kültürel unsuru olmuştur. Böylece Arap edebiyatı on beş asır boyunca çeşitli edebiyat devirlerinde devamlılık çizgisini korumuştur.

Abbâsîleri hükümdarlığa getiren devrim rüzgarı, aynı zamanda Arap edebiyatının altın devrini açmıştır. Yeni âmiller devreye girmiş, bu dönemde edebiyat, yeni şekiller ve özellikler geliştirmiştir. Bağdât, Emevî devrinin başkenti olan Şâm'ın asla ulaşamayacağı kadar edebî hayatın merkezi olmuştur. Bağdâtın bu itibarı 334/945'de Büveyhîler'in eline düşmesinden sonra da devam etmiştir. Eyalet merkezlerinin yükselmesinden sonra Arap edebiyatı artık Sâmi ırkının Batı Asya'daki anavatanıyla sınırlı değildi doğuda ve batıda, Orta Asya'ya ve Akdeniz'in en uzak kıyılarına kadar yayılmıştı. Bu edebiyata katkıda bulunanlar artık Emevî devrinde olduğu gibi yalnız Araplar değildi; çeşitli etnik gruplara mensup birçok insanın katkısı vardır. Örneğin İranlılar, sayıları ve meselâ Sâsânî saray edebiyatı ve Hint fablleri gibi yabancı etkilerine aracılık etmeleri ve yaygınlaştırmaları sebebiyle en önemlileri arasında kabul edilmektedir¹.

Bu asırda iki nevi âlim tipi ortaya çıkmıştır. Birinci grubu kültürlerini, nakilcilik yaparak ve mevcut ilmî birikimi öğrenip aktarmak suretiyle geliştirenlerden oluşmaktadır. Bunlara "ilim ehli" denirdi. İkinci grup ise kültürlerini, îcad ve yeni hükümler çıkarmak suretiyle geliştirenlerden oluşmaktaydı². Bilindiği gibi Abbâsiler devri, Arap dili ve edebiyatı alanlarındaki çalışmalar bakımından çok verimli geçmiştir. Önceleri Kur'ân-ı Kerim ve hadîsin inceliklerini anlamak gayesiyle başlayan filolojik ve edebî araştırmalar, zamanla müstakil birer ilim dalını almış, çeşitli dilciler Arap kabileleri arasında dolaşarak Arap edebiyatına esas teşkil edecek malzemeyi toplayıp tespit etmeye başlamışlardı. İslâmi ilimlerin temelini oluşturan Kur'ân ve hadîsle ilgili çalışmalara bağlı olarak, nahiv alanında yapılan çalışmalar da bu devirde önem kazanmıştır³.

Daha önce Ebu'l-Esved ed-Duelî tarafından esasları tespit edilen nahiv ilmi, Abbâsiler'in ilk zamanlarında Basra ve Kûfe ekolleri şeklinde teşekkül etti. Bu ekollere

---

¹ Hasan İbrahim Hasan, "*Siyasi, Dîni, Kültürel, Sosyal*" *İslam Târihi*, Kayıhan yayınları, İst, 1985, 2/3, 149.

² a.e., s. 150.

³ a.y.

bağlı olarak birçok dil âlimi yetişti. Basra ekolünün başlıca temsilcileri Hâlıl b. Ahmed (175/791), Sıbeveyh (180/769), el-Ahfeş (207/822), Ebû Sâ'id es- Sırâfî (368/978) ve çağdaşı ez-Zeccâc'(310/922) dır. Daha sonra teşekkül eden Kûfe ekolünün belli başlı temsilcileri el-Kisâi, el-Ferra, Ebû Ca'fer er- Ru'âsi ve Şa 'leb'tir.

Ebû'l-Abbâs el-Muberrred, yaşadığı süre zarfında Mu'tasım'dan sonra sırasıyla Vâsık 227-232/842/847, Mütevekkil 232-247/847-861, Muntaşır 247-248/861-862, Musta'in 248-252/862-866, Mu'tezz 252-255/866-869, Muhtedî 255-256/869-870, Mu'temid 256-279/870-892, Mu'tezid 279-289/892-902, Muktefî 289-295/902-908, Muktedir-Billah 295-320/908-932 ve Kâhir-Billâh 320-322/932-934 yönetimde bulunmuşlardır⁴.

Abbasî devleti; ülkesinin genişliği, servetinin bolluğu ve ticaretinin revaçta oluşu, doğunun daha önce şahit olmadığı bir kültürel kalkınma ve harmanlanmanın meydana gelmesinde önemli rol oynamıştır. Hatta halifeden, sıradan bir vatandaşa varıncaya kadar bütün insanlar, ilim öğrenmeye başlamışlar veya en azından edebiyata meyletmişlerdir. Abbasî devleti zamanında insanlar, bal taşıyan arı misali, memleketlerine ve orada ilme susamış talebelere ilim götürmek için, ilim ve irfan kaynaklarına ulaşmak maksadıyla üç kıtayı dolaşmışlardır. Daha sonra da, günümüzdeki ansiklopedilere çok benzeyen ve bu yeni ilimlerin, önceden beklenilmeyen bir şekilde bize kadar ulaştırılmasında büyük rolü olan eserlerini, bu uğurda gösterdikleri devamlı gayretler sonucunda tasnif etmişlerdir⁵.

Bu dönemde Kırâat alanında İbn Mucâhid (ö. 324/936), Harûn b. Musa el-Başrî (ö. 170/180), Abdu'l-Vâhid el-Bezzâr, İbn Muqassem Yahyâ b. Hâris eđ-Đimârî (ö. 145/762), Hazma b. Hâbîb ez-Zeyyâd (ö. 156/773), Ebû Abdurrahmân el-Mukrî' (ö. 213/828) ve Hâlef b. Hişâm el-Bezzâz (ö. 229/843) Abbâsiler döneminde yetişmiş büyük kırâat âlimleridir.

Tefsir alanında İbn Cureyc, İbn Cerîr eđ-Taberî (ö. 310/922), Ebû Muslim Muhammed b. Baħr (ö. 322/934), İbn 'Abbâs, İbn Mes'ûd ve Muqâtil b. Süleymân el-Ezdî, ayrıca Mu'tezile'nin meşhur tefsircilerinden olan Ebû Bekr el-Es'âm (ö. 240/854) ve İbn Cerv el-Esedî (ö. 387/997) bu dönemde yetişmiş önde gelen âlimlerdendir⁶.

---

⁴ Bahriye Üçok, *İslam Tarihi Emevîler-Abbâsîler*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Sevinç Matbası, 1968, s. 101.

⁵ Hasan İbrâhîm Hasan, a.e., IV, 147-148.

⁶ a.e., II/III, 150-151.

Hadîs alanında el-Buḥârî, (ö. 256/869), Müslim b. Ḥaccâc el-Ḳuşeyrî (ö. 261/874), es-Sicistânî (ö. 275/888), et-Tirmizî (ö. 278/891), Ebû Dâvûd (ö. 275/888), en-Nesâî (ö. 303/915), Ahmed b. Ḥanbel (ö. 241/855) ve İbn Mâce (ö. 275/888) bunların her biri hadîs sahasında kıymetli birer eser kaleme almışlardır.⁷

Bu dönemde dil ve nahiv ilimleri adeta zirveye ulaşmıştır. Basra ve Kûfe dil mektepleri dört bir yandan gelen talebelerle dolup taşmıştır. H. III. asırda meşhur olan dil âlimleri arasında Ebû Osman el-Mâzinî (ö. 229/844), Ebû Ḥâtim es-Sicistânî (ö. 255/869), Ebu'l-Faḍl er-Riyâşî (ö. 257/871), Ebû Sa'îd en-Naḥvî (ö. 275/888), Ebû'l-Abbâs el-Mubberred (ö. 285/898), Şa'leb (ö. 291/904), İbn Keysân (ö. 299/911) H. IV. asırda ise Abdurrahmân el-Hemezânî (ö. 327/939), Ebû Bekr b. Abdilazîz, Ebû Ali el-Ḳâlî (ö. 356/967), Ebû Manşur el-Ezherî (ö. 370/980), İbn Fâris (ö. 365/975), el-Cevherî (ö. 312/924), ez-Zeccâc (ö. 310/922), İbnu's-Serrâc (ö. 316/928), es-Sîrâfî (ö. 368/978) gibi pek çok ünlü dil âlimi yetişmiştir.⁸

Ebû'l-Abbâs el-Mubberred'de işte bu dönemde, böyle münbit bir ortamda yetişmiştir. el-Mubberred'in yaşadığı sosyal, ekonomik, ekonomik, bilimsel ve siyasi durumu yazarın eserlerini etkiler.

---

⁷ Hasan İbrâhîm Hasan, a.e., II/III, 155-156.

⁸ a.y.

BİRİNCİ BÖLÜM
EBU'L-ABBÂS EL-MUBERRED'İN HAYATI

I. EBU'L-ABBÂS EL-MUBERRED HAYATI:

1. el-Muberred'in Adı ve Nesebi:

Ebû'l-Abbâs el-Muberred'in adı ve nesebi ile ilgili olarak farklı kaynaklarda değişik bilgiler bulunmaktadır. Genel olarak kabul gören şekli, Muhammed b. Yezîd b. 'Abdil Ekber b. 'Umeyr b. Hâssân b. Suleym b. Sa'd b. Abdillâh b. Yezîd b. Mâlik b. el-Hâris b. 'Âmîr b. Abdillâh b. Bilâl b. 'Avf b. Eslem Şumâle b. Aḥcen b. Kâ'b b. el-Hâris b. Ka'b b. Abdillâh b. Mâlik b. Naşr el-Ezdî el-Başrî'dir. Künyesi Ebû'l-Abbâs, şöhret bulduğu lakabı ise el-Muberred'dir⁹.

Seçkin bir aileden gelen Ebû'l-Abbâs el-Muberred, Yemen'den Kuzeye göç eden Ezd kabilesinin yukarı Hicâz'a yerleşen Şumâle koluna mensuptur¹⁰. Hz. Peygamber döneminde Medine'de bulunan Evs ve Hâzrec kabilelerinden Evs kabilesine dayanır. Evs kabilesi İslâmiyetten önceki Cahiliye döneminde de, İslâmiyetin yayılmaya başladığı ve geliştiği dönemde Medine'deki meşhur ve büyük kabilelerden birisidir. Peygamber Efendimiz (s.a.v.) Evs ve Hâzrec kabilelerini "Enşâr" olarak tarif etmiştir. Medine'de ilk İslâm devleti, onlar zamanında güçlenmeye başlamıştır. Bundan dolayı Medine-i Münevvere'yi, Peygamber (s.a.v), en hayırlı insanların, halifelerin, Muhâcir ve Enşâr'ın barındığı şehir olarak isimlendirmiştir. Evs kabilesi Şam'dan gelip, buraya yerleşmiş bir kabiledir. Bundan dolayı "Ezd" şeklinde isimlendirilmişlerdir¹¹.

Ebû'l-Abbâs el-Muberred'in babası Basra'da tapu işlerinde görevli bir memurdu.¹² el-Muberred, o kadar meşhurdu ki, dedesinin doğum ve ölüm tarihi herkes tarafından bilinmekteydi¹³.

Biyografik eserler, el-Muberred'in künyesini "Ebû'l-Abbâs" olarak takdim etmiştir. Zamanla bu künyesi ile bütünleşen el-Muberred, tıpkı diğer büyük ve meşhur

⁹ Corci Zeydân, *Târîhu Edebi'l-Luğati'l-'Arabîyye*, Dâru'l-Hilâl, Kâhire, tsz., II, 283; Hasan Ḳarûn, *Mecelletu'l-Ezher*, Kâhire, 1980, s. 1300; Muhammed Kurdî Alî, *Kunûzu'l-Ecdâd*, Dâru'l-Fikr, tsz, s. 97; Ṭâhir Ahmed Mekki, *Dirâsât fî Meşâdiri'l-Edeb*, Kâhire, 1986, s. 216; İbnu'l-Cevzî, *Kitâbu'l-Muntazar*, Dirâsetun fî Menhecîhi ve Mevâridîhi ve Ehemmiyetihi, thk. Hasan İsâ Alî el-Hâkîm, 'İlmu'l-Kutub, tsz, s. 374.

¹⁰ İbn Hucce el-Hamevî, *Semerâtu'l-Evrâḳ*, Mustafa el-Halebî Matbaası, Halep, 1371, s. 265.

¹¹ el-Mevrid, *Dirâsetu Bibliyoğrafya*, Bağdât, 1937, Sayı 1, III, 243; İbrâhîm el-Enbârî, *el-Kâmil-li'l-Muberred*, Mevsûâ'tu't-Turâşi'l-İnsâniyye, Kâhire, tsz., III, 4.

¹² İsmail Durmuş, "Muberred" mad., *D.İ.A.*, İst., 2006, XXXI, 432.

¹³ Razzûḳ Ferac Razzûḳ, *İnâyâtu'l-Udebâ' ve'l-'Ulemâ'*, Kulliyetu't-Terbiye, el-Câmi'at'ul-Mustensira, Bağdât, 1420, XXVIII, 18.

âlimlerin kendi künyeleri ile tanındıkları gibi, o da bu künyesi ile tanınır duruma gelmiştir¹⁴.

es-Suyûtî, Ebu'z-Zemâlkânî'nin *el-Mufaşşal*'ın şerhinde şöyle dediğini nakleder: “Basrâlıların “Ebû'l-Abbâs” adını zikrettikleri zaman el-Mubberred'i, Kûfelilerin ise bu ismi dillendirdikleri zaman Şa'leb'i kastetmeleri bir gelenek haline gelmiştir¹⁵.”

2. Lakabındaki İhtilaf:

el-Mubberred kelimesinde 'ra' harfinin nasıl okunacağı ile ilgili birçok araştırmacı izahta bulunmuş ve bu konu ile ilgili çeşitli rivayetler öne sürülmüştür.

el- Mubberred, Arap dilinde çok geniş bir kelime bilgisine sahipti. Bu, bazen onun dilde yalancılıkla ithamına sebep olmuşsa da, rivayetlerinde sağlam ve güvenilir bir lügatçi olduğu kabul edilmiştir. Fasîh bir dili, belîğ ve güzel bir anlatımı vardı. Yakışıklı kibar ve zarif bir insandı. Nevâdiri bol, konuşması tatlı ve sohbeti aranan bir edîpti.¹⁶ Basra valisi onu sohbet meclisine getirtmek istediği zaman, hocası Ebû Hâtim tarafından, evde su soğutmak için hazırlanmış olan bir yerde gizlenmişti. Bu hadiseden sonra, hocası kendisine “soğutulmuş, serinletilmiş anlamında el-Mubberred” lakabını vermiştir¹⁷.

Bir başka habere göre, bu ismi ona diğer hocası olan el-Mâzinî vermiştir. el-Mâzinî yazmış olduğu “*el-Elif ve'l-Lâm*” adlı kitabın ince ve çetin noktalarını ona sormuş, doğru, güzel ve gönüle serinlik veren isabetli cevaplar alınca da el-Mâzinî, kendisine, gerçeği ortaya koyan, hakkı ispatlayan anlamında “Sen el-Muberrid'sin” demiştir¹⁸. Ancak muhalif ekole mensup Kûfe mektebi mensuplarının “Ra” yı fethalayarak harekeyi değiştirmişler ve “gerçek yüzüne vurulan kişi” anlamıyla onun söylediklerinde isabetsiz ve yalancı olduğunu kastederek alay etmek amacıyla “el-Mubberred” şekline dönüştürdükleri rivayet edilmiştir¹⁹. Bu hususta başka rivayetler de

---

¹⁴ Şihâbuddîn Ebu'l-Fağl Ahmed b. Ali b. Hacer el-'Askalânî, *Lisânu'l-Mizân*, Muessesetu'l-A'lâm lil- Matbu'ât, Beyrut, 1998, IV, 411.

¹⁵ Abdu'l-Bâkî b. Abdulmecîd el-Yemânî, *İşâratu't-Ta'yîn ve Terâcumu'n-Nuĥâtî ve'l-Luġaviyyîn*, thk. Abdulmecîd Diyâb, Beyrût, 1981, s. 73.

¹⁶ Abdulhamîd Seyyid Labe, *Ġarîbu'l-Kur'ân*, Dafet, 1986, s. 192; Tâhir Ahmed Mekkî, a.e., s. 217; İbnu'l-Cevzî, a.e., s. 374.

¹⁷ Hasan Karûn, a.e., s. 1300.

¹⁸ Tâhir Ahmed Mekkî, a.e., s. 217.

¹⁹ a.y.

bulunmaktadır. Kendisine “el-Mubberred” denilmesinden rahatsız olduğu da nakledilmiştir²⁰.

3. Doğumu ve Vefatı:

Yaygın olan kanaate göre el-Mubberred, 10 zilhicce 210 (25 Mart 826) tarihinde Basra’da doğmuştur²¹. Fakat doğum tarihi konusunda net bir görüş ortaya konamamıştır. 207 yılında doğduğunu ifade eden âlimler de olmuştur. 207 yılında doğduğunu ifade edenler: ibn Tanrıverdî (ö. 335 h.)’nin “*en-Nucûmu’z-Zâhirâ*” adlı eserinde, el-Mubberred’in 207 yılında dünyaya geldiğini belirtmiş olmasını dayanak olarak kabul etmişler ve delil olarak sunmuşlardır. Fakat âlimlerin ve araştırmacıların büyük bir çoğunluğu, el-Mubberred’in 210 yılında doğduğu görüşünde birleşmişlerdir²².

Ebû’l-Abbâs el-Mubberred, 285/899 veya 286/900 tarihinde Şevvâl ayında Bağdat’ta vefat etmiştir²³. Namazını el-Ğâdî Ebû Muhammed Yûsuf b. Yakûb kıldırılmış, cenazesi Bâbu’l-Kûfe mezarlığındaki bir eve defnedilmiştir.²⁴ Başta İbnu’r-Rûmî olmak üzere Buhtûrî, İbn ‘Allâf ve Ahmed b. Abdusselâm gibi çağdaşı olan şâirler ölümü üzerine, kendisi için mersiye yazmışlardır²⁵.

4. Tahsil Hayatı:

Ebû’l-Abbâs el-Mubberred Basra’da yaşamış, eğitimini burada sürdürmüş, dönemin ileri gelen âlimlerinden lügat ve nahiv dersleri almaya başlamıştır. Basralı âlimlerden Ebû Hâtim es-Sicistânî (ö. 255/868), Ebû Ömer el-Cermî (ö. 225/839) ve Ebû Osman el-Mâzinî’nin derslerine devam etmiş, Sîbeveyh’in (ö. 180/796) “*el-Kitâb*”ının bir kısmını el-Cermî’den okumaya başlamış, el-Cermî’nin ölümünden sonra, geriye kalan kısmını da el-Mâzinî’nin yanında tamamlamıştır²⁶.

Ebû’l-Abbâs el-Mubberred, parlak zekası ve anlayışı, kuvvetli hafızası ve muhakemesi sayesinde, küçük yaşında lügat ve nahivde kazandığı geniş ve sağlam bilgisini çevresine kabul ettirmiştir. Daha Samerra’ya gitmeden, Basra’daki

²⁰ Ebû Sa‘îd es-Sem‘ânî, *el-Ensâb*, Dâru’l-Kutubi’z-Zâhira, Dimeşk, tsz., s. 201.

²¹ Ahmed Abdu’l-Bâkî, *min A’lâmi ‘Ulemâ’i-l-‘Arab fi’l-‘Ķarni’s-Sâli’si’l-Hicrî*, Dirâsatu’l-‘Arabîyye, Beyrût, 1990, s.164.

²² el-Ğıfî, *İnbâhu’r-Ruvât ‘alâ Enbâi’n-NuĶât*, thk. Muhammed Ebû’l-FaĶl İbrâhîm, Dâru’l-Fikrî’l-‘Arâbî, Mısır, 1955, II, 163.

²³ Muhammed RıĶvân ed-Dâya, *A’lâm’ul- Edebi’l-‘Abbâsî*, Muessesetu’r-Risâle, Beyrût, 1987, s. 179.

²⁴ Alî el-‘Ammârî, *Risâletu’l-İslâm*, Kâhire, 1991, s. 79.

²⁵ İsmail Durmuş, a.mad., s. 432.

²⁶ İbn Hacer el-‘AsĶâlânî, *TezĶibu’t-TezĶîb*, Dâru Şadır, Beyrût, tsz., VII, 47.

hocalarından ders aldığı dönemde, Basra emirliğinde düzenlenen ilim halkalarına iştirak etmiş, âlimlerle çeşitli münakaşalarda bulunmuş ve Basra'daki edebî atmosferi teneffüs etmiştir²⁷.

On beş yaşında iken Ebû Ömer el-Cermî tarafından Kitabu Sîbeveyh'in eleştirisine dair *Mesâilu'l-Ğalağ* adlı eserini kaleme almıştır. el-Mâzinî'den ders aldığı sırada es-Sicistânî'nin derslerine devam etmiştir. İbn 'Âiše'den hadîs, ensâb ve aḥbâr, Muhammed b. 'Ubeydillâh el-'Uḫbî'den şiir ve tarih alanlarında faydalanmıştır. el-Câhız'la olan ilişkisini vefat edinceye kadar devam ettirmiş, ondan şiir, hikemiyat, bedevîlere ve tarihî şahsiyetlere dair haberler rivayet etmiştir. Ebu'l-Faḍl er-Riyâşî'nin el-Aşmaî'den yaptığı dil, tarih ve şiirle ilgili rivayetleri toplamıştır²⁸.

Nitekim Ebû Hâtim es-Sicistânî, Nişâbur'dan tahsile gelen ve kendisinden *el-Kitâb*'ı okumak isteyen bir gence, henüz yeni yetişmiş bir genç olan talebesi el-Muberrred'i göstererek, ondan okumasını tavsiye etmiştir²⁹.

el-Kitâb'ın tenkidine hasrettiği, "*Mesâilu'l-Ğalâğ*" isimli kitabı gençlik döneminin eserlerindedir. Genç yaşlarda elde ettiği şöhretin Basra hudutlarını da aşmakta gecikmediğini gösteren çeşitli kayıtlar bulunmaktadır³⁰.

el-Vâsık-Billâh devrinde Sâmerra'ya davet edilmiş, orada bir yandan Vezîr Fâḍıl b. Mervân'ın muhasebe işlerini yürütürken, bir yandan da Abdullâh b. Muhammed et-Tevvezî, İbrâhîm b. Sufyân ez-Ziyâdî, şâir el-Cerîr'in torunu 'Umâre b. 'Aḳîl, Abdussamed b. Mu'azzel, Muhammed b. Hişâm es-Sa'dî'den sarf, nahiv, lügat, şiir, aḥbâr ve edebiyat alanlarında da faydalanmıştır. 244/858–246/860 yıllarında Mutevekkil-'Alellâh Ca'fer b. Muhammed ile veziri Fetḥ b. Hâkân el-Fârîsî'den aldığı davetle tekrar Sâmerra'ya giderek, sarayda düzenlenen ilmî ve edebî münazaralara katılmış, burada gösterdiği üstün başarı sebebiyle kıymetli hediyelere nail olmuştur.

²⁷ Ahmed Abdu'l-Bâkî, a.e., s. 165.

²⁸ İsmail Durmuş, a.mad., s. 432.

²⁹ Muhammed Abdu'l-Ḥâlîğ 'Uḍayme, *Ebû'l-Abbâs el-Muberrred ve Aşâruhû fî'l-'Ulûmi'l-'Arabîyye*, Mektebetu'r-Ruşd, Riyâd, 1986, s. 19; Nihat M. Çetin, "*el-Muberrred*" mad., İ. A., Millî Eğitim Basımevi, İst., 1979, VIII, 779.

³⁰ Monique Bernards, *Changing Traditions, Al-Mubarrad's Refutations of Sibaveyh and the Subsequent Reception of the Kitâb*, E.J Brill, Leiden, New York, Köln, 1997, 78 ; Nihat M. Çetin, a. mad., s. 779.

Di‘bil, el-Buhtûrî ve Ebu‘l-‘Anbes Muhammed b. İshâk eş-Şaymerî gibi şâirlerle tanışması bu sırada gerçekleşmiştir³¹.

Hocalarının ölümünden sonra, Basra dil mektebinin en büyük âlimi olarak kabul edilen Ebû‘l-Abbâs el-Muberred, nahivde iki farklı ekol olan Basra ve Kûfe ekollerine bağlı değildi. Farklı bir görüş ortaya çıktığında onlara muhalif davranırdı.

Örneğin “ليس” nin haberinin “ليس” ye takdîm edilmesini kabul etmezdi. Yine “لولا” dan sonra muttasıl zamirin gelmesini kabul etmezdi; “لولاك”, “لولاى”, “لولاه” örneklerinde olduğu gibi³².

247/861 yılında Mutevekkil‘Alellâh ile veziri Fetḥ b. Hâkân‘ın öldürülmesi yüzünden yardım ve ihsanların kesilmesi üzerine Sâmerra‘dan ayrılıp Bağdat‘a gitmiştir. Kûfe mektebinin lideri olan Şa‘leb‘le karşılaşması ve ilk münazarası bu sırada olmuştur. Kısa zaman içinde onun etrafında büyük bir öğrenci ve dinleyici kitlesinin toplandığını gören Şa‘leb, öğrencileri olan ez-Zeccâc ve İbnu‘l-Ḥayyât‘ı göndererek el-Muberred‘in ders halkasını dağıtmalarını istemiştir. ez-Zeccâc, sorduğu sorulara ikna edici cevaplar alınca bir daha Şa‘leb‘in yanına dönmemiş ve el-Muberred‘in derslerine devam etmeye başlamıştır. Şa‘leb‘in diğer öğrencilerinin birçoğu da hocalarını terk edip el-Muberred‘in yanına gitmiştir. el-Muberred, Sîbeveyh‘in *el-Kitâb*‘ını okutup müşkillerini çözmekte tek otorite haline gelmiştir³³.

el-Muberred, Bağdat‘ta emir ve vezirlerden, özellikle Bağdat Valisi Muhammed b. Abdullâh b. Ṭâhir ile kardeşi ‘Ubeydullâh‘tan ilgi ve saygı görmüş ve ihsanlarına nail olmuştur. Şa‘leb‘le yaptığı tartışmalarda güzel konuşması, nüktedanlığı, hazırcevaplığı ve şâirane tabiatıyla lehine bir atmosfer oluşturduğu kaydedilmiştir. Bu tartışmalar meydanlarda herkesin gözü önünde cereyan ettiği gibi, emir ve vezirlerin konaklarında da düzenlenmiştir. Vali bu meclislerin ardından Şa‘leb‘i oğluna, el-Muberred‘i kendisine hoca tayin etmiştir. Aralarındaki tartışmalara rağmen iki âlim arasında husumet olmamıştır³⁴.

³¹ İbrâhîm Enîs, *el-Aşvâtu‘l-Luğaviyye*, Dâru‘ṭ-Ṭibâ‘ati‘l-Ḥadîse, thk. Ḥâlid Abdulkerîm, Kuveyt, 1989, s. 15.

³² Yasin Kahyaoğlu, “*Ebû‘l-Abbâs el-Muberred‘in Hayatı, İlmî Şahsiyeti ve el-Kâmil adlı eseri*”, Nüşa, Yıl: 3, Sayı 10, 2003, s. 85.

³³ İsmail Durmuş, a.mad., s. 432.

³⁴ Butros el-Bustânî, *Udebâu‘l-‘Arab fi‘l-‘Aşri‘l-‘Abbâsî*, Dâru‘l-Cîl, Beyrût, 1979, II, 282.

el-Muberred, Kûfelilerin en âliminin Şa‘leb olduğunu söyleyerek ona iltifat etmiştir. Kendisi vefat edince de Şa‘leb onun hakkında mersiye yazmıştır³⁵.

Ebû'l-Abbâs el-Muberred, Bağdat'ta yaşamayı tercih etmiştir. Orada halife ve emirlerle görüşme fırsatı bulmuştur. Bağdat'ta bilinen ve meşhur olan Kûfelilerin imamı Şa‘leb ile çeşitli ilmî tartışmalara girmiştir. Ebû'l-Abbâs el-Muberred ile Şa‘leb arasında Bağdat'ta geçen münakaşalar meşhurdur. Bir gün Şa‘leb'in kendisi hakkında bir şeyler söylediğini duyan ve buna öfkelenen Ebû'l-Abbâs el-Muberred, Şa‘leb'e şu beyitlerle cevap vermiştir.

رب من يعنيه حالي وهو لا يجري ببالي
قلبه ملآن مني وفؤادي منه خالي

Durumumla ilgilenen nicesi var ki, aklıma bile gelmiyor,
Gönlü bende, oysa kalbimde ona yer yoktur³⁶.

Verdiği dersler son derece mükemmel olup, oldukça fasîh ve belîğ bir üslup kullanmıştır. Rivayetlerinde güvenilir olduğu gibi nükteli konuşmalar yapmış ve etkileyici bir metot kullanmıştır³⁷.

İbn Hallikân, Ebû'l-Abbâs el-Muberred'in ilmî kişiliğini şöyle anlatmaktadır: “Yaşadığı dönemde Bağdat'ta Arap dilinin önderidir. Edebiyat ve rivayet imamlarından birisidir.”

Rakibi Ebû'l-Abbâs Şa‘leb ile ilk buluşmaları ve münakaşaları bu tarihte cereyan etmiştir. Bağdat'ta emir ve vezirlerden özellikle Tâhir oğullarından, Bağdat valisi ‘Ubeyd b. Abdillâh b. Tâhir (ö. 330/913) ve kardeşi Muhammed'den alaka, saygı ve yardım görmüştür³⁸.

³⁵ Ebû Ca‘fer en-Naḥḥâs, *Şerhu Ebyâti Sibeveyh*, Mektebetu'ş-Şebâb, Kâhire,1985, s. 411.

³⁶ Yasin Kahyaoğlu, a. mak., s. 85.

³⁷ Ebû Berakât Kemâluddîn Abdurrahmân b. Muhammed b. el-Enbârî, *Ṭabaḳâtu'l-Udebâ'*, Mektebetu'l-Menâr, Ürdün, 1985, s. 165.

³⁸ Ebû'l-Abbâs Muhammed b. Yezîd el-Muberred, *el-Kâmil*, thk. Muhammed Ahmed ed-Dâlî, Muessetu'r-Risâle, Beyrût, 1984, I, 7.

Ebû'l-Abbâs el-Muberred, Bağdat'ta büyük bir faaliyet göstermiştir. Kolay ve genellikle irticalen söylediği şiirlerin pek çok olduğu kaydedilir ise de, bunlardan ancak bir kaç, hal tercümesinden bahseden eserlerde tespit edilebilmiştir³⁹.

---

³⁹ Nihat M. Çetin, a.mad., s. 780.

5. HOCALARI VE ÖĞRENCİLERİ:

Ebû'l-Abbâs el-Muberred Arap edebiyatındaki geniş ilmini ve kültürünü döneminin en meşhur âlimlerinden almıştır. Kur'ân ilimleri, kıraat, hadis, lügat, nahiv ve edebiyat alanlarında bu âlimlerden dersler almıştır.

Bu hocaların en önemlileri şunlardır:

5.1. Ebû Osman el-Mâzinî (ö. 225/840):

Ebû'l-Abbâs el-Muberred, hocası el-Mâzinî hakkında şöyle demiştir: “Sîbeveyh'den sonra nahiv alanında Ebû Osman'dan daha âlim kimse yoktur. Birçok konuda el-Ahfeş ile münazaralarda bulunmuş ve onu susturmayı başarmıştır⁴⁰”. Ebû'l-Abbâs el-Muberred, hocası el-Mâzinî'den kıraat rivayet ettiği gibi, “*Tefsîru'l-Mâzinî*” adlı kitabı da ondan rivayet etmiştir. Ayrıca, lügat ve edebiyat kitaplarında el-Muberred'in el-Mâzinî'den rivayetleri pek çoktur⁴¹. *et-Taşrif*, *el-Kavâfi* ve *el-Elif ve'l-Lâm* el-Mâzinî'nin önemli eserlerindedir⁴².

5.2. Ebû Hâtim es-Sicistânî (ö. 255/869):

Künyesi, Ebû Hâtim Sehl b. Muhammed b. Osmân b. Yezîd'dir. Küçük yaşlarda Ebû Yezîd el-Enşârî'den ve Ebû 'Ubeyde'den Arapça dersleri almıştır⁴³. el-Ahfeş'ten ilk defa Sîbeveyh'in kitabını okuyan kişi olarak bilinmektedir. Dil bilgini ve şâir olan es-Sicistânî, el-Muberred'e belli bir zaman diliminde hocalık yapmıştır. Ebû'l-Abbâs el-Muberred, onun hakkında şöyle demektedir: “Ben daha küçük yaşlardayken, es-Sicistânî'nin yanına öğrenciliğe başladım. Ancak ilim tahsilimi terk etmemi gerektiren bazı sebeplerden dolayı bir süre kendisinden ayrıldım. İlerleyen zamanlarda tekrar onun ilim halkalarına iştirak etme fırsatını buldum⁴⁴.” Basra camisinin imamlığını vefat edene kadar devam ettiren, es-Sicistânî, hicrî III. asrın en meşhur dilcilerinden olup şiirde ve Ğarîbu'l-Kur'ân ilimlerinde temayüz etmiştir. *Kitâbu'l-Kırâât*, *Kitâbu'l-İdğâm*, *Kitâbu*

⁴⁰ Yasin Kahyaoğlu, a. mak., s. 86.

⁴¹ Abdulcelîl Berel, *Ebû'l-Abbâs el-Muberred Hayâtuhu ve Âsâruhû ve Mezhebuhu'n-Naĥv*, Câmia'tu Dimeşk, 1984, s. 38.

⁴² Ebû Hasan Abdullâh el-Ĥaĥîb, *el-Muberred ve Dirâsetu Kitâbihî'l-Kâmil*, Mektebetu Câmia'ti'l-Urdun, Ürdün, 1989, s. 104.

⁴³ Abdulcelîl Berel, a.e., s. 39.

⁴⁴ Yaĥût el-Ĥamevî, *Mu'cemu'l-Udebâ*, Dâru'l-Musteşriĥa, Beyrut, tsz., IXX, 112.

*İhtilâfi'l-Meşâhif, Kitâbu'l-Feşâha*⁴⁵, *el-Mağşûr* ve *'l-Memdûd*, *el-İdğâm*, ve *el- Veşâyâ* önemli eserlerindedir⁴⁶.

5.3. et-Tevvezî (ö. 230/844):

Künyesi, Ebû Muhammed Abdullâh b. Muhammed b. Hârûn'dur. Şahsına ve eserlerine yapılan tenkitleri hoş görmeyen et-Tevvezî, Ebû 'Amr el-Cermî'den Sîbeveyh'in kitabını okumuştur⁴⁷. Ebû'l-Abbâs el-Mubberred'in önemli hocalarından birisidir. el-Mubberred, ondan bahsederken şöyle demektedir: “Şiirde Ebû Muhammed et-Tevvezî'den daha şâir birini görmedim. er-Riyâşi ve el-Mâzinî'den daha büyük bir âlimdi”. et-Tevvezî ismi, el-Mubberred'in “*el-Kâmil*” adlı eserinde geniş bir yer tutmaktadır.⁴⁸

5.4. ez-Ziyâdî (ö. 249/863):

Künyesi, Ebû İshak İbrâhîm b. Sufyân b. Süleymân b. Bekr b. Abdurrahmân b. Ziyâd'dır. Ahbâr ilmiyle ilgili Basra'nın en önemli âlimi olarak kabul edilmiştir. Şiirin kafiyeli ve sanatsal açıdan doyurucu olması gerektiğini savunanlardandır. el-Mubberred ondan pek çok rivayette bulunmuş ve “*el-Kâmil*” adlı eserinde isminden sıkça bahsetmiştir. Geniş bir ilim yelpazesine sahip olan ez-Ziyâdî'nin eserlerinden bazıları ise şunlardır. *el-Emsâl*, *el-Ahbâr* ve *Esmâ'u-s-Seḥâbi* ve *'r-Riyâḥi* ve *'l-Emḥâr*'dır⁴⁹.

5.5. el-Câhız (ö. 255/869):

Künyesi, Ebû Osmân 'Amr b. Baḥr b. Maḥbûb'dur. Basra'da doğmuştur. Ebû 'Ubeyde, el-Aşmâ'î ve Ebû Zeyd'den Arapça, el-Aḥfeş'ten nahiv, ve İbrâhîm en-Nazzâm'dan kelâm derslerini almıştır. el-Mubberred, hayatının son günlerine kadar el-Câhız'la olan ilişkilerini devam ettirmiş, *el-Kâmil* adlı eserinde kendisinden pek çok rivayette bulunmuştur.⁵⁰ Me'mun döneminde divân kâtipliği yapan el-Câhız'ın pek çok eseri bulunmaktadır.

⁴⁵ İbnu'n-Nedîm, a.e., s. 86-87 .

⁴⁶ Abdulcelîl Berel, a.e., s. 40.

⁴⁷ a.e., s. 41.

⁴⁸ Yasin Kahyaoğlu, a.mak., s. 86.

⁴⁹ Cuma el-Mabrûk 'Avnî, *el-Mubberred Ḥayâtuhu ve Âsâruhu ve Menhecuhu min Ḥilâli Kitâbihi'l-Muḥtaḍab*, Ma'hedu'l-İnmâ'i-l-'Arabî, Beyrût, 1988, s. 37.

⁵⁰ Ebû Bekr Ahmed b. Alî el-Ḥâtip el-Bağdâdî, *Târîḫü Bağdâd*, Dâru'l-Kuttâb el-'Arabî, Beyrût, tsz., III, 387.

Bunlardan bazıları şunlardır. *el-Beyân ve't-Tebyîn*, *el-Ḥayevân*, *el-Buḥalâ*, *Naẓmu'l-Kur'ân*, *Kitâbu'l-Mu'allimîn*, *et-Tesviyetu beyne'l-'Arab ve'l-'Acem* ve *el-Kavlu fi'l-Biğâl*'dir.⁵¹

5.6. er-Riyâşî (ö. 257/871):

Künyesi, Ebû'l-Faḍl el-Abbâs b. el-Ferac'dir. el-Aşmâ'î'den dil ve edebiyat alanında ders almış ve kitaplarını ezberlemiştir. Muhaddis olan er-Riyâşî, aynı zamanda dil ve nahiv uzmanıydı. Arap dilindeki ihtilâflı kelimelerle ilgili, mesela “**خيل ve ابل**!” gibi pek çok tasnifi bulunmaktadır. el-Muberrred, şiir, tefsîr ve rivayetlerdeki geniş bilgisine olan hayranlığını gizleyememiş ve bunu *el-Kâmil*'de zikretmiştir.⁵²

5.7. el-Cermî (ö. 225/840):

Künyesi, Ebû Ömer b. İshâk'tır. Basrâ'nın önde gelen âlimlerindendir. Eserleri: *el-Muḥtaşar fi'n-Naḥv*, *et-Tenbîh*, *Siyer* ve Sîbeveyh'in kitâbına yazmış olduğu taqrîzesi'dir.⁵³

5.8. İbrâhim Muhammed et-Teymî (ö. 250/864):

Basra kâdısı olan et-Tîmî'den, el-Muberrred *el-Kâmil*'i yazarken, kendisinden pek çok rivayette bulunmuştur.

Diğer bazı hocaları şunlardır:

Ahmed b. Ṭayfûr (ö. 208/823)

el-Ḳâḍî b. İsmâîl b. İshâk (ö. 280/893)

Ca'fer b. İsâ b. Ca'fer el-Hâşimî

İbn Ebî Ḥubrâ

Abdussamed b. el-Mu'azzil

Alî b. Ḳâsım b. Ali b. Süleymân el-Hâşimî

Ebû Mu'allim Muhammed b. Hişâm es-Sa'dî

Muhammed b. İbrâhîm el-Hâşimî

Muhammed b. 'Umeyr el-Ḥanefî

⁵¹ İbnu'l-İmâd el-Ḥanbelî, *Şezerâtu'z-Zeheb fi Ahbâri Men Zeheb*, Dâru'l-Fikr, 1979, I, 194.

⁵² Yaḳût el-Ḥamevî, a.e., I, 158.

⁵³ Abdulcelîl Berel, a.e., s. 38.

Muhammed b. Alî el-Başrî

Ummu Heysem el-Kilâbiyye⁵⁴

el-Muberred eserlerinde de belirttiği üzere, pek çok rivayeti ve haberi bu hocalarından aktarmıştır.

Ebû'l-Abbâs el-Muberred, hocalarından ilim tahsil etmekle yetinmemiş, aynı zamanda kendisinden önce yaşamış diğer âlimlerin eserlerini okuyarak ve inceleyerek onlardan da istifade etmiştir. Ancak Sîbeveyh'in, *el-Kitâb*'ından fazlaca etkilenmiş ve onun ilminden daha fazla yararlanmışır. ez-Zebîdî'nin rivayetine göre el-Muberred, ilk yıllarda onu okumuş ve kavramıştır⁵⁵.

Sîbeveyh'in *el-Kitâb*'ına karşı aşırı bir sevgi duymuş, bu aşırı muhabbetinden dolayı adı geçen kitaptan kendi şahsı için bir nüshâ edinmiş ve o kitabı istinsah etmek isteyenlere dahi vermemiştir.⁵⁶

Hocalarından almış olduğu geniş ve nitelikli ilimlerle yetinmeyen Ebû'l-Abbâs el-Muberred, ulaşabildiği her kaynağı okuyan ve irdeleyen bir kişiliğe sahiptir. Bu özelliği onu gerçek anlamda büyük bir âlim yapmıştır. Bu durumda, el-Muberred'i ilim ve kültür âşıklarının kendisine koştukları sağlam ve güvenilir bir ekol haline getirmiştir⁵⁷.

---

⁵⁴ Ebû'l-Abbâs Muhammed b. Yezîd el-Muberred, a.e., I, 9-10.

⁵⁵ Muhammed Abdu'l-Hâlik 'Uğayme, a.e., s. 352.

⁵⁶ Yasin Kahyaoğlu, a.mak., s.87.

⁵⁷ Abdulcelîl Berel, a.e., s. 42.

6. ÖĞRENCİLERİ:

Birçok kimse Ebû'l-Abbâs el-Muberred'den ders almış ve onun derin ve geniş ilminden istifade etmiştir. Talebelerinden bazıları şunlardır.

6.1. ed-Dîneverî (ö. 289/902):

Künyesi, Ebû Alî Ahmed b. Ca'fer'dir. Dînever asıllı olup Basra'ya gelmiştir. el-Mâzinî'den Sîbeveyh'in kitabını okumuştur. Bağdat'a gelip Sîbeveyh'in *el-Kitâb*'ını ikinci kez el-Muberred'in yanında okumuştur. Mısırda vefat eden ed-Dîneverî nahiv alanında çeşitli eserler bırakmıştır. Bunlardan "*el-Muhezzeb*" adlı kitabı meşhurdur⁵⁸.

6.2. İbnu'l-Mu'tez (ö. 296/909):⁵⁹

Samerra'da dünyaya gelen el-Mu'tez, o dönemde şiddetli esen siyasi rüzgârlardan uzaklaşarak ilim tahsili için Bağdat'a gelmiştir. İbnu'l-Mu'tez, aynı zamanda İbn Keysân'ın da öğrenciliğini yapmıştır.⁶⁰

6.3. Ebû Alî el-'Anzî (ö. 290/903):

Şâir, eleştirmen, nazım ve nesir üstadlarından olan el-'Anzî önemli eserler bırakmıştır. Bunlardan bazıları şunlardır: *el-Bedî'*, *Tabâkâtu's-Şu'ârâ'il- Muħdeşîn*, *Eş'âru'l-Mulûk* ve basılmış bir *Divân*'ı da bulunmaktadır⁶¹.

6.4. İbn Vellâd (ö.298/910):

Künyesi, Ebû Huseyn Muhammed b. Velîd'dir. Mısır asıllı olup el-Muberred'in yanında nahiv ve Sîbeveyh'in *el-Kitab*'ını okumuştur. Bıraktığı en önemli eser "*el-Munemmağ*"tır⁶².

---

⁵⁸ Cuma el-Mabrûk 'Avnî, a.e., s. 38.

⁵⁹ Ebû'l-Abbâs Muhammed b. Yezîd el-Muberred, a.e., I, 12.

⁶⁰ Abdulcelîl Berel, a.e., s. 44.

⁶¹ a.e., s. 51.

⁶² Şemsu'd-Dîn Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr b. Hâlikân, *Vefayâtu'l-Â'yân ve Enbâu Ebnâi'z-Zemân*, thk. İhsân 'Abbâs, Dâru Şâdir, Beyrut, tsz., III, 76; Cuma el-Mabrûk 'Avnî, a.e., s. 39.

6.5. İbn Keysân (ö. 299/911):

Künyesi, Ebu'l-Hasen Muhammed b. İbrâhim'dir. el-Muberred'in ve Şa'leb'in yanında öğrencilik yapmıştır. Kûfe ve Bağdat mezheplerini harmanlayıp birleştirmiştir. Arap dilinde uzman olan İbn Keysân, Bağdat medresesinin ilk hocalarındandır⁶³.

Ebû Bekr b. Mücâhid (ö. 324) hakkında şöyle demiştir:

“İbn Keysân, nahiv konusunda iki meşhur hoca olan, el-Muberred ve Şa'leb'ten daha bilgiliydi”. İbn Keysân'ın bazı eserleri: *el-Kâmil fi'n-Naĥv*, *İhtilâfu'l-Başriyyîn ve'l-Kûfiyyîn* ve *el-Muhezzeb fi'n-Naĥv*'dir⁶⁴.

6.6. ez-Zeccâc (ö. 311/923):

Künyesi, Ebû İshâk İbrâhîm b. es-Serî b. Sehl'dir. Kûfe'de Şa'leb'in öğrencisi iken, el-Muberred'i eleştiren ve beğenmeyen öğrencilerin başını çekerken Bağdat'a geldikten sonra, el-Muberred'in takdirini kazanarak en önemli öğrencilerinden biri durumuna gelmiştir. Ebû'l-Abbâs el-Muberred'den sonra Basra dil mektebinin önderliği ona geçmiştir.⁶⁵ ez-Zeccâc önemli eserler bırakmıştır. Bunlardan bazıları şunlardır: *Şerhu Ebyâtu Sibeveyh*, *Muĥtaşar*, *İştikâk* ve *Ĥalķu'l-İnsân*'dir⁶⁶.

6.7. el-Aĥfeş (ö. 315/927):

Künyesi, Ebû Hasan Alî b. Süleymân'dır. el-Muberred'in “*el-Kâmil*”ini şerh eden önemli öğrencilerindendir. el-Muberred'den pek çok rivayette bulunmuş ve *el-Kâmil*'i el-Muberred'den rivayet etmiştir. *el-Eġânî* ve *Mu'cemu'l-Udebâ*' adlı eserlerde bu rivayetler yer almaktadır. *et-Teşniye* ve *el-Cem'* onun diğer önemli bir eseridir⁶⁷.

6.8. es-Serrâc (ö. 316/928):

Künyesi, Ebû Bekr b. Muhammed es-Serî'dir. el-Muberred'in genç talebelerindendir. 265/879 yılında Bağdat'ta doğan İbnu's-Serrâc, el-Muberred'in ders halkasında yetişmiştir. Bir ara nahvi bırakarak mantık ve musiki ile uğraşmış, Fârâbî'den mantık dersi almıştır. el-Muberred ve Zeccâc (ö. 311/923)'tan sonra döneminin en güçlü nahiv âlimi olarak kabul edilmiştir⁶⁸.

⁶³ İbnu'n-Nedim, *el-Fihrist*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, tsz., s. 12.

⁶⁴ İbnu'l-İmâd el-Ĥanbelî, a.e., II, 12.

⁶⁵ Yasin Kahyaoġlu, a. mak., s. 87.

⁶⁶ Abdulcelîl Berel, a.e., s. 44.

⁶⁷ İbnu'l-İmâd el-Ĥanbelî, a.e., II, 270.

⁶⁸ Hüseyin Yazıcı, “*İbnu's-Serrâc*” mad., D.İ.A., İst., 2000, XXI, 205.

el-Uşûl, *el-Mu'cez* ve *el-'Arûz* gibi eserleri bulunan İbnu's-Serrâc, seleflerini topladığı Arapça gramere dair dağınık malzemeyi düzenli bir hale getirmiş, bu sebeple eleştirilenler “Nahiv ilmi dağınık haldeydi, onu toplu hale getiren İbnu's-Serrâc oldu” demişlerdir⁶⁹.

Sîbeveyh'in kitabından ilham alarak yazdığı bu eserin bölümlere ayrılmasında ve metodunda felsefecilerin yolunu takip etmiştir. Daha sonra mûsiki ile uğraşmıştır. es-Serrâc'ın eserlerinden, *el-İştîkâk* ve *Sîbeveyh kitabının şerhi* önemlidir⁷⁰.

6.9. el-Kelâbazî (ö. 316/928):

Künyesi, İbrâhim Muhammed b. 'Âlâ'dır. el-Muberred'in yetiştirdiği ve çok sevdiği önemli öğrencilerinden birisidir. Şam'da kadılık yapmış ve Basra'da vefat etmiştir⁷¹.

6.10. İbn Şuqayr (ö. 317/929):

Künyesi, Ebû Bekr Muhammed b. Hasan b. 'Abbâs b. el-Ferac'dir. Ahmet b. 'Abîd b. Sâlih'ten siyeri ve savaşları kronolojik sırasına göre nakletmiştir. Eserlerinden bazıları ise şunlardır: *el-Muhtaşar fi'n-Naḥv*, *el-Maḫşûr* ve *'l-Memdûd* ve *el-Muzekker* ve *'l-Muennes'tir*⁷².

6.11. İbnu'l-Ḥayyât (ö. 320/932):

Künyesi, Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed b. Mansûr'dur. Semerkant asıllı olup, Bağdat'ta el-Muberred'den ders almıştır.

ez-Zeccâc ile aralarında çeşitli münazaralar cereyan etmiştir. Eserlerinden bazıları, *Me'âni'l-Kur'ân*, *el-Muḫni*, *en-Naḥvu'l-Kebîr* ve *el-Mevzic'tir*⁷³.

6.12. Niftaveyh (ö. 323/935):

Künyesi, Ebû Abdillâh b. İbrâhîm b. 'Arafe b. Süleymân b. el-Muğîra b. Ḥabîb b. el-Muhelleb b. Ebû Şufrâ el-'Atekî el-Ezdî'dir. Esmer tenli olduğu için Niftaveyh diye isimlendirilmiştir. Aynı zamanda onu bu anlamda maden kaynağına benzetmişlerdir⁷⁴. Sa'leb'den alıntılar yaparak Kûfe ve Basra ekollerini birleştirmeye

⁶⁹ Hüseyin Yazıcı, “İbnu's-Serrâc” mad., D.İ.A., İst., 2000, XXI, 205.

⁷⁰ Ebû'l-Ferac el-İşfehânî, *el-Eğânî*, Dâru'l-Kutub, Kâhire, 1962, s. 279.

⁷¹ Ebû Hasan Abdullâh el-Ḥaṭîb, a.e., s. 99.

⁷² a.y.

⁷³ Abdulcelîl Berel, a.e., s. 45.

⁷⁴ Ebû Hasan Abdullâh el-Ḥaṭîb, a.e., s. 97.

çalışmıştır. Zâhirî mezhebinin önemli temsilcilerindendir. Bağdat'ta yaşamış ve orada vefat etmiştir. İlim konusunda titiz davranan Niftaveyh, Arapçada iştikâk'ın olmadığını savunmuştur. Eserlerinden bazıları şunlardır: *Ġarîbûl-Kur'ân*, *Emsâlu'l-Kur'ân* ve *er-Redd 'alâ men Ķâle bi Ħalki'l-Kur'ân'* dir⁷⁵.

6.13. el-Veşşâ' (ö. 325/937):

Künyesi, Ebû't-Ṭayyib Muhammed b. İshâk b. Yahyâ'dır. el-Muberred'in yanında uzun süre nahiv dersi okumuş olup önemli öğrencilerinden birisidir⁷⁶.

6.14. el-Ĥazzâz (ö. 325/937):

Künyesi, Ebû Hasan Abdullâh b. Muhammed b. Süfyân'dır. el-Muberred'in elinde yetişmiştir.

6.15. el-Mebramân (ö. 326/938):

Ebû Bekr Muhammed b. Alî b. İsmâîl el-'Askerî'dir. Basra'ya gelmiş ve Muhammed b. Yezîd'in künyesini alarak Mebramân lakabını almıştır. Bu lakabı almasının sebebi de gerekli bilgileri kendisinde toplaması ve kendisine birçok alanda sorular yöneltilmesidir⁷⁷.

6.16. Muhammed b. Ca'fer es-Şaydalânî:

Ebû'l-Abbâs el-Muberred'in damatlarından biri olup *el-Eġânî* ve *Mu'cemu'l-Udebâ'* da el-Muberred'den yaptığı çeşitli rivayetler bulunmaktadır.

6.17. Ebû Bekr b. Ebi'l-Ezher (ö. 325/937):

el-Muberred'in kâtip ve yazıcısı idi⁷⁸.

6.18. el-Ĥarâîfî (ö. 327/939):

Künyesi, Ebû Bekr Muhammed b. Câ'fer b. Muhammed b. Sehl b. Şâkir'dir. En önemli özelliği çok iyi bir gözlemci olmasıdır. Olayları güzel bir şekilde nakleder ve te'lif işinde mâhirdi. Eserlerinden bazıları ise şunlardır. *İ'tilâlu'l-Ķulûb fî Aĥbâri'l-Uşşâĥ*, *Mekârimû'l-Aĥlâĥ* ve *Hevâtifu'l-Cân'* dir⁷⁹.

---

⁷⁵ Şemsu'd-Dîn Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr b. Ĥallikân, a.e., I, 47-48; Cuma el-Mabrûk 'Avnî, a.e., s. 41.

⁷⁶ Ebû'l-Abbâs Muhammed b. Yezîd el-Muberred, a.e., s. 12. ; Yaĥût el-Ĥamevî, a.e., I, 264.

⁷⁷ Mustafa b. Abdillâh Ĥacı Ĥalîfe, *Keşfu'z-Zunûn*, Ma'ârif Matbaası, Beyrut, 1941, II, 1428; Yaĥût el-Ĥamevî, a.e., VIII, 254.

⁷⁸ Yasin Kahyaoġlu, a. mak., s. 87.

⁷⁹ Abdulcelîl Berel, a.e., s. 47; Yaĥût el-Ĥamevî, a.e., I, 97.

6.19. eş-Şûlî (ö. 335/946):

Künyesi, Ebû Bekr Muhammed b. Yahyâ b. Abdullâh b. Abbâs b. eş-Şûlî'dir el-Mubberred'i, Şâ'leb'e tercih edenlerden olup, el-Mubberred'in ilim meclisine devam etmiştir. Dönemin halifesinin ihtimamına nâil olmuş ve sarayda kâtiplik yapmıştır. Zamanla Ehli-Beyt'e yakın bir görüş içerisinde olduğu fark edilmesi neticesinde, Bağdat'ı terk etmek zorunda kalmış ve Basra'ya gitmiştir. eş-Şûlî önemli eserler bırakmıştır. Bulardan bazıları şunlardır: *el-Evrâk fî Ahbâri'l-Hulâfâ ve Eş'ârihim*, ve *Ahbâru'l-Buhturî*'dir⁸⁰.

6.20. en- Neḥḥâs (ö. 337/948):

Künyesi, Ebû Câ'fer Ahmed b. Muhammed b. İsmâîl b. Yûnus'tur. Bakırcı olarak tanınır. ez-Zeccâc ve el-Mubberred'den uzun süre ilim tahsilinde bulunmuştur. Güçlü bir hafızaya sahip olan en- Neḥḥâs, Mısır asıllıdır. İbn Vellâd (ö. 332) ile aralarında çeşitli alanlarda çetin münazaralar geçmesi neticesinde güzel eserler ortaya koymuştur. Onlardan bazıları şunlardır. *Edebû'l-Kuttâb*, *Me'âni'l-Kur'ân*, *el-Kâfi fi'n-Nahiv* ve *Şerḥu Muallaḳâti's-Seb'â*'dir⁸¹.

6.21. eş-Şaffâr (ö. 341/952):

Künyesi, Ebû Ali İsmâîl b. Muhammed b. İsmâîl b. Sâlih b. Abdurrahmân'dır. el-Mubberred'in arkadaşı ve öğrencisi olup kendisinden pek çok rivayette bulunmuştur. Aynı zamanda çok iyi bir edebiyatçı ve şâir olan eş-Şaffâr, Sünneti Seniyye'nin ateşli savunucularındandır⁸².

6.22. Ebu'l-Ferac el-İşfehânî (ö. 356/967):

Nahiv, dil, edebiyat, tarih ve mûsîkinin önemli âlimlerinden olan Ebu'l-Ferac, Kûfe'deki eğitiminden sonra, hayatını Bağdat'ta geçirmiştir⁸³.

Ebu'l-Ferac seçkin bir müellif, yazar, târihçi, müzisyen, edebiyatçı, Arap târihçisi ve aynı zamanda büyük bir şâirdir⁸⁴. Birçok âlimden rivayette bulunmuş ve pek çok kitap telif etmiştir. Bunlardan bazıları şunlardır: *Kitâbu'l-Eğânî*, *Kitâbu Mucerredî'l-*

⁸⁰ İhsân 'Abbâs, a.e., s. 98.

⁸¹ Şemsu'd-Dîn Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr b. Ḥallikân, a.e., I, 29.

⁸² İbnu'l-İmâd el-Ḥanbelî, a.e., II, 358.

⁸³ Ṭâhir Ahmed Mekkî, a.e., s. 259; Amnon Shiloah, *The Theory of Music Writings*, München, 1979, s. 235.

⁸⁴ Şemsu'd-Dîn Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehebî, Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ, thk. Şu'ayb el-'Arnavûṭ, Muessetu'r-Risâle, Beyrut, tsz., XVI, 202; Julie Scott Meisami end Paul Starkey, *Encyclopedia of Arabic Literature*, London, 1988, II, 49

*Eğânî, Kitâbu't-Ta'dîl ve'l-İntişâf fi Ahbâri'l-Kabâili ve Ensâbihâ, Kitâbu Meğâtîli't-Tâlibiyyîn, Kitâbu'l-İmâ'uş-Şevâ'ir*⁸⁵, *Kitâbu'l-Memâlikî'sh-Şuarâ'*, *Kitâbu Âdâbi'l-Ğurabâ* ve *Kitâbu'd-Diyânât*'tir⁸⁶.

6.23. ez-Zâhid (ö. 345/956):

Künyesi Ebû Ömer b. Abdillâh el-Vâhid b. Hişâm'dır. el-Muberred'in yanında uzun bir dönem nahiv dersleri okuyan ez-Zâhid aynı zamanda Şa'leb'in oğlu ve öğrencisidir. Önemli eserlerinden bazıları şunlardır: *el-Yâkût*, *Şerhu'l-Faşîh* ve *Ğarîbu'l-Hadîs*'tir⁸⁷.

6.24. el-Kaţţân(ö. 345/956):

Künyesi Ebû Hasan Alî b. İbrâhîm b. Seleme b. Baħr el-Kazvîni'dir. el-Muberred'in yanında çok uzun bir öğrencilik dönemi geçiren el-Kaţţân, fıkıh ve hadîsçiliğiyle ün yapmıştır⁸⁸.

Ayrıca el-Muberred'den **İbn Deresteveyh (ö. 347/958)**, **Ebû'sh-Şakar (ö. 350/961)**, **Ebû Alî Huseyn b. Kâsım el-Kevkebî**, **Ebû Sehl Ahmed b. Muhammed b. Ziyâd**, **Ebû Bekr b. el-Ezher** ve **eş-Şûmârî (ö. 360/971)** ve başka pek çok kimseden ders almıştır⁸⁹.

---

⁸⁵ Ebu Bekr Ahmed b. Alî el-Hâtib el-Bağdâdî, a.e., XI, 398.

⁸⁶ Abdulcelîl Berel, a.e., s. 47

⁸⁷ a.y.

⁸⁸ a.y.

⁸⁹ Hasan Karûn, a.e., s. 1301

7. ESERLERİ:

Ebû'l-Abbâs el-Muberred, yaşadığı asırda, kültürlü, muhakeme sahibi ve bilgin bir şahsiyet olarak tanınmıştır. Bir meşale gibi her alanda etrafına ışık saçan ve hemen her konuda yaklaşık olarak altmışa yakın eser bırakan büyük âlimlerdendir. Eserlerinin çoğu dil ve edebiyata yönelik olup, genellikle Arapça'nın detayına inmiştir. Eserlerinin birçoğu kaybolmuştur⁹⁰.

İbn Hâlikân bu konuda şöyle der:

“Ebû'l-Abbâs el-Muberred'in, edebiyatla ilgili pek çok eseri bulunmaktadır. Bunların başında da “*el-Kâmil*”, “*er-Ravdâ*”, “*el-Muқтаdab*” ve diğerleri gelmektedir⁹¹.”

Ömrü boyunca nahivle uğraşmış bir dilbilimci olan el-Muberred, Arap diline hâkimiyeti ve dirayetini gösteren çeşitli kitaplar kaleme almış büyük bir yazardır. O, bu alanda son derece değerli ve özgün eserler bırakmıştır. Ona ait eserlerin önemli bir kısmı maalesef günümüze kadar gelmemiştir. Mevcut olanların bir kısmı matbû, diğer bir kısmı el yazması olarak dünyanın çeşitli kütüphanelerinde bulunmaktadır. Bu çalışmamızda gerek mevcut kaynaklardan, gerekse tanıtmaya çalışacağımız söz konusu kitabından yararlanarak isimlerini tespit ettiğimiz bazı eserleri şunlardır.

7.1. el-Muқтаdab:

Sîbeveyh'in *el-Kitâb*'ından sonra Arap gramerinin en önemli eseri olup gramer olgusunu anlaşılır bir üslupla anlatan ilk kitaptır. Ancak eserin ‘zındık’ diye tanıtılan İbnu'r-Râvendî'nin rivayetiyle intikal etmesi, tanınıp istifade edilmesini engellemiştir⁹². Sîbeveyh'in *el-Kitâb*'ı daha önce tanınması, el-Muberred'in gramer konularında akli istidlâle ağırlık vermesi gibi sebepler de, eserin yaygınlaşmasını önlemiştir. Temel kaynağı Sîbeveyh'in *el-Kitâb*'ı olan, onu eleştirmek ve tamamlamak için telif edildiği belirtilen kitapta, konuları daha iyi belirten ve Sîbeveyh'inkilere göre daha kısa olan orijinal terimler kullanılmıştır. Sarf ve fonetikle ilgili meseleler Sîbeveyh'in eserinde müstakil bölümlerde bir araya toplanmışken, *el-Muқтаdab*'da dağınık halde ele alınmıştır⁹³. 373'ünü Sîbeveyh'in *el-Kitâb*'ından iktibas ettiği 500 kadar âyeti şahid

---

⁹⁰ Razzûk Ferac Razzûk, a.e., XXVIII, 29; Yaқût el-Hamevî, a.e., VII, 137; Şemsu'd-Dîn Ahmed b. Muhammed b.Ebî Bekr b. Hâlikân, a.e., IV, 445.

⁹¹ İbnu'n-Nedim, a.e., s.17.

⁹² el-Enbârî, a.e., s. 169.

⁹³ a.e., s. 169.

olarak kullanmış, bazı âyetlerde ayrıntılı yorumlara yer vermiş, kıraat farklarına temas etmiştir. 380'i Sibeveyh'ten alınmış, şâhid olarak kullanılan 521 şiir parçasının çoğunun şâiri açıklanmamıştır⁹⁴.

el-Muberred, Bağdat'ta kitabı yeniden gözden geçirmiş ve öğrencilerine ders kitabı olarak okutmaya başlamıştır. Bu durum karşısında değeri artmış ve rağbet görmüştür. İbn Deresteveyh, er-Rummâni ve Ebu Ca'fer İbnu'l Bâzîs'in eser üzerine şerhleri zamanımıza intikâl etmemiş, Sâ'id b. Sa'id el-Fariķî'nin *Tefsîr 'ul-Mesâili 'l-Muşkile fi evveli 'l-Muķtađab*'ı (Ta'lika alâ evâili 'l-Muķtađab fi 'n-naĥv) yayımlanmıştır⁹⁵. Bu eseri, Semîr Ahmed Ma'luf, 1993 yılında Kâhire'de neşretmiştir. Emin Ali Seyyid, *el-Muķtađab li 'l-Muberred* adıyla yüksek lisans tezi hazırlamıştır (1960, Kulliyyetu'l-'Ulûm, Kâhire). *el-Muķtađab*'ı Muhammed Abdulhâliķ 'Uğayme mukaddime ve ayrıntılı bir indeksle birlikte neşretmiştir⁹⁶.

7.2. Edebû'l-Celîs:

İsmâil el-Bağdâdî, bu eser hakkında şöyle demiştir: “el-Muberred'in şöhrete kavuşması bu kitab sayesinde olmuştur⁹⁷.”

7.3. Kitâbû'l-İştikâķ:

el-Muberred'in yazdığı ve günümüze kadar ulaşmayan bu eserden İbn Cinnî ve İbn Ĥallikân çeşitli alıntılar yapmışlardır⁹⁸.

7.4. Kitâbu'l-Belâġa:

Küçük bir risâle şeklindedir⁹⁹. Abbâsî halîfesi el-Vâsîķ-Billâh'ın oğlu Ahmed'in şiirin belâġatının mı, yoksa nesirin belâġatının mı daha üstün olduğu şeklindeki sorusuna cevap olarak yazılan eser, belâġat konusunda yazılan ilk müstakil eserdir. Kitapta belâġatın tarifi, belîġ sözün şartları ve nitelikleri, bir konudaki manzûm ve mensûr sözlerin belâġat açısından değerlendirilmesi, bazı âyetlerle şiirlerin edebî değeri mukayeselerle açıklanmıştır. Eser ilk defa Gustave Edmund Von Grunebaum tarafından

⁹⁴ İsmail Durmuş, a.mad., s. 433.

⁹⁵ a.y.

⁹⁶ Abdu'l-Vehhâb eş-Şâbûnî, *'Uyûnu 'l- Muellefât*, thk. Mahmûd Fâĥûrî, Halep, 1992, I, 285; Cuma el-Mabrûk 'Avnî, a.e., 45; Şihâbu'd-Din Ebi'l Fağl Ahmed b. Ali b.Ĥacer el-'Askalânî, a.e., IV, 255.

⁹⁷ Mustafa b. Abdillâh Ĥacı Ĥalife, a.e., I, 123.

⁹⁸ Abdu'l-Azîz el-Meymenî, *Buĥûs ve Tahķikât*, Beyrut, 1995, II, 328; İbnu'n-Nedim, a.e., 88.

⁹⁹ Yûsuf Nevfel, *el-Mektebetu 'l-'Arabiyye*, Dâru'l-Ġadi'l-'Arabî, Kâhire, 1991, s. 379.

1941 yılında neşredilmiştir. Ayrıca Ramazan Abdu-ttevvâb 1965 yılında bu risaleyi tahkik ederek yayınlamıştır¹⁰⁰.

7.5. et-Te‘âzî ve’l-Merâşî:

Müellifin yakın dostu, Mâlikî kadısı İsmail b. İshâk el-Ezdî’nin vefatı dolayısıyla 282/896 yazılan eser, *el-Kâmil*’in sonunda yer alan ilgili bölüme kadîm şâirlerden yapılan ilavelerle meydana getirilmiştir. Esere tâziye ve mersiyelerle ilgili kasîde, kıta ve beyitler alınmış, bunlar hakkında açıklamalar yapılmış, yer yer tarihi bilgiler verilmiştir¹⁰¹. Muhammed b. ed-Dibâcî tarafından tahkik edilerek Şam Üniversitesinde 1976 yılında basımı yapılmıştır¹⁰².

7.6. Risâle fî İ‘câzi Ebyât ve’t-Teğannî fi’t-temsîl:

Küçük bir risale şeklinde olup, 84 bölümden oluşmaktadır. Biyografik eserler ondan hiç bahsetmemişlerdir. Bu risâleyi, Abdusselâm Hârûn ortaya çıkarmış ve 1371/1901 yılında neşretmiştir¹⁰³.

7.7. er-Ravdâ:

el-Mubberred’den az önce yaşayan veya onunla çağdaş olan şâirlerden birçok seçmelerle onların bazı haber, hikâye ve anekdotlarından bahseden bir eserdir. Yaklaşık olarak üç ciltten meydana gelmektedir. Nahiv, belâğat, edebiyat ve dil âlimlerinin takdire şayan gördükleri bir kitaptır¹⁰⁴. Birçok âlim eserinde ondan bahsetmiştir. *el-Eğânî*’den *Hiżânetu’l-Edeb*’e kadar birçok kitap bu eserden iktibaslar yapmıştır. Yazma nüshası, Abdulazîz el-Meymenî’nin özel kitaplığında bulunan bu eserdeki iktibasların bir kısmını, Abdulkerîm Hâbîb bir araya toplamıştır. Eser, 1914 yılında Kahire’de yayınlanmıştır¹⁰⁵.

7.8. Tabaqâtu’n-Nahviyyîn el-Başriyyîn ve Ahbâruhum:

el-Mubberred’in ilk eseri olması hasebiyle önem arz eder. Bu eserde nahivcilerin genel durumları hakkında çeşitli bilgiler sunulmuştur. Ebû Hayyân’ın bu eseri

¹⁰⁰ Abdulcebbâr Abdurrahmân, *et-Turâsu’l-‘Arabî’l-İslâmî*, 1983, s. 807.

¹⁰¹ İsmail Durmuş, a.mad., s. 433.

¹⁰² Cuma el-Mabrûk ‘Avnî, a.e., s. 64

¹⁰³ Abdulcelîl Berel, a.e., s. 56.

¹⁰⁴ İsmail Durmuş, a.mad., s. 434.

¹⁰⁵ Cuma el-Mabrûk ‘Avnî, a.e., s. 66; Şemsu’d-Dîn Ahmed b. Muhammed b.Ebî Bekr b. Hallikân, a.e., I, 112; Ebû Hasan Abdullâh el-Ĥaĥîb, a.e., s. 458.

derinlemesine incelediği ve bu eserden alıntılar yaptığı aktarılır. Ne yazık ki eser günümüze kadar ulaşmamıştır¹⁰⁶.

7.9. Kitâbu'l-Fâdıl ve'l-Mefdûl:

On beş bölümden oluşan eser, bir konudaki nazım ve nesir ürünlerinden üstün olanlarla olmayanların açıklanması amacıyla yazılmış olup, şiirin faziletine dair bir mukaddime ile başlar. Cimrilik- cömertlik, gençlik-ihtiyarlık, haset, feşâhat, güzellik, hilim, şükür gibi konulara dair âyet, hadîs, sahâbe sözü, emsâl, şiir, hikaye, haber, kıssa, mev'izâ, methiye, mersiye ve bunların lügat, gramer, i'râb, yönlerinden açıklamalarını kapsar. Kitapta Emevî devrinden bazı anekdotlarla, et-Tevvezî, el-Mâzinî ve er-Riyâşî gibi üstatlarından nakillere de yer verilmiştir¹⁰⁷. Eser, Abdulazîz el-Meymenî tarafından “*el-Fâdıl*” adıyla yayımlanmıştır¹⁰⁸.

7.10. Kitâbu'l-Ķavâfi ve Me'steĶkat Elkâbuhâ minh:

On sayfadan oluşan küçük bir risâle şeklindedir. Ferrâ'nın aynı konudaki eserinden yararlanıldığı anlaşılan bu çalışmada kafiyeyle ilgili terimler, kafiye çeşitleri, örneklerle açıklanmıştır. et-Tenûhî ondan çeşitli alıntılar yapmıştır. Ramazan Abdu'ttevvâb eseri tahkik ederek 1976 Mısır'da neşretmiştir¹⁰⁹.

7.11. Kitâbu'l-Muzekker ve'l-Muennes:

Muhtevasında *el-MuĶtaĶab*'a atıflar bulunduğu için ondan sonra yazıldığı anlaşılan eserde, müzekker ve müenneslerle ilgili çeşitli konular yanında sûre, kabîle, ülke ve yer adlarından müennes olanlar, bazı müennes sarf kalıpları gibi hususlarla ilgili meseleler âyet ve şiirlerden şahitleriyle izah edilmiştir¹¹⁰. Ebû Alî el-Fâris ve Ebû Bekr b. es-Serrâc tarafından rivayet edilmiştir. Eser müenneslik alâmeti olan “Tâ” ile başlamakta, “Elif-i memdûde ve maĶşûra'dan bahsetmekte, isim olan müennesle sıfat olan müennesi açıklamakta, hakikî ve mecâzî müennesler için bir bölüm açarak hem müennes hem de müzekker olarak kullanılması caiz olan kelimeleri belirtmektedir. Lügat açısından müennesi ve müzekkeri açıklamakta ve sarf açısından geniş bir

¹⁰⁶ İbnu'n-Nedim, a.e., s. 88; YaĶût el-Ħamevî, a.e., VII, 144; Cuma el-Mabrûk 'Avnî, a.e., s. 72.

¹⁰⁷ İsmail Durmuş, a.mad., s. 433.

¹⁰⁸ Abdulcelîl Berel, a.e., s. 54.

¹⁰⁹ Abdu'l-Azîz el-Meymenî, a.e., II, 329.

¹¹⁰ İbrâhîm Enîs, a.e., s. 28; İsmail Durmuş, a.mad., s. 433.

değerlendirme yapmaktadır. Eser, Ramazan Abdu'ttevvâb ve Selâhaddîn el-Hâdî tarafından tahkik edilerek 1970 yılında Mısır'da basımı yapılmıştır¹¹¹.

7.12. Kitâbu Mesâilu'l-Ğalaṭ:

el-Muberred'in gençlik döneminde, Sîbeveyh'in mezhepler ve ekoller hakkındaki görüşlerini desteklediği ve benimsediği dönemdeki hataları ve yanlışları belirtmek için "*Mesâilu'l-Ğalaṭ*" adını vermiştir. Bu eseri de Sîbeveyh'in içine düştüğü hataları anlatmak ve ispatlamak için yazmıştır¹¹².

7.13. Nesebû 'Adnân ve Kaḥṭân:

Arapların soy bilimine dair en eski eserlerden olup, küçük bir risale şeklindedir. İbn Hâzım'ın *el-Ensâb*'ının temel kaynaklarından. Abdülazîz el-Meymenî er-Rackûtî tarafından 1354 yılında Kahire'de neşredilmiştir¹¹³.

7.14. Kitâbû'r-Redd 'alâ Sîbeveyh:

Bu kitabın varlığını İbnu'n-Nedîm, Yâḳût, İbnû'l-Ḳâdî, es-Suyûtî ve Hacı Hâlîfe'nin rivâyetlerinden öğreniyoruz. el-Bağdâdî de bu eserden alıntılar yapmıştır. Kitap kabileler hakkında geniş bilgi verir. İ'râb, istiḥâd, 'âmiller, rivayet ve terimlerle ilgili olarak 131 meselede Kitâbi Sîbeveyh'e yöneltilen eleştirilerden meydana gelmiş olup, *el-Muḳtaḍab*'ın girişinde zikredilmiştir. Ancak, yazar genç yaşta yazdığı bu eleştirilerin bir kısmından daha sonra vazgeçmiş ve Sîbeveyh'den özür dilemiştir¹¹⁴.

Birçok âlim bu konuda el-Muberred'e eleştiri yazmıştır. ez-Zeccâc *er-Red 'alâ'l-Muberred*, İbn Vellâd *el-İntişâr li Sîbeveyh mine'l-Muberred*, İbn Deresteveyh *Munâzarâtu Sîbeveyh li'l-Muberred*, er-Rummânî *el-Ḥilâf beyne Sîbeveyh ve'l-Muberred*, İbn Ebû Burde el-Ḳaşrî *Kitâb fi'l-İntişâr li Sîbeveyh' alâ'l-Muberred fi Kitâbi'l-Ğalaṭ* isimli kitaplarında el-Muberred'i tenkit etmişlerdir¹¹⁵.

---

¹¹¹ İbnu'n-Nedim, a.e., s. 88; Yâḳût el-Ḥamevî, a.e., VII, 144; Cuma el-Mabrûk 'Avnî, a.e., s. 49.

¹¹² el-Mevrid, a.e., Sayı 1, III, 25.

¹¹³ Cuma el-Mabrûk 'Avnî, a.e., s. 72; Abdulcelîl Berel, a.e., s. 57; İsmail Durmuş, a.mad., s. 434.

¹¹⁴ Hasan Ḳarûn, a.e., s. 1309

¹¹⁵ Mustafa b. Abdillâh Hacı Hâlîfe, a.e., II, 1407; İbnu'n-Nedim, a.e. 88; Cuma el-Mabrûk 'Avnî, a.e., s. 50.

7.15. Şerhu Şevâhidi Kitâbî Sîbeveyh:

Bu eseri İbn Nedîm, Yâkût, İbnu'l-Kâdî, es-Suyûtî ve Hacı Hâlîfe'nin ellerine geçen ve üzerinde çalışmalar yaptıkları kitaptır.

'Uğayme bu eseri, el-Muberred'in kaybolan eserleri arasında saymıştır. Fakat bu bilgi gerçeği yansıtmamaktadır. Eser Bağdat'ta bulunmaktadır. Bazı nüshaları ise dünyanın çeşitli kütüphanelerinde mevcuttur¹¹⁶.

7.16. el-Medħal fî Kitâbi Sîbeveyh:

ed-Dâvûdî, bu eseri "*Tabaka't*" isimli kitabında el-Muberred'e ait olarak tanıtmıştır. Yâkût'ta bu kitaptan alıntılar yapmıştır¹¹⁷.

7.17. Şerhu Lâmiyeti'l-'Arab:

Kasîde ağırlıklı bir eserdir¹¹⁸.

7.18. Kitâbû Esmâi'd- Devâhî 'inde'l-'Arab:

Sözlük niteliğinde olan bir eserdir. Arapça kelimelerini açıklamış, lafızlarını beyan etmiş ve manalarını izah etmiştir¹¹⁹.

7.19. Kitâbu Mettafağa Lefzuhû Veħtelefe Mâ'nâhû mine'l-Kur'âni'l-Mecîd:

Otuz sayfadan oluşan küçük bir risâle'dir. Lafızları aynı, mânâları farklı olan kelimeleri inceler¹²⁰.

7.20. Kitâbu İhticâci'l-Kurrâ:

Bu kitap nahiv kurallarını ve delillerini açıklamaktadır. Kıraat imamlarının okuyuşlarını lafız açısından değerlendirir ve doğruluk dereceleri hakkında değerlendirmeler yapar¹²¹.

---

¹¹⁶ Abdulcelîl Berel, a.e., s. 43-44.

¹¹⁷ Cuma el-Mabrûk 'Avnî, a.e., s. 76.

¹¹⁸ Ebû Hasan Abdullâh el-Haḫîb, a.e., s. 214.

¹¹⁹ a.y.

¹²⁰ a.y.

¹²¹ Abdulcelîl Berel, a.e., s. 63.

7.21. el-İhtiyâr:

el-Mubberred bu eseri “*el-Kâmil*” de zikretmiştir. Bu eser hakkında çok fazla bir şey bilinmemesine rağmen, şiir ve nesirden seçmeler içerdiği üzerinde durulmaktadır¹²².

7.22. el-‘İtinân :

el-Ferazdağ ile el-Cerîr arasındaki çekişmeyi ve birbirlerini nasıl hicvedip kusurlarını ortaya çıkardıklarını anlatmaktadır¹²³.

7.23. el-Câmî‘:

el-Mubberred bu eseri tamamlayamamıştır. Buna rağmen el-Bağdâdî bu kitabı delil olarak kabul etmiş ve ondan alıntılar yapmıştır¹²⁴.

7.24. el-Fiten ve’l-Mihen:

eş-Şûlî, bu kitabı el-Mubberred’in en değerli kitaplarından birisi olduğunu beyan etmiştir¹²⁵.

7.25. ez-Ziyâdetu’l-Muntezi‘a min Kitâbi Sîbeveyh:

Sîbeveyh’in *el-Kitâb*’ının eksik açıklanan yerlerin izahı hakkındadır¹²⁶.

Bunlardan başka lugat, gramer, edebiyat, i’râbu’l-Kur’ân, kıraat ve Allâh’ın isim ve sıfatları gibi konularda el-Mubberred’e birçok eser nisbet edilmiştir¹²⁷.

el-Mubberred’in bu eserlerinden başka, kaynaklarda adı zikredilen fakat günümüze kadar gelmemiş, muhtelif kaynaklarda hakkında bazı kayıtlara veya muhtevalarından yapılmış nakillere tesadüf edilen eserlerinden bazıları da şunlardır.

Ma‘âni’l-Kur’ân

el-Maqsûr ve’l-Memdûd

Kitâbu’l-Ĥat ve’l-Hicâ

Kitâbu’l-Envâ‘ ve’l-Ezmine

Kitâbu’l-Ĥurûf fî Ma‘âni’l-Kur’ân ilâ Sûreti Tâhâ

¹²² Cuma el-Mabrûk ‘Avnî, a.e., s. 63; Ebû’l-Abbâs Muhammed b.Yezîd el-Mubberred, a.e., IV, 76.

¹²³ Cuma el-Mabrûk ‘Avnî, a.e., s. 63.

¹²⁴ a.y.

¹²⁵ İbnu’n-Nedim, a.e., s. 88; Cuma el-Mabrûk ‘Avnî, a.e., s. 65.

¹²⁶ İbn Ĥucca el-Ĥamevî, a.e., s. 303

¹²⁷ Cuma el-Mabrûk ‘Avnî, a.e., s. 66.

Kitâbu Şifâtillâhi Celle ve ‘Alâ
Kitâbu’l-‘İbâra an-Esmâillâhi Te‘âlâ
Ma‘nâ Kitâbi’l-Evşat lil Ahfeş
Kitâbu’l-Hurûf
el-Medhal-fi’n-Nahv
Kitâbu’l-İ‘râb
Kitâbu’t-Taşrif
Kitâbu’l-‘Arûz
er-Risâletu’l-Kâmile
Çavâidu’s-Şi‘r
Kitâbu Darûrâti’s-Şi‘r
er-Riyâdu’l-Munîka
Kitâbu’l-Vesy¹²⁸
Kitâbu Şerhi Kelâmi’l-‘Arab
Kitâbu’l-Hâşş ‘ale’l-Edeb ve’s-Şıdk
Kitâbu’n-Nâtık
Kitâbu’l-Memâdih ve’l-Mekâdih
Kitâbu’t-Te‘âzî
eş-Şeff
Şerhu mâ Ağfelahu Sıbeveyh
Ebû’l-Abbâs fi Keşîr’in Minel-Mevaşin
ez-Zemân
Şerhu’l-Faşih
Şerhu Nevâdiri Ebû Zeyd
Garîbu’l-Ĥadîs¹²⁹

---

¹²⁸ Abdulcelil Berel, a.e., s. 68-69; Razzûk Ferac Razzûk, a.e., XXVIII, 243.

8. İLMÎ KİŞİLİĞİ:

Basra dil mektebinin Sîbeveyh'den sonra ikinci otoritesi olan el-Mubberred, Arap grameri ve edebiyatıyla ilgili özgün görüşler ortaya koymuştur. Onun gramerdeki yöntemi âmiller ve mâmuller taksimine göre semâ, kıyas, ayrıca sebeplerin açıklanmasına (ta'lîl) dayalı tanımlar yoluyla konuların açıklığa kavuşturulmasından ibarettir. el-Mubberred, bir dil kuralının veya bir ifadenin doğru veya yanlış olduğunu belirlemede daima kıyasın hakemliğine başvurmakla birlikte, kıyası hiçbir zaman semânın önüne geçirmemiştir. Gerek semâ gerek kıyasta yaygın olan kullanımı esas almıştır. Ona aykırı olan ve nahiv kaidelerine uymayan şâz kıraatleri reddetmiştir. Arap alfabesinin yirmi sekizinin muayyen şekilleri olan, yedisinin ise işaretlerle gösterilen otuz beş harfinin olduğunu söylemiştir¹³⁰.

Belâğata dair ilk müstakil eseri, el-Mubberred yazmıştır. İlk defa *el-Kâmil*'de teşbih konusuna geniş bir bölüm ayırarak edebî değerleri açısından taksim ettiği bazı türlerini zengin örneklerle açıklamıştır. Aynı şekilde kinâyeyi üçe ayırarak "leffu neşr" tabirini ilk defa o kullanmıştır¹³¹. Haber çeşitleri, icâz, lafız ve mânâ ta'kidi, istiare, iltifat, aklî ve mürsel mecâzlar, kalb, tecrîd ve murâat-ı nazîr gibi belâğat türlerini örnekleriyle açıklamıştır¹³².

Onun eleştirileri özellikle anlama yönelik olup, birçok kişinin makbul gördüğü bazı şiirleri mübalağa ve benzeri sebeplerden dolayı beğenmemiştir¹³³.

8.1. İlmî Kişiliğiyle İlgili Söylenenler:

Yaşadığı dönemde Arap edebiyatı ve nahiv âlimlerinin üstadı olarak kabul edilen el-Mubberred, çağdaşı olan ve daha sonraki dönemlerde gelen âlimler tarafından üstünlüğü açık bir şekilde kabul edilmiş ve edebî çalışmalarda delil olarak gösterilmiştir¹³⁴. Nahiv, belâğat ve edebiyatta asrının önemli şahsiyetlerinden ve fikir

---

¹²⁹ Nevâbî Fikrî el-'Arabî, *Mecelletu Kulliyeti Dâri'l-'Ulûm*, Kâhire, 2004, XXXI, 9-10; Abdulcebbâr Abdurrahmân, a.e., s. 807-808; Razzûk Ferac Razzûk, a.e., XXVIII, 244-250.

¹³⁰ Ebû'l-Abbâs Muhammed b.Yezîd el-Mubberred, a.e., I, 28.

¹³¹ İsmail Durmuş, a.mad., s. 432.

¹³² Ebû'l-Abbâs Muhammed b.Yezîd el-Mubberred, a.e., II, 56.

¹³³ Abdu'l-Vehhâb eş-Şâbûmî, a.e., I, 289.

¹³⁴ İbn Tağrıberdi, *en-Nucûm 'uz-Zâhira fî Mulûki Mısr ve'l-Kâhira*, Dâru'l-Kutub, Kâhire, 1932, III, 117; İbnu'n-Nedim, a.e., 87; Yakût el-Ĥamevî, a.e., IX, 112.

öncülerinden olan el-Mubberred'in şiirlerinin döneminin şiirlerine nazaran daha üstün ve edebî olduğu, edebiyatçılar tarafından kabul edilmiştir¹³⁵.

Dönemindeki diğer âlimlerin ilgilendikleri nahiv, lügat, şiir, şerh, ta'lik gibi konulara ciddî anlamda bir eğilim göstererek, bu alanlarda önemli eserler te'lif etmiş ve bu alanlarda bilinen ve aranan bir şahsiyet olarak tarihe geçmiştir¹³⁶. Aslında bizim de bilmediğimiz ve kaynağına ulaşamadığımız daha farklı alanlarla da ilgilenmiştir¹³⁷.

Ebû'l-Abbâs el-Mubberred'i edebiyat ve nahivdeki derin bilgisi, hoş sohbet ve nüktedan olması, ayrıca şiire çok meraklı olması, çok okuması, birçok alanda sahip olduğu bilgisi ve güçlü hafızasıyla herkesi kendisine hayran bırakmıştır. Dönemin halifeleri devlet adamları ve vezirler onun ilim meclislerinde hazır bulunur, onun ilimdeki üstün vasıflarından istifade etmeye çalışırlardı¹³⁸.

Âlimler de Ebû'l-Abbâs el-Mubberred hakkında birçok övgü ve methiyelerde bulunmuşlardır. ez-Zeccâc (ö.311/923) şöyle demiştir: “el-Mubberred bilgi deposu ve hazır cevaptı, hazırlık yapmadan ve irticâlen ders verirdi. İşte bu yüzden Kûfe'liler onu yalancılıkla, dili yanlış kullanmakla ve bilgi sahibi olmadığı konularda görüş belirtmekle itham etmişlerdir.” Nitekim ez-Zeccâc başka bir ifadesinde de şöyle demektedir: “el-Mubberred Bağdat'a gelince, onunla tartışmak için ben de Bağdat'a gittim. Orada Sa'leb'ten ders alıyordum, dolayısıyla el-Mubberred'i sıkıştırmaya karar vermiştim. Onunla tartışmaya başlayınca beni delillere boğdu. Bana öyle şeyler sordu ki cevap veremeyecek duruma geldim. Bu vesileyle onun âlim, faziletli ve büyük bir akla sahip olduğuna kesin olarak kanaat getirdim. Bu olaydan sonra da kendisinden bir daha ayrılmadım¹³⁹.”

es-Sirâfî (ö. 368/972) de şöyle demiştir: “el-Cermî ve el-Mâzinî'nin yaşamış olduğu dönemden sonra nahiv ilmi, Ebû'l-Abbâs Muhammed b. Yezîd el-Ezdî'ye intikal etmiştir¹⁴⁰.”

---

¹³⁵ İbnu'l-İmâd el-Hanbelî, a.e., II, 12.

¹³⁶ Ebû Sa'îd es-Sirâfî, *Ahbâru'n-Nahviyyîn vel-Başriyyîn*, thk. ez-Zeynî ve İsa el-Halebî, Matbaatu'l-Katolikiyye, 1932, 76. ; Ebû Bekr Ahmed b. Alî el-Hâtip el-Bağdâdî, a.e. III, 381.

¹³⁷ Ebû Bekr ez-Zubeydî, *Ṭabaḳātu'n-Nahviyyîn ve'l-Luğaviyyîn*, thk. Ahmed Ebu'l-Faḍl İbrâhîm, Mektebetu'l-Hânicî, 1954, s. 113.

¹³⁸ İbn Keşîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, Mektebetu'l-Ma'ârif, Beyrût, tsz., XI, 79.

¹³⁹ Yaḳût el-Hamevî, a.e. XIX, 118. ; Yasin Kahyaoğlu, a.mak., s. 87.

¹⁴⁰ Ebû Sa'îd es-Sirâfî, a.e., s. 75.

es-Sirâfî başka bir ifadesinde de şöyle demektedir: “Ebû Bekr b. Mucâhîd’in, ‘Kur’ân’ın manaları hususunda ve öncekilerin görüş belirtmedikleri konularda, el-Mubberred’den daha güzel cevap veren kimse görmedim. Şa‘leb ilim dizginimi elinde tuttuğundan, el-Mubberred’in geniş ilminden mahrum kaldım’ dediğini duydum¹⁴¹.”

el-Mubberred’i övenler, onu çağdaşı olan Şa‘leb’e tercih etmişlerdir.

Ebû’t-Ṭayyib el-Luğavî de şöyle demiştir: “Ne yaşadığı asırda ne de diğer asırlarda, el-Mubberred’in dengi olacak birisi vardır.¹⁴²”

Ebû Bekr b. Ebu’l-Ezher el-Mubberred hakkında şöyle demiştir: “ O, çok iyi bir edebiyatçıdır. Parlak bir zekâya, müthiş bir kabiliyete ve muhakemeye sahip, fesahat ve belâğat sahibî, hoş sohbet, nüktedan, iyi bir şâir ve çok iyi ön sezgisi olan bir kişidir”¹⁴³.

Meşhur şâir el-Buhtûrî (ö. 284/898) de el-Mubberred’i şu şekilde övmüştür. “Emîr Muhammed’in elde ettikleri, ancak Muhammed b. Yezîd sayesinde olmuştur.”

Ayrıca çağdaşı olan, şâir İbnu’r-Rûmî (ö. 283/896)’nin de el-Mubberred hakkında oldukça uzun ve övgü dolu bir kasidesi bulunmaktadır. el-Bârûdî (ö. 1322/1904) bu kasîdenin bir bölümünü “*el-Muhtarâf*” isimli eserinde dile getirmiştir.

el-Ḳıffî (ö. 646/1284), “Ebû’l-Abbâs Muhammed b. Yezîd, ilimde, edebiyatta, ezberde, isabetli görüşlerde, beyanda, güzel hitapta, hüsnü hatta, açık ifade ve hoş izahlarda eşine rastlanılmamış bir şahsiyettir.” demiştir¹⁴⁴.

Cerh ve ta’dîl âlimleri, el-Mubberred’in ilim ve rivayette güvenilir olduğunu kabul etmişlerdir. İbn-Keşîr “*el-Bidâye ve’n-Nihaye*” adlı eserinde el-Mubberred’in nakillerinde sikâ olduğunu kaydetmiştir¹⁴⁵.

el-Ḥatîb (ö. 463/1072) “*Târîhu Bağdâd*” adlı eserinde el-Mubberred’in âlim, faziletli ve rivayetlerinde sika olduğunu belirtmiştir.

Sehl Ebû Sehl el-Bahzî ve İbrahim b. Muhammed el-Mismâ’î şöyle demişlerdir: “Muhammed b. Yezîd küçük yaşına rağmen, Ebû Osmân el-Mâzinî’nin ilim meclisinde

¹⁴¹ Ebû Sa‘îd es-Sirâfî, a.e., s. 75.

¹⁴² İbn Keşîr, a.e., s. 81

¹⁴³ Abdulcelîl Berel, a.e., s. 46.

¹⁴⁴ İbn Tağrıberdi, a.e., III, 117.

¹⁴⁵ Yasin Kahyaoğlu, a. mak., s. 88.

Sîbeveyh'in kitabını anlatıyordu ve el-Mâzinî de sıradan bir vatandaş gibi onu dinliyordu¹⁴⁶.”

Niḫāvehy ise “Hayatım boyunca haberleri senetleriyle beraber ezberleyen bir tek kişiyi gördüm, O'da el-Muberred'dir¹⁴⁷.” demiştir.

İbn Cinnî'de “Ebû'l-Abbâs el-Muberred ilim konusunda dağ gibidir. O, bazı âlimlerin makalelerini nakleder, belâğat ve nahiv açısından tahlil eder ve karara bağlardı.” demiştir.

İsmâil İshâk b. el-Ḳâḏî de “Güncel olayları takip etmesi ve cereyan eden olayları tahlil etmesi hususunda, el-Muberred'in benzerine rastlanılmamıştır. Bu özelliği, çağdaşları olan diğer âlimlerden onu çok açık bir şekilde ayırmakta ve üstün kılmaktadır. İlim noktasında geçmiş dönemdeki âlimleri aratmayan nadir bulunan âlimlerdendir.” demektedir¹⁴⁸.

Şerh kitapları onu, dildeki muğlâk kelimelere yapabilecek en iyi açıklamaları getiren kişi ve nahvin ustası diye tanımlamıştır¹⁴⁹.

el-Cermî ve el-Mâzinî' döneminden sonra, Basrâ ekolünün nahiv alanında zirveye ulaştığı dönem, hiç şüphesiz el-Muberred dönemidir.

Gençlik döneminde yıldızı iyice parlayan el-Muberred'in, ilim ve irfandaki derinliği, ders verirken kullandığı metot, hiç şüphesiz öğrencilerini ciddi mânâda etkilemiş ve bir cazibe merkezi haline gelmiştir. Bunun en bariz örneği ez-Zeccâc'tır. Bağdat'ta ilk defa karşılaşmasına rağmen, kendisinden o kadar etkilenmiş ki, Sa'leb'ten ayrılıp öğrencisi olmayı dilemiş ve bunu gerçekleştirmiştir¹⁵⁰.

el-Mâzinî yazmış olduğu “*el-Elif ve'l-Lâm*” adlı kitabının ince ve çetin noktalarını ona sormuş, doğru ve güzel cevaplar alınca da el-Mâzinî kendisine, gerçeği ortaya koyan, hakkı ispatlayan anlamında “Sen el-Muberrid'sin” demiştir. Bu olay da onun ilim konusundaki müthiş olan kabiliyetinin en güzel göstergelerindedir. Dünyanın çeşitli bölgelerindeki nahiv kitaplarını incelediğimizde, el-Muberred'in ışıltısını o kitaplarda mutlaka görürüz. Nail olduğu daha büyük kısmetse biyografik eserlerin kendisinden hep övgüyle söz etmesidir. O, öyle bir insan ki, her alanda

¹⁴⁶ Cuma el-Mabrûk 'Avnî, a.e., s. 75.

¹⁴⁷ Ebû Sa'îd es-Sîrâfî, a.e., s. 76.

¹⁴⁸ el-Ḳıfî, a.e., II, 174.

¹⁴⁹ Ebû Sa'îd es-Sîrâfî, a.e., s. 77.

¹⁵⁰ Yaḳût el-Ḥamevî, a.e., XIX, 122.

mükemmelliğe ulaşmıştır. Sîbeveyh'den sonra nahiv ilminin en büyük üstadıdır dediğimizde mübalağa etmiş olmayız¹⁵¹.

Ebû'l-Abbâs el-Muberred'in şöhret sahibi olmasını ve insanların kendisine sevgilerini sunmalarını hazmedemeyenler, hakkında asılsız yalan haberler uydurmuşlardır. Fakat güvenilir ve ana kaynak olarak kabul edilen eserlerde, o, hep güvenilir ve fazilet sahibi olarak tanımlanmıştır. Fazilet sahibi ve güvenilir bir insan olduğuna delil olarak da şu görüşü mâlumdur. "Hatadan ve yanlıştan dönmenin herhangi bir ayıbı veya kusuru yoktur. Üzerinden uzun bir zaman dilimi geçmiş olsa bile, doğru ortaya çıktığı zaman hatadan dönülmelidir." demiştir.

ez-Zeccâc, Ebû'l-Abbâs el-Muberred'in şöyle dediğini duyduğunu nakletmiştir: "İnsanlar yanılır ve hata edebilirler. Şayet yanlışlıklarını anlarırsa hatalarından dönerler. Kendilerine doğru gözüktüğü halde hatalarında ısrar etmeye devam ederlerse, cahil ve yalancı olarak kalırlar¹⁵²."

Ebû'l-Hasan el-Ahfeş, Ebû'l-Abbâs el-Muberred'in şöyle dediğini duyduğunu dile getirmiştir: "Hata işleyen ve hatasından dönen kimse, hata işlememiş gibidir. Çünkü hatasından kendi isteğiyle dönmüştür. Fakat hatası açık bir şekilde ortaya çıktığı halde, hatasından dönmeyen ve hatasında ısrar eden kimse de, lanetlenmiş yalancı olarak kalır¹⁵³."

Nitekim Ebû'l-Abbâs el-Muberred, hakkı ve doğruyu görünce birçok defa savunduğu görüşü terk etmiştir. Ebû Hayyan en-Nahvî (ö. 745) şöyle der: el-Muberred, Sîbeveyh'e karşı çıktığı bir konu ile ilgili yanlış yaptığını anlayınca, savunduğu görüşü terk etmiş ve bu durum kayıt altına alınmıştır¹⁵⁴.

Ebû'l-Abbâs el-Muberred'e tenkit getirilen konu ise; ilmîni ve birikimini herkesle paylaşmaya yanaşmadığı ve bu konuda seçici davrandığı hususudur. Ayrıca başkalarının görüşlerini, düşüncelerini ve olaylar karşısındaki tutumlarını beğenmeyen bir yapıya sahip olduğu hususudur¹⁵⁵.

Bir konu hakkında kendisinden başka birisi bir fikir öne sürdüğü zaman beğenmez ve eleştiri getirirdi. Ancak olumlu bir tarafı daha var ki, o da, sunulan

---

¹⁵¹ Ebû Sa'îd es-Sîrâfî, a.e., s. 76.

¹⁵² Abdulcelîl Berel, a.e., 77-78; İbnu'n-Nedim, a.e., s. 64; Yağûd el-Ĥamevî, a.e., XIX, 123.

¹⁵³ Yağûd el-Ĥamevî a.e., XIX, 123

¹⁵⁴ a.y.

¹⁵⁵ Ebû'l-Kâsım ez-Zeccâc, a.e., s. 123.

düşünceyi veya bilgiyi mantık süzgecinden geçirdikten sonra olumlu bulduğu takdirde ravilerini de göz önünde bulundurup, bilgiyi netleştirdikten ve saflaştırdıktan sonra kabul etmesidir. “Bir harfin doğruluk derecesini öğrenmek için bir yıl uğraşım” dediği rivayet edilir.

Ebû'l-Abbâs'ın değerini artıran ve konumunu yücelten diğer bir durum ise, her açıdan meşhur ve faydaları tartışılmayacak kadar büyük olan, eserleri hakkındaki diğer âlimlerin methiyeleri olmuştur. Nitekim Arapların darb-ı mesel haline getirdikleri şu söz sürekli kullanır duruma gelmişlerdir: “*el-Kâmil'i okumayan kâmil olamaz*”.

Bir araştırmacı, el-Mubered'in “*el-Muқтаđab*” eseriyle ilgili yaptığı araştırma neticesinde şöyle demiştir: “*el-Muқтаđab*”ın nahiv konularında müthiş bir hazine sunduğu açık ve net bir şekilde görülmektedir. Eserin keyfiyet ve kemiyet açısından Sîbeveyh'in kitabından geri kalan bir tarafı yoktur¹⁵⁶.

8.2. İtikâdî Yönüyle İlgili Söylenenler:

Ebû'l-Abbâs el-Mubered'in, sinirli, muhafazakar, kibirli ve milliyetçi olduğu konusunda kendisine çeşitli eleştiriler getirilmiştir. el-Mubered'in, itikadi yönüyle ilgili kaynaklarda farklı rivayetler bulunmaktadır. Bazı âlimler onun Şafî, bazıları Hanefî, bazıları da Hârîcilere yakın bir duruş sergilediğini beyan etmişlerdir¹⁵⁷.

Ebû'l-Abbâs Muhammed b. Yezîd el-Mubered'in, Hârîci olduğunu iddia edenler olmuştur. Bu görüşlerine dayanak olarak ta “*el-Kâmil*” adlı eserinde Hârîcilere geniş bir bölüm ayırması ve onları mübalağalı bir şekilde anlatmasıdır. Ortaya çıkan bu durumun da kendisinin o görüşe mensup olduğunun açık delili sayıldığını belirtmişlerdir¹⁵⁸.

Ahmed Emîn ise, Araplar ve özellikle Kahtânîler hususunda el-Mubered'in, milliyetçilik kokan bir tavır ve anlayış içinde olduğunu, kendisinin de “Arap, Ezdî ve Yemânî” soyuna mensup olmasından dolayı “el-Ezdî ve'l-Yemânî” soyundan gelenleri yüceltmek için büyük gayret sarf ettiğini ve milliyetçilik anlayışıyla onları gayet iyi bir şekilde temsil ettiğini belirtmiştir¹⁵⁹.

¹⁵⁶ Ebû Sa'îd es-Sîrâfî, a.e., s. 77.

¹⁵⁷ Hatice el-Ĥadîsî, *el-Mubered Sîratuhû ve Muellafâtuhû*, Dâru's-Şuûni's-Şekâfiyye el-Âmme, Bağdâd, 1990, s. 99.

¹⁵⁸ İzzeddîn Ebû'l-Ĥadîdî, *Şerhu Nehci'l-Belâğa*, Beyrût, 1963, I, 434.

¹⁵⁹ Abdulcelîl Berel, a.e., s. 80.

Ebû'l-Abbâs'ın, Ehl-i Beyt sevgisi ve Şiâ îtikâdına bağlı olduğu konusunda çeşitli görüşler de bulunmaktadır. Nitekim, Hz. Alî söz konusu edildiği yerde daha çok İmamiyye'nin yazım geleneğini yansıtan ifadeleri ve sonra “O gün nimetten elbette sorulacaksınız¹⁶⁰” âyetinin tefsiri bağlamında söylediği, “Bu nimet Ali b. Ebî Tâlib (r.a) ‘in velayeti olup, siz ondan sorulacaksınız” şeklindeki yorumu, Şia itikadına bağlı olduğuna dair bir delil olarak sunulmuştur. Ancak, Ebû'l-Abbâs'ın mezhebî bir taassup içinde olmadığını da açık bir şekilde gözlemek mümkündür¹⁶¹.

Ebû'l-Abbâs ilk görüşe göre Hârîci'dir. Çünkü eserlerinde onlara geniş bir yer vermiş, durumlarını ve şiirlerini detaylıca aktarmıştır.

İkinci bir görüşe göre, O, “Arap, Ezdî ve Yemânî”ler konusunda milliyetçidir. Çünkü o, bu soydan gelmektedir.

Üçüncü bir görüşe göre, Ehli Beyt sevgisi ve Şiâ îtikâdına bağlıdır.

Bu farklı görüşlerin farklı kaynaklarda ve farklı şekillerde ortaya atılmış olması, bu görüşlerin doğruluğunu ve güvenilirliğini göstermez. Çünkü bu görüşler hakkında fikir, görüş ve mutabakata varılmamış olması, güvenilirliğini azaltan bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır¹⁶².

Hârîciler hakkında verdiği bilgilerin geniş ve uzun olması onların akidelerini benimsemiş olduğu anlamına gelmez. Buradaki amacı, Hârîcilerin şiir ve edebiyatını kitabına almasından ve onların kültürünü yansıtmak istemesinden başka bir durum söz konusu değildir. Çünkü, kitabında onlardan bahis konusu olan bölümü bitirdikten sonra uzun tuttuğu için özür dilemiş ve Haricilerin Sahabîleri eleştirdikleri şiirlerini de tenkit etmiştir ki bu durum, onların itikadına bağlı olmadığını göstermektedir¹⁶³.

Arap, Ezdî ve Yemânî”ler konusunda milliyetçilik yaptığı iddiası da pek tutarlı değildir. Bir toplumu diğer bir topluma üstün tutmadığını “*Nesebû 'Adnân ve Kahtân*” adlı kitabında detaylı bir şekilde izah etmiştir¹⁶⁴.

---

¹⁶⁰ Tekâşur Sûresi, 102/8

¹⁶¹ Ebû'l-Kâsim ez-Zeccâc, *Mecâlisu'l-'Ulemâ'*, thk. Abdusselâm Hârûn, Silsiletu't-Turâşî'l-'Arabî, Kuveyt, 1962, s. 123.

¹⁶² Abdulcelîl Berel, a.e., s. 80.

¹⁶³ Ebû'l-Abbâs Muhammed b. Yezîd el-Muberrred, a.e., I, 321.

¹⁶⁴ Abdulcelîl Berel, a.e., s. 80.

Ehli Beyt sevgisi ve Şiâ îtikâdına bağlı olduğu iddiasına gelince eserlerinden okuyucunun çıkarabildiği yorumdan ve rivayet ettiği “Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin hakkında Rasulullâh (s.a.v.) şöyle buyurdular: “*Onlar cennetteki gençlerin efendileridir. Babaları ise onlardan daha hayırlıdır*” hadisidir. Hz. Alî’yi eleştiren şiirleri eserlerine almış olması, Şiî olmadığını ortaya koyan delillerdendir. Ayrıca, Hz. Muaviye’ye ciddi bir eleştiri getirmemesi, ona hak ettiği değeri verip övmesi, Şiî olmadığını da ayrı bir delildir¹⁶⁵.

---

¹⁶⁵ Abdulcelîl Berel, a.e., s. 81.

9- İÇİNDE YAŞADIĞI SİYASÎ VE KÜLTÜREL ÇEVRE:

Abbâsiler döneminde, bir çok âlim dînî ilimlerle meşgul olmuştur. Kelâm âlimlerinin ortaya çıkması üzerine insanlar “*Halķu'l-Kur'ân*” meselesini tartışmaya başlamıştır. Halife Me'mun bizzat bu konuyla ilgilendi ve huzurunda âlimlerin konuyu tartışması için meclisler kurdu. İşte bu yüzden halk onu, dini meselelere müdahale etmesi ve Alî b. Ebî Tâlib'i diğer Râşid halifelerden faziletli kabul etmesinden dolayı ayıplamıştır. Dînî işlere karışmasını hoş görmediler. Bazıları, Me'mûn'un bu toplantıları yaptırmaktan maksadının, münazara eden âlimler arasındaki dini ihtilafı ortadan kaldırmak ve dinden sapanların itikadî hatalarını düzeltmek, böylece Müslümanların zayıf duruma düşmesinin kaynağı olan dînî meselelerde görüş birliğini sağlamak olduğunu iddia etmişlerdir¹⁶⁶.

Bağdat'ın başkent yapılmasından sonra eklektik (seçmeci-analizci) bir ekol meydana geldi. Bu ekolü de Ebu'l-Kâsım ez-Zeccâc (ö.310/922), ez-Zemaşerî(ö. 538/1144), Ebû Alî el-Fârisî (377/987) ve İbn Cinnî (392/1001) temsil ettiler.

Halep'te hüküm süren ve bir Arap hanedanı olan Hamdânîler'in başında Seyfuddevle (ö.356/968) bulunmaktaydı. IV-X. Yüzyılın en zengin İslâm hanedanları arasında yer alan Hamdânîler, Arap edebiyatının hâimleri olarak şöhret kazandılar. Özellikle Seyfuddevle ve Nâsiruddevle âlim, edîp ve şâirleri korumuş ve onlara saygı göstermişlerdir. Yoğun savaşlarla dolu bir ömür geçirdiği halde Seyfuddevle'nin sarayı büyük şâirlerle dolup taşardı. Seyfuddevle'nin ilgi ve himâyesiyle edebiyatta ciddi gelişmeler olmuştur.¹⁶⁷

Abbâsî nesir edebiyatının gelişmesine katkıda bulunan ilk grup yazarlar; küttâb, yani devlet katipleri idi. Bunlar iyi tanınmış bir gruptular ve idareciler kâtime ihtiyaç duyduğu sürece Arap edebiyatına hizmete devam ettiler ki, aralarında daha sonraki devirlerde hüküm süren Buveyhîlerin ünlü veziri İbû'l-Âmîd (ö.360/970) ve Selâhaddîn'in kâtibi Kadı el-Fâğıl (ö.596/1200) da vardı. Fakat en önemli temsilcileri, yalnız Arap edebiyatı târihinde değil, Arap kültürü tarihinde de merkezi bir mevkie sahip olan İbn Muķaffâ (ö.139/757)'dır. İbn Muķaffâ'nın Beydebâ'ya ait Hind fabllarını

¹⁶⁶ Hakkı Dursun Yıldız, “*Abbâsiler*”, mad., D.İ.A., İst., 1988, I, 41.

¹⁶⁷ Nasuhi Ünal Karaarslan, “*Hamdânîler*”, mad., D.İ.A., İst., 1997, XV, 447.

uyarladığı *Kelîle ve Dinme* adlı eseri bir Arap klasiği olarak tarihteki önemli yerini almıştır¹⁶⁸.

İkinci grup yazarlar, Arap nesir usulünü, nesir edebiyatı ve Arap kültürünün kendilerine çok şey borçlu olduğu III/IX yüzyıl “Hümanistleri” dir. Bunların temsilcileri el-Câhız (ö. 255/868) ve İbn Kuteybe (ö. 276/889)dir. Bunlardan birincisi daha büyük ve daha edebî bir şahsiyettir, “*Hayevanlar Kitâbı*” ve “*Cimriler Kitâbı*” gibi çok çeşitli konularda yazmış olan gerçek bir dehâdır. Daha sonraki bir dönemde yaşayan et-Tevdî (ö. 414/1023) de bu gruba katılmıştır. “Hümanistler” edeb kavramını zenginleştirdiler ve onu Sasanî geleneğinde olduğu gibi dar bir gruba ait ahlâk anlayışının ifadesi olmaktan çıkararak daha geniş ve yoğun bir anlam gelecek şekilde genişlettiler. Harflere önem verdiler ki, bunun odağı Arapça-İslâm geleneğidir. Böylece Orta Çağ İslâm döneminde Arap edebî geleneğinde “edeb” kavramı imtiyazlı bir mevkî sahip olmuştur. Fakat kendi zamanlarının kültürel buhranı ve Şuûbiye ile olan savaşlarıyla çok meşgul olduklarından eserlerinin büyük çoğunluğu eğitici ve öğreticiydi.

Emevîler, felsefeyi önemsemeyen, aksine güzel şiir ve belîğ hutbeyi felsefeye tercih eden cahiliye Arabının karakterini devam ettiriyorlardı. Nitekim bazı Emevî halîfeleri, güzel şiirler nazmetmişlerdir. Yezîd b. Muaviye gibi, onunla İmruu'l-Ğays'ı kastederek “şiir bu hükümdarla başladı, bu hükümdarla da sona erdi” demişlerdir. Abbâsiler döneminde ise, edebî sahada, şiir üslupları, vezinleri ve manâları hususunda yeni prensip ve kaideleri olan çok sayıda şâir yetişmiştir. Hatta bu şâirler, bu konularda kendilerinden önceki Müslüman şâirlerle Muhadramûn ve cahiliye devri şâirlerine üstünlük sağlamışlardır. Abbâsi döneminin ilk şâiri Filistin kökenli Mutî' b. İyâs'tır. Arap edebiyatının altın çağı olan Hârûn Reşîd döneminde, İran'nın Horasan kentinden olan el-Abbâs b. el-Ahnef (ö. 191/806) yaşamıştır.

İbn Kuteybe (ö. 276/889) , yenilik hareketini kabul hususunda Ebû Nuvas'ın izinden gitmiştir ki o, şiir tenkidiyle şöhret kazananların, eski veya yeni şâirleri tenkide tâbi tutarken yaşadıkları zamana dikkat etmeksizin, sadece şiirlerindeki yeni öğelere önem verenlerin öncüsüdür. es-Şe'âlibî ve İbn Haldûn gibi daha sonraki yazarlar da İbn Kuteybe'nin çağırını devam ettirmişlerdir.¹⁶⁹

---

¹⁶⁸ P.M. Holt, A.K.S. Lambton, B. Lewis, *İslâm Tarihi Kültür ve Medeniyeti*, Hikmet yayınları, İst., 1989, IV, 118.

¹⁶⁹ Hasan İbrahim Hasan, a.e., 2/3, 168.

9.1. Siyasi Çevre:

Abbasî halifesi Mütevekkil zamanı (232-247/847-861), 656/1258 yılında Moğollar tarafından yıkılmış olan Abbasî devletinin çözülme devrinin başlangıcı kabul edilir. Bu devletin zayıflaması birkaç sebebe bağlıdır. Bu sebepler arasında şunlar zikredilmektedir: Abbasî halifelerinin, Arap devletinin kurucusu ve İslâm'ın aslî unsuru olan Arapları ihmal ederek önce İranlılara daha sonra da Türklere güvenmeleri ve devletin mülkî ve askerî makamlarını yalnız onlara tahsis etmeleri ki nitekim bu uygulama yüzünden Arapların taraf tutma özelliği zayıflamış, Araplar sosyal etkinliklerini yitirmişler, durumları kötüleşmiş ve devleti desteklemek için samimi gayretlerini elden bırakmışlardır.

Arapların, Abbasî halifelerine karşı kin ve öfkelerini tahrik eden bir diğer etmen de, bu halifelerin Emevî hanedanını şiddetle cezalandırmaları ve onları işkenceye tâbi tutmalarındır. Hz. Alî soyuna karşı düşmanca muameleleri de, bu konuda etkili olmuştur. Bunun üzerine Hz. Alî'nin ailesine mensup olanlar ve onların taraftarları, Abbasîlere karşı çıkmışlardır. Çünkü Abbasî devleti, halifelik üzerinde daha çok hak sahibi olduklarına inanan Hz. Alî ailesinin ismi ve onların taraftarlarının yardım ve desteğiyle kurulmuştu. Abbasî oğulları ise halifeliği kendilerine almışlardı¹⁷⁰.

Diğer taraftan Hurremiyye, Ravendiyye gibi çok sayıda zındık ve dinsiz grupların, Mu'tezile ve diğerleri gibi kelâmî grupların ortaya çıkması devletin zayıflamasında rol oynamıştır. Bu hareketler, Müslümanların biri diğerine saldıran, hiziplere, hatta bir kısmı doğrudan devleti yıkmayı hedef alan gruplara bölünmesine sebep olmuştur¹⁷¹.

Bütün bu etkenlere rağmen İkinci Abbasî döneminin takdire şayan yönleri ve bu medeniyetin üstün durumları da söz konusudur. Bu dönemde, Abbasî devletine, eski güç ve kudretini kazandırmak için gayret gösteren halifelerden çoğu, haklı bir şöhret kazanmıştır. Ayrıca bu dönemde Samanîler, Büveyhîler, Gazneliler, Selçuklular ve Hamdânîler gibi birbiriyle mücadele eden küçük devletler de kurulmuştur. Bu devletler, Abbasî devletinin zayıflamasının amillerinden olmuşlarsa da, İslâm

---

¹⁷⁰ Bahriye Üçok, a.e., II/III, 333.

¹⁷¹ a.e., II/III, 334.

medeniyetinin yükselmesinde, ilim ve fennin ilerlemesinde son derece önemli rol oynamışlardır¹⁷².

Türklerden yardım isteyen, devletin tüm önemli görevlerini onlara tahsis eden ve devletin vilâyetlerini onlara ikta olarak veren ilk Abbasî halifesi, Mu'tasım'dır. Bu olay, bazı tarih araştırmacıları tarafından "Arap hâkimiyetinden Türk hâkimiyetine olan inkılâp, hilâfetin en önemli ilkelerini etkileyen, halifenin otoritesini zayıflatan ve neticede bu otoriteyi tamamıyla ortadan kaldıran bir devrim görünümündedir" şeklinde yorumlanmaktadır¹⁷³.

Mu'tasım, Bağdat halkını rahatsız eden Türklerin tehlikesini anlamış ve onları hilâfetinin merkezi edindiği Samarra şehrine nakletmiştir. Türklerin nüfuzunun gittikçe artması, Arap ve İranlıları kızdırmış neticede onlar Mu'tasım'a ve Abbasî halifeleri ve devlet için büyük bir tehlike haline gelmiş olan Türk asıllı devlet adamlarına karşı komplo hazırlamaya başlamışlardır. Bizzat Mu'tasım da halifeliğinin son dönemlerinde yönetime getirdiği Türklerden şikâyetle bulunmuş, kardeşi Me'mûn'un yakınlarından birine, onlara güvenmekten duyduğu üzüntüsünü anlatmıştır¹⁷⁴.

9.2. Kültürel Çevre:

Abbasî İslam toplumunda, çeşitli milletlere mensup farklı unsurların mevcudiyeti, bu farklı unsurların gerek bir arada yaşamaları, gerek evlilik vb. gibi vasıtalarla birbirleriyle karışmaları, öte yandan çeşitli milletlerden fertlerin İslam'a girişi ile geometri, tıp, astronomi, idare sistemi, fıkıh, dil, edebiyat vs. gibi pek çok ilmin canlanmasını sağlayan medeniyetin gelişmesi aynı İslam toplumunda çeşitli milletlerin kültürlerinin yayılmasını sonuçlandırmıştır. Bu itibarla, bu dönemde, dînî kültürlerin dışında, Fars kültürü, Yunan kültürü, Hint kültürü ve Arap kültürü olmak üzere başlıca dört kültürün yaygın olduğu görülmektedir.

Arap kültürü dışındaki diğer yabancı kültürlerin İslam toplumuna girişini sağlayan sebepler ise şunlardır:

1. Arapların Fars, Hint ve Yunan gibi yabancı milletlerin kültürleri ile olan direkt teması: Fetihler sonucu çok çeşitli unsurlar ve bunların kültürleri ile karşı karşıya kalan

---

¹⁷² Bahriye Üçok, a.e., II/III, 334.

¹⁷³ Hasan İbâhim Hasan ,a.e., II/III, 334.

¹⁷⁴ a.e., II/III, 335.

Araplar, kendilerinde pek çok şeyin noksanlığını hissetmişler, İslam düşünce ve hayatına yabancı ve hatta zıt olan bu kültürlerin ihtiva ettiği fikirlere karşı mücadele edebilmek için bizzat bu kültürlerin silahı olan felsefe ile silahlanmaya mecbur kalmışlardır. Bu durum yabancı kültürlerin bu dönemde İslam toplumu içerisinde yayılmasını sonuçlandırmıştır.

2. Fethedilen ülkelerdeki insanların İslama girişi: Bu insanlar yeni dine inanmışlar, ancak sahip oldukları eski kültürler ve inançlardan birdenbire kopamamaları ve bu inanç ve kültürün henüz etkisi altında olmaları nedeniyle yeni dini Araplardan farklı bir şekilde anlayıp değerlendirmişlerdir.

3. Yabancı milletlerle Arapların bir arada yaşaması: Araplar fethettikleri ülkelerde az sayıda askerî şehirler kurmuşlardır. Bu nedenle fethettikleri ülkelerin yerleşim yerlerinde yabancı unsurlarla bir arada yaşamışlar, onların siyâsi, sosyal ve kültürel durumlarını görmüşler ve etkilenmişlerdir. Ayrıca yabancı ülkelere elde edilen esirlerin ve hac mevsiminde ve haricinde çeşitli unsurlardan Arap yarımadasına gelen yabancıların da yabancı kültürlerin yayılmasını sağlayan bir vasıta olduğu görülmüştür.

4. Bu dönemde yabancı kültürlerin yayılmasını sağlayan âmillerden biri de İskenderiye ve Antakya'da Helenistik kültürün, Harran, Nusaybin ve Urfa'da Süryânî kültürünün, Cundişâpur'da Fars kültürünün temsilcileri olan ve bu kültürlerin yayılmasına çalışan medreselerin varlığıdır.

5. Yabancı kültürlerin yayılmasında en etken âmillerden bir diğeri ise daha Emevîler döneminde başlayan, ancak Abbasîler döneminde, özellikle 1. Abbasî asrında filizlenip meyve vermeye başlayan tercüme faaliyetleridir¹⁷⁵.

Bu asırlarda, bilhassa Yunanca, Farsça ve Hintçe'den olmak üzere, yabancı dillerden Arapçaya tercüme yapıldı. Diğer taraftan araştırma ve telif hususunda Müslümanların melekeleri çok gelişti. Halife, sultan ve valiler, ilim adamları ve edebiyatçıları desteklediler, ümran ve medeniyet gelişti ve Müslümanların doğu ve batıya yaptıkları seyahatlerle İslâm düşüncesinin ufku genişledi. Bütün bunlar sayesinde, İslâm kültürü, insanı hayrete düşürecek bir şekilde yayıldı. Şüphe yok ki, Abbasî devletinden ayrılarak bağımsızlığını kazanan birçok devletin kurulması

---

¹⁷⁵ Kenan Demirayak, *Abbâsi Edebiyatı Tarihi*, Şafak Yayınevi, Erzurum, 1988, s. 10-11.

sonucu fikrî hareket canlanmış, kültürel zenginlik artmış ve yöneticilerin sarayları şâirler, edipler ve diğer ilim adamları ile dolup taşmıştır. Bu hızlı ve verimli gelişmenin yansımalarını, doğuda Samanîler, Gazneliler, Büveyhîler ve Hamdanîler'in, Mısır'da Tulunoğulları, İhşidoğulları ve Fatimîler'in, Endülüs'te Emevîler'in saraylarında açık bir şekilde görülmekteyiz. İlim ve kültürü, siyasî ve dinî maksatlarına ulaşmak için bir araç olarak kullanan fırkaların ortaya çıkması da bu olumlu gelişmeye katkıda bulunmuştur. Bunun en güzel örnekleri de Mu'tezile ve İsmâî'liyye taraftarı âlim ve mutasavvıfın bıraktığı eserlerde görülmektedir.

Abbasî devletinin zayıflayıp eski gücünü kaybetmesine, İslâm dünyasının bir çözüme ve dağılma içine girmesine rağmen, bir taraftan fırkalar arasında, diğer taraftan bu fırkalarla Sünnî âlimler arasındaki ilmî mücadele ve münakaşalar, bu devirdeki, özellikle de hicrî dördüncü asırdaki ilmî kalkınma hamlesinde son derece etkili olmuştur. İslâm dünyasının parçalanmasına karşılık, bu devletlerin kurulması, servetin artmasına, medeniyetin gelişmesine ve bunun neticesinde de söz konusu devletlerin yükselmesine yol açmıştır¹⁷⁶.

---

¹⁷⁶ Hasan İbrahim Hasan, a.e., IV, 271-272.

10. EBU'L-ABBÂS EL-MUBERRED VE BELÂĞAT

el-Muberred belâğat düşüncesinde ve onu neşretme hususunda çok büyük bir rol oynamıştır. Öyle ki, belâğat ilmi için eserlerinin çeşitli yerlerinde özel bölümler ayırmıştır. Belâğat ilmine değindiği bu yazıların hacmi de farklılık arz etmektedir. el-Muberred'in bir taraftan "*Belâğat*" ismini verdiği küçük risaleleri bulunmaktadır. Diğer taraftan ise, kitabında belâğatla ilgili ıstıhlara müstakil bölümler ayırmıştır. Mesela "*el-Kâmil*" isimli kitabında belâğat ıstıhları anlattığı "Bâb-ut-Teşbîh" bölümü bulunmaktadır. Yine "*el-Fâğıl*" isimli kitabının "Faşlu'l-Fesâhâ" bölümünde belâğatla ilgili ıstıhlara değinmiştir¹⁷⁷. Bunun yanında çeşitli eserlerinde de belâğatla ilgili birçok bilgi bulunmaktadır. Bu bilgiler, şiir ve nesir metinlerinin şerh edildiği kısımlarda yer almaktadır. el-Muberred bu şerhlerinde metin içindeki belâğatla ilgili üsluplara işaret etmiştir. Bazı âlimler, el-Muberred'in "*Belâğat*" isimli risalesinin bu isimle bize ulaşan ilk eser olduğunu söylemişlerdir¹⁷⁸.

10.1. Belâğat İlminin Öğretilmesinde Kullandığı Metod:

el-Muberred belâğat ilminin öğretilmesinde tek bir metoda dayanmamaktadır. Belâğat isimli risalesindeki metodu gayet açık, düzenli ve planlıdır. Diğer kitaplarında ise Belâğat ile ilgili düşüncelerini iki çerçevede ele almaktadır:

Birinci çerçevede el-Muberred'in bazı meselelere şekille alakalı eğilimin hâkim olduğu sadece gramer ve lisanî bir bakış açısıyla baktığı görülmektedir. İkinci çerçevede ise el-Muberred'in şiir ve nesir gibi edebî örnekler ortaya koymaya ve bu örneklerden hükümler çıkartmaya dayanan edebî bir eğilimle meseleleri ele aldığı görülmektedir. Onun düşüncesindeki belâğat konuları bu iki bakış açısıyla ele alındığı için, kitaplar içerisinde konuların işleniş farklılık arz etmektedir.

el-Muberred bunun yanında teşbîh ve kinâye gibi bazı belâğat konularını geniş bir şekilde incelemiş, diğer bazı meselelerde üzerinde fazla durmaksızın hızlıca değinip geçmiştir¹⁷⁹.

---

¹⁷⁷ Yâsir Muhammed 'Atâ 'Ammâr, *el-Muberred Belâğiyyen*, el-Câmia'tu'l-Urdûniyye, 1994, s. 7.

¹⁷⁸ Ahmed Mağlûb, *Muştalağât Belâğiyye*, el-Mecmau'l-İlmî, Bağdâd, 1972, s. 44.

¹⁷⁹ Abdu'l-Bâkî b. Abdu'l-Mecîd el-Yemânî, a.e., s.79.

10.2. el-Muberred'in Kendi Döneminde Yazılan Şiirlerle Alakalı Görüşleri:

el-Muberred'in yaşadığı asır, eski şiire ve edebîyata genel olarak aşırı bir yönelmenin hatta ifrat derecesindeki taassubun olduğu bir asır olarak temayüz etmektedir.

el-Muberred'in eserlerine bakıldığında döneminin şâirleri ile ilgili olarak yaptığı her açıklamada yaşadığı asrın etkisi, açık bir şekilde görülmektedir¹⁸⁰.

el-Muberred *el-Kâmil* isimli eserinin başında güzel bir söz ile, dönemindeki şâirlerin haklarını vermektedir. Edebî güzelliği de, “edebî çalışma ölçüsü” olarak görmekte ve şöyle demektedir: “Şiir ya da nesir söyleyen kimse, eski dönemde yaşamış olması sebebiyle üstün kabul edilemez. Onlardan sonraki asırlarda yaşaması sebebiyle de, hakkı noksan verilemez. Bilakis herkese lâyük olduğu değer verilir¹⁸¹.”

el-Muberred özel olarak kendi asrında yazılan şiirlere tahsis ettiği “*Kitâbu'r-Ravda*” isimli bir kitap te'lif etmiş ve birden çok kitapta da bu şiirler için bölümler ve fasıllar ayırmıştır¹⁸².

10.3. Belâğat:

el-Muberred belâğat ilminin usulünü ilk olarak kullanan alimler arasında sayılmaktadır. Bu da, yazdığı belâğat risalesinden anlaşılmaktadır. Usûlu'l-belâğa, bu risâlede bilinen şekilde anlatılmayıp, aksine usûlu'l-belâğat'ın ihtiva ettiği bazı manaları sınırlamaktadır.¹⁸³ Bazı araştırmacılar bu görüşlerin şiir ve nesrin güzelliği ile ilgili görüşler olduğunu ve ikisini birleştirmeye ile ilgili olduğunu söylemektedirler¹⁸⁴. Bazı araştırmacılar da bu anlaşılır öğretimi edebî tenkide benzetmişlerdir. Mesela bunlardan biri de bu risaleye isim olarak kullanılan Belâğattır¹⁸⁵.

el-Muberred'in bu risâledeki güzel ve düzenli olan belâğat tanımına bakarak ve diğer kitaplarındaki belâğat tanımlarını inceleyerek, bu kavramı nasıl tanımladığını açık bir şekilde bilebiliriz.

¹⁸⁰ İhsân 'Abbâs, *Târihu'n-Nağdi'l-Edebî 'inde'l-'Arab*, Dâru's-Sekâfe, Beyrût, 1986, s. 91.

¹⁸¹ Ebû'l-Abbâs Muhammed b.Yezîd el-Muberred, a.e., I, 43.

¹⁸² a.e., I, 14.

¹⁸³ Ahmed Maţlûb, a.e., s. 44.

¹⁸⁴ Hammâdî Şammûd, *et-Tefkîru'l-Belâğî 'inde'l-'Arab*, Menşûrâtu'l-Câmiâ'ti't-Tûnusiyye, Tunus, 1981, 344.

¹⁸⁵ Bedevî Tîbâna, *el-Beyânu'l-'Arabî*, 1968, s. 108.

Bizler bu tarifleri sunacağız ve el-Mubberred'in okuyanlara ulaştırılmasını istediği surette belâğatın tarifini yapacağız. el-Mubberred Belâğatı şöyle tarif etmektedir: “Belâğat, sözü mana ile donatmak, kelâmı seçmek, kelimeleri muntazam ve uygun bir şekilde sıralamakla, az sözle çok şey ifade etme ve fazla sözü atmaktır”¹⁸⁶. Bu tanım yapılan tüm tanımların özeti ve açıklaması konumundadır. “Belâğat” teriminin bu tariften daha şumullü bir tarifi yoktur. Bu tarif, şu unsurları ihtiva etmektedir:

1-Lugavî unsur: Bu, lafız ve mânâ arasında güçlü bir bağın bulunma zaruretinde görülür.

2-İhtiyâr (seçme) unsuru: Söyleyen kimsenin, uygun olan kelimeleri diğerlerinden daha fazla kullanmasındaki gücünde bu etken ön plana çıkar.

3-Nâzım unsuru: İbareler ve kelimeleri en düzgün bir şekilde sıralamanın zaruretinin ortaya çıktığı bir unsurdur.

4-İhtisâr unsuru: Söz içinde fazla olan kelimeleri hafzetmek ve maksadı açıklayan en az sözle yetinmek hususunda ön plana çıkan unsurdur¹⁸⁷.

Diğer bir tabirle söyleyecek olursak el-Mubberred, Belâğatı mânânın şumulü ve lafzın ihtisarı ile birlikte kelimelerin terkipli ve uyumlu bir şekilde kullanılması, olarak görmektedir¹⁸⁸.

el-Mubberred, belâğatı tarif ederken şöyle der: “Belâğat varmak ve hedefe ulaşmak manasına gelir. (بلغ - يبلغ - بلوغا) herhangi bir kimse maksadına ulaştığı zaman (بلغ فلان مراده) ve konvoy, şehre vardığı zaman da; (بلغ الركب المدينة) fasîh, açık-seçik ve güzel konuşan adama (رجل بليغ) denir. Bunun yanında Belâğat'ın nihaî gayesi en açık bir tarzda istenen mânâyâ ulaşmaktır”¹⁸⁹.

el-Mubberred'in kitaplarındaki belâğatla ilgili tespitlerini inceleyen kimse, onun metnin güzelliği için belâğat lafzını ve onun müştaklarını ne kadar çok kullandığını fark eder. Şu başlık bize bir fikir verecek niteliktedir: “Belîğ mersiyeler, veciz öğütler ve güzel beyitlerle ilgili bölüm”¹⁹⁰.

¹⁸⁶ Yâsir Muhammed 'Atâ 'Ammâr, a.e., 15.

¹⁸⁷ a.e., s.16

¹⁸⁸ Ebû'l-Abbâs Muhammed b.Yezîd el-Mubberred, a.e., III, 1502.

¹⁸⁹ Hâmîd b. Şevr el-Hîlâlî, *Divân*, thk. Abdulazîz el-Meymenî, Dâru'l-Ğavmiyye, Kâhire, 1965, s.13.

¹⁹⁰ Hammâdî Şammûd, a.e., s. 344.

el-Mubberred'e göre bir kimse zamanla belîğ (konuşmasında fasih) olabilir. “*el-Kâmil*” isimli kitabın öncelikli hedefi, Kurrâları üstün tutmak ve özellikle de sayılı fasîh konuşanlardan olabilmek için kâtipler ve hâtiplerin makamını isteyenleri aydınlatmaktır. el-Mubberred “*el-Kâmil*” kitabında bu konuyu şu şekilde açıklar¹⁹¹. “Zenci olan bir ümmete, onların toplandıkları bir yerde, karanlık bir gecede ve önemli bir mevzuda etkileyici bir konuşma yapmadıkça belîğ olamazsın”. Lîsan öyle bir organdır ki, eğer ona maharet kazandırmak istersen kazanır, fakat onu ihmal edersen zayıflar.” Devamlı surette yapılan alıştırmalar belâğata yön verir. Bu durumu el-Mubberred birçok yerde vurgulamaktadır.¹⁹² “Dilin hareketi çok olursa, söylediği söz o oranda hoş olur”. el-Mubberred’in nazarında belâğata ulaştırın yol çok açıktır. Kişinin, belâğatın üst mertebelerine ulaşabilmesi için bu meşakkatli yolda yürümesi gerekir¹⁹³.

Belâğatın terim olarak ikinci mânâsı ise Meânî, Beyân ve Bedî fenlerini ihtiva eden bir ilim dalının adı olmasıdır.

Belâğat cahiliye devrinde çok ileri ve yaygın durumdaydı. O devirde en revaçta olan ilim dalı olmasına rağmen, gelişmesi ve müstakil bir ilim olarak tedvin edilmesi epey zaman almıştır. Kur’ân-ı Kerimin, belâğatıyla o zamanki edipler başta olmak üzere bütün dünyaya meydan okuması ve Allâh’ın kelâmını anlama gayretleri, belâğat ilminin tedvinine hız vermiştir. Ebû ‘Ubeyde’nin (ö. 210/825) “*Mecâzu’l-Kur’ân*” adlı eseriyle ilk defa ele alınan belâğat ilmi, el-Câhız’ın (ö. 255/869) “*el-Beyân ve’t-Tebyîn*” adlı eserinde teşbîh mecâz, istiare, kinâye, îcâz gibi bahislerle tafsilatlı olarak incelenmiş, H. IV. asrın sonlarına doğru kendi terimleriyle müstakil bir ilim haline gelmeye başlamıştır. Bu asırdan itibaren yetişen müelliflerle özellikle el-Curcânî (ö. 816/1413), ez-Zemahşerî (ö. 538/1144) ve es-Sekkâkî’nin (ö. 626/1229) gayretleriyle altın devrini yaşayan belâğat ilmî H. VIII. Asırdan başlayarak diğer birçok İslâmî ilimler gibi duraklama dönemine girmiştir¹⁹⁴.

10.4. Feşâhat:

el-Mubberred, feşâhatın sözlükte, “bir şeyin katıksız, saf ve temiz olması, tam olarak ortaya çıkması” gibi mânâlara geldiğini söylemektedir. Me’ânî ilminde kullanılan bir ıstılah olarak feşâhat, “kolay anlaşılın, yazar ve şâirler arasında yaygın bir şekilde

¹⁹¹ Ebû’l-Abbâs Muhammed b. Yezîd el-Mubberred, a.e., II, 532.

¹⁹² a.e., II, 533.

¹⁹³ a.e., II, 352.

¹⁹⁴ İhsân ‘Abbâs, a.e., s. 92.

kullanılan açık lafızlar” anlamındadır¹⁹⁵. Aynı zamanda feşâhatı, kelimenin, kelamın ve mutekellimin vasfı olarak tanımlar¹⁹⁶.

el-Muberred “*el-Fâdil*” adlı kitabında feşâhat için özel bir bölüm ayırmıştır. Orada Arapların feşâhatlerinden ve hangi kabilelerin en faşîh olduklarından bahsetmiştir. Bu konuda temsil yoluyla âlimlerin sözleri bize rivayet edilmiştir: “İnsanların en faşîhi Kureyş’in alt tabakası ve Temîm’in üst tabakasıdır.” demektedir ve şu ifadeyi kullanmaktadır. “Bir kelime, ancak meşhur yazarlar ve şâirler tarafından kullanılması alışkanlık haline gelirse faşîh olur¹⁹⁷.”

el-Muberred, “Arapların hepsi kavimlerinin dilleri olan faşîh luğatlarını değiştirmemişlerdir. Kelimelerin güzelliğini ve akıcılığını bilmede ve onda bulunan kabalık yönlerini ve sevimsiz görüntüleri birbirinden ayırmada yegâne dayanak zevk-i selimdir. Çünkü kelimeler seslerden oluşur. Bülbülün sesiyle coşan ve papağan ile karga sesinden nefret eden kimse, garip olan, kulağı tahriş eden ve dile ağır gelen harfleri kapsayan kelimedenden nefret eder ve tiksindir.” demiştir¹⁹⁸.

el-Muberred, bir kelimenin faşîh olabilmesi için şu şartları sayar: Tenâfûr-i hûruf’tan, kıyasa aykırı olmaktan, garabetten ve kulağı tahriş etmekten selim olması, gramer kurallarına uygun olması, edebiyatçılar tarafından yeterince kullanılıyor olması¹⁹⁹.

el-Muberred bazı kabilelerin diğerlerine feşâhat bakımından üstünlüğünü dile getirir. Ve en faşîh dilin Kureyş’in kullandığı dil olduğunu söyler²⁰⁰.

10.5. Lafızlar ve Anlamlar:

el-Muberred, lafızlar ve anlamlar konusunu iki alt başlık altında toplamıştır.

1-Lafız ve mânâ arasındaki dilsel ilişki

2-Sanatsal ilişki

el-Muberred, lafız ve mânâ arasındaki dilsel ilişki hakkında özel bir kitap yazmıştır ve bu kitabı Kur’ân-ı Kerim’de bu meselenin öğrenilmesi için tahsis etmiştir.

---

¹⁹⁵ Ebû’l-Abbâs Muhammed b.Yezîd el-Muberred, a.e., I, 82.

¹⁹⁶ a.y.

¹⁹⁷ el-Ferazdağ, *Dîvânu’l-Ferazdağ*, thk. ve şrh. Kerem el-Buşânî, Dâru Şâdr, Beyrût, 1960, I, 418.

¹⁹⁸ Ebû’l-Abbâs Muhammed b.Yezîd el-Muberred, a.e., I, 83.

¹⁹⁹ a.y.

²⁰⁰ a.e., I, 48.

Nitekim başka yerde de lafzın mana ile olan ilişkisi etrafında doğrudan ve geniş açıklamalar yapmıştır. Bu konuda şöyle demiştir: Arapların kullandıkları kelimeler, lafızları farklı anlamları farklı lafızları farklı anlamları aynı, lafızları aynı anlamları farklı kelimeler şeklindedir. el-Muberred bu konuda geniş açıklamalarda bulunmuş, örneklerle deliller sunmuştur²⁰¹.

el-Muberred'in "*el-Muzekker ve'l-Muennes*" adlı kitabı lafız ve anlam arasındaki ilişkinin ve bu ilişkinin mânâyı nasıl değiştirdiğini anlatan örnek bir kitap olarak kabul edilmektedir²⁰².

Lafız ve anlam arasında ilişkinin ikinci kısmı belâğatçıları çok meşgul eden sanatsal ilişkidir. el-Muberred delilleri seçerken lafız ve anlam meselesindeki tavrına işaret etmiş ve bu meseleyi uygulamalı olarak anlatmıştır.

Metnin vazifesini, anlatmak istediğini elde etmek için lafzın mânâ ile olan uyumuna önem vermiş, lafzın ve anlamın sanatsal işlemde gerekli olan iki rükün olduğunu ifâde etmiştir. Biri olmadan diğeri olmaz demiştir. el-Muberred'e göre lafız ve anlam, fasîh konuşmada önemli bir özü temsil etmektedir²⁰³. el-Muberrede göre lafız ve onların söyleniş biçimi dikkatleri çeken bir uyumu gerektirir²⁰⁴.

10.6. Tevķî'ât:

Abbasîler döneminde şöhret bulmuş kısaltma sanatlarındandır²⁰⁵.

Tevķî' ile halifelerin, vezirlerin, valilerin, emir vb. gibi devlet ricalinin herhangi bir şikâyet, istek vb. hususlarda kendilerine sunulan arzuhaller (dilekçeler) üzerine yazdıkları notlar kastedilir. Arzuhalin takdim edildiği devlet adamı bu arzuhal üzerine yazdığı tevķî' ile bir mesele hakkındaki olumlu veya olumsuz görüşünü belirtir. Arzuhal sahibinin herhangi bir şikâyetini, isteğini veya başına gelen bir sıkıntıyı anlattığından, bu arzuhallerin muhtevası kıssa olarak adlandırılmış, bu arzuhallere de, elbise parçasına benzetilerek, ruķ'a adı verilmiştir²⁰⁶.

Şevķî Dayf, tevķî'in Fars kral ve vezirlerince kullanılan bir sanat olup Abbasî halifelerinin bu hususta Fars kral ve vezirlerini taklit ettiklerini belirtir. Fars kral ve

²⁰¹ Yâsir Muhammed 'Atâ 'Ammâr, a.e., s. 19.

²⁰² Bedevî Tibâna, a.e., s. 109.

²⁰³ Şevķî Dayf, *el-'Aşru'l-'Abbâsîyyi'l-Evvel*, Dâru'l-Me'ârif, Mısır, tsz., s. 489.

²⁰⁴ Ebû'l-Abbâs Muhammed b. Yezîd el-Muberred, a.e., I, 47.

²⁰⁵ Hânnâ el-Fâhûrî, *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî*, el-Mektebetu'l-Bevlisiyye, Beyrut, tsz., s. 319.

²⁰⁶ Şevķî Dayf, a.e., s. 490.

vezirlerinin tevķî' sanatını kullandıkları doğrudur. Nitekim bir İranlı, Kistrâ b. Kubâz'a, içerisinde Kistrâ'ya yakın akrabalarından bazılarının kötü niyetli olup bunların da hangi kişiler olduğunu belirttiği bir arzuhal sunmuş, Kistrâ b. Kûbâz ise bu arzuhalin altına;

إنما أملك ظاهر الأجسام لا النيات وأحكم بالعدل لا بالهوى
وأفحص عن الأعمال لا عن السرائر

“Ben niyetleri değil, vücutların görünen yerlerini görebiliyorum, hevâ ile değil, adâletle hükmediyorum, ayrıca gizli şeylere değil, amelleri araştırıyorum.” şeklinde bir not yazmıştır. Ayrıca Enûşirvân da bir mahpusun kıssasına

من ركب ما نهى عنه حيل ما بينه وبين ما يشتهي

“Yasaklandığı şeye binen kişinin, kendisi ile arzu ettiği şey arasına engel konulur²⁰⁷.” şeklinde bir tevķî' yazmıştır.

Abbasîler döneminden önce devlet ricali tarafından yazılan tevķî'lerin örneklerini çoğaltmak mümkündür. Buradan da anlaşılacağı gibi tevķî' sanatı Abbâsî halifelerinin Fars kral ve vezirlerinden görerek taklit ettikleri bir şey olmayıp, aksine kökleri belki de Sağru'l-İslâm dönemi öncesine dayanan bir türdür. Nitekim es-Sibâ'î Beyyûmî tevķî' sanatının Fars edebiyatından bir taklit olmadığını, icazın Arapça ve diğer Sâmi dillerinin bir özelliği olduğunu, icazın en iyi örneklerinin de câhiliye dönemi emsal ve hikmetli sözleri olup Hz. Ömer tevķî' yazmaya başladığında Fars edebiyatının Arap yarımadasında henüz tanınmadığını belirtmektedir. Ancak tevķî' sanatı I. Abbasî asrında olgunlaşmış ve bir nesir türü olarak kuvvetlenmiştir. Ayrıca I. Abbasî asrında yazının halk arasında yaygınlaşması sonucu tevķî' sanatı da yaygınlaşmış, çoğu Fars asıllı olan kâtip ve vezirler bu hususta atalarının üslûbunu takip etmişler, nihayet daha sonra Dîvânü't-tevķî' olarak adlandırılan bir dîvân kurulmuştur²⁰⁸.

eş-Şaffâh, Vâşif'ta İbn Hübeyre ile savaşmakta olan Ebû Ca'fer el-Manşûr'un yazısına şöyle bir tevķî' yazmıştır;

إن حلمك أفسد علمك وتراخيك أثر في طاعتك فخذ لي منك ولك من نفسك

²⁰⁷ Abdulkâdir Huseyn, *el-Muhtaşar fî Târîhi'l-Belâğa*, Dâru'ş-Şurûk, Beyrût, 1986, s. 169

²⁰⁸ Kenan Demirayak, a.e., s. 169-170.

“Yumuşaklığın bilgini bozdu, gevşekliğin de bana olan itaatine tesir etti, bu durumda benim intikamımı kendinden, kendininkini de yine kendinden al”

el-Mubberred, Tevķî’a dikkat çekmekte ve bu konuyu örneklendirmektedir. Kur’ân-ı-Kerîmden, Resulullah (s.a.s.)’in hadislerinden, sahabe ve tâbiîn sözlerinden ve Arap atasözlerinden örnekler ilave etmektedir. Her ne kadar bu örnekler Tavķîât’a dâhil edilmese de, belîğ ve mûciz olması yönüyle Tavķîât’a en yakın örneklerdir²⁰⁹.

10.7. Kinâye ve Fâkihler:

el-Mubberred’in nazarında, ahlâkî amiller ve sosyal gerçeklikler, kinayenin yaygınlaşmasında en önemli etkenlerdir. Kinâye, hakiki mânâyı düşünmeye engel olacak bir karine bulunmamak şartıyla, bir sözü gerçek manasına da gelebilmek üzere, onun dışındaki bir mânâ için kullanabilmektir. el-Mubberred, mecâzın hakikatten, istiârenin teşbihten, temsilî istiârenin istiâresiz temsilden, kinâyenin açık ifadedden daha üstün olduğunu söylemiştir²¹⁰.

Kinâyenin, bir şeyi açık söylemenin uygun düşmeyeceği durumlarda da başvurulmuş bir yol olduğunu, hicâb, zarafet, edep, dinleyen ve okuyanın zihnini batıl şeylerle bulandırmaktan sakınmak gibi hususların, kinayeden faydalanmayı gerektiren etkenler olduğunu söylemiştir²¹¹.

Beyânî öğretimi, fikhî öğretiminden üstün tutmuştur. Lugavî ve şer’î görüşleri de birbirine bağlamıştır. Tüm bunları ifade ederken fâkihlerle münakaşa içerisinde bulunmakta ve kinâye konusundaki görüşünü desteklemek için de onlarla bazen aynı görüşte bazen de muhalefet ederek zıt görüşte olmaktadır. el-Mubberred’in bu görüşlerini daha iyi anlamak için kendisinin şu sözünü nakledeyim: “Fâkihlerin çoğu, (*أَوْ لَامَسْتُمُ*) (النِّسَاءِ) “kadınlara dokunursanız (cima ederseniz)” âyetini yorumlarken buradaki “mülânese” kelimesinin cimâ’dan (cinsel birleşmeden) kinâye olduğunu söylemişlerdir²¹²”.

O, bu konu hakkında şöyle der: “Mülânese” erkeğin kadına eliyle veya bedeninin başka bir uzvuyla dokunması olup bu sebeple Medineli fâkihler göre abdest bozulmuş

²⁰⁹ Şevķî Dayf, *el-Fennu ve Mezâhibuhû fi’n-Nesri’l-‘Arabî*, Dâru’l-Ma‘ârif, Mısır, 1965, s. 195.

²¹⁰ a.e., I, 45.

²¹¹ Ebû Hasan Abdullâh el-Ĥaĥîb, a.e., s. 450

²¹² Ebû’l-Abbâs Muhammed b. Yezîd el-Mubberred, a.e., II, 656.

olur. Çünkü Cenab-ı Hak cünübün durumunu zikrettikten sonra (أَوْ لَامَسْتُمُ النَّسَاءَ)²¹³ buyurmuştur.” diyerek buradaki kinâye konusunda fakihlere muhalefet etmiştir.

el-Mubberred, Hz. İsa ve Hz. Meryem’in anlatıldığı(كَاتَا يَأْكُلَانِ الطَّعَامَ) “O, ikisi yemek yiyorlardı²¹⁴.” âyetinde kastedilen, o ikisinin kendi ihtiyaçlarını gideren kişiler olduğu ve ilahî özelliklerinin bulunmadığı gerçeği olduğunu belirterek, diğer âlimlerle aynı görüşü paylaşmıştır²¹⁵.

10.8. Mecâz:

el-Mubberred, kitaplarının değişik yerlerinde mecâz-ı mürselden bahsetmiştir. Fakat bu konu için özel bir bölüm ayırmamış veya mecâz-ı mürsel ismini bir bölüm adı olarak kullanmamıştır. Bilakis o, mecâz-ı mürsel’e ve birçok mecâz-ı mürsel çeşidine farklı yerlerde işaret etmiş, açıklamalarda bulunmuştur²¹⁶.

Denilebilir ki el-Mubberred’e göre mecâz, tefsirdir ve kendisiyle âyetin mânâsının açıklanmasıdır²¹⁷. el-Mubberred mecâz kelimesini lügavî mânâda kullanmıştır. Ona göre mecâz kavramı tam bir Arapça kavramdır ve Grekçe’den etkilenmemiştir²¹⁸.

el-Mubberred’in aklî mecâza, deliller yoluyla işaret ettiği görülür. el-Mubberred’in mecâz kavramını Sîbeveyh gibi ele aldığı ve açıkladığını söyleyebiliriz. Sadece o Sibeveyh’in mecâz ile ilgili görüşüne mübalağa unsurunu eklemiştir²¹⁹.

el-Mubberred, *el-Kâmil* isimli eserinin son bölümünde, Kur’ân’dan fâkihlerin mecâz konusunda yanlış değerlendirme yaptıkları ihtimal dahilinde olan âyetler zikretmiştir. el-Mubberred, âyet-i kerîmeleri önce zikreder sonra onların mecâzî anlamlarını açıklar. Buna bir örnek verelim.

Allah (c.c.) şöyle buyuruyor: (إِنَّمَا ذَلِكُمُ الشَّيْطَانُ يُخَوِّفُ أَوْلِيَاءَهُ)²²⁰ el-Mubberred bu âyetin ta’likinde şöyle diyor: “Bu âyetin mecâzi anlamı şudur: Birinci mef’ul hafzedilmiştir. Bu durumda anlamı “Şeytân kendi dostlarıyla sizi korkutuyor.” şeklindedir.

²¹³ Nisâ Suresi, 4/43.

²¹⁴ Maide Suresi, 5/5.

²¹⁵ Ebû’l-Abbâs Muhammed b.Yezîd el-Mubberred, a.e., II, 659.

²¹⁶ Ebû’l-Abbâs Muhammed b.Yezîd el-Mubberred, a.e., I, 6-7; Abdu’l-Kâdir Huseyn, *Eşeru’n-Nuḥât fî Baḥsi’l-Belâġi*, Kahire, tsz., s. 207.

²¹⁷ Ahmed Maṭlûb, a.e., s. 195.

²¹⁸ Mecîd Abdu’l-Ḥamîd Nâcî, *Eşeru’l-İġriki fî’l-Belâġâ*, Matba‘atu-l-Âdâb, Bağdâd, 1976, s. 237.

²¹⁹ Ebû Hasan Abdullâh el-Ḥaṭîb, a.e., s. 422.

²²⁰ Alî İmrân, 3/175.

el-Mubberred'in verdiği diğer örnek (فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ) âyetidir²²¹. el-Mubberred, bu âyetin açıklamasında şöyle demektedir: Ay (شهر) kelimesini herkes bilir. Bu âyetin mecâzi anlamı, her kimin yaşadığı yer bu aya şahit olursa oruç tutsun” demektir. Takdiri de “her kim Ramazan ayına şahid olursa o ayı oruçlu geçirsin” demektir. Dikkat edilirse el-Mubberred, mef’ulu değil zarfları göz önüne almıştır²²².

el-Mubberred'in mecâz ile ilgili örneklerden biri de, onun “gözleri sağlam olsa da, bakmasını bilmeyene kör dediği” örneğidir. el-Mubberred sözü açıklamalarının içinde eşsiz bir tarzda şerheder ve örneğe şöyle başlar. (صُمُّكُمْ عُمِّيْ فَهُمْ لَا يَسْمَعُونَ) âyetinde Arap kelamının eşsiz bir anlatımı vardır. Burada gözleri sağlam olsa da görmesini bilmeyenin kör olduğu anlatılmaktadır. Yani gözleri sağlam insan burada kör insan yerine konulmaktadır. Çünkü sağlam olan gözleri gerçeği görememektedir. Aynı durum kulakları sağlam olduğu halde hakkı duymayana sağır denilmesinde de geçerlidir. el-Mubberred bu söylediklerine Kur’ân’dan birçok âyeti delil olarak getirmiştir. Bunlardan biri (صُمُّكُمْ عُمِّيْ)²²³ “onlar sağırdırlar, dilsizdirler, ködürler” âyeti diğeri (إِنَّكَ لَا تَسْمَعُ)²²⁴ “Sen ölümlere işittiremezsin, sağırlara da daveti duyuramazsın.” âyetidir.

11. Nahiv Meselelerinde Belâğatla ilgili Açılımlar:

el-Mubberred'in nahiv ilmiyle uğraşması, nahiv ilmi alanında, ana kaynaklardan birisi olarak kabul edilen *el-Kâmil* adlı eseri te’lif etmesi, yine dil ilimlerine dair çeşitli çalışmalar yapması, belâğat ilminin gelişmesine yönelik katkıları olan âlimler arasında adının geçmesini sağlamıştır.

Başta “*el-Muhtaḍab*” ve “*el-Kâmil*” adlı eserleri olmak üzere el-Mubberred'in eserlerini incelediğimizde, onun nahvî meseleleri çözümlerken birçok belağî meseleye farklı bir yönden temas ettiğini görmekteyiz. Burada bu ilimlere olan imtizacından dolayı bizim söylediklerimizi delillendirmek amacıyla el-Mubberred'in bu konudaki düşüncelerine ve yine nahiv ile ilgili tahlilleri sırasında değindiği belağî işaretlere temas ederek açıklamaya çalışacağız.

²²¹ Bakara Suresi, 2/185.

²²² Ebû'l-Abbâs Muhammed b. Yezîd el-Mubberred, a.e., III, 1503.

²²³ Bakara Sûresi, 2/18.

²²⁴ Neml Suresi, 80.

11.1. Muşâkele:

el-Muberred, muşâkele'yi tarif etmeden geniş ve açık bir şekilde anlatmıştır. Mesela bu konuda şöyle der: “Eğer (ما شأنك وزيداً) dersek mânâ konusunda ihtilaf çıkar. Çünkü Zeyd'in durumunun sorulduğu bu cümleden anlaşılmamaktadır. Fakat, (ما شأنك) dersek mânâda ihtilaf olmaz. Çünkü ikinci (شأن) kelimesi, birinci (شأن) kelimesine mâtuf olmuştur”.

el-Muberred Muşâkeleyi şu sözleriyle de açıklamıştır: “Zikredilen iki şey birbirine karışırsa, biri diğerinin mânâsında olmak şartıyla başkasına ait olan şey, diğerinin başına gelmiş gibi söylenir. Çünkü lafzı muhalif olsa da söyleyen, başkasında olan şeyi diğerinde açıklar”.

el-Muberred, Muşâkele ile ilgili çok açık ve izah edici birçok delil getirmiştir. Bu delillerden biri olarak Allâh (c.c.)'ın şu âyet-i celilesidir” (فَأَجْمِعُوا أَمْرَكُمْ وَشُرَكَائِكُمْ) “işinizi ve ortaklarınızı toplayın²²⁵” el-Muberred bu âyeti açıklar mahiyette şöyle der: “Bu âyet i'rab yönüyle iki şekilde tefsir edilebilir: Mânâlardan biri; “ortaklarınızla birlikte”dir, çünkü sen: “Kavmimi topladım ve işimi topladım” dersin. Fakat aynı lafız altında ortaklar ve işin zikredilmesi de caizdir. Çünkü mânâ tek şeye dönmektedir²²⁶”.

11.2. Soru Cümlesinden Ne Kastedildiğinin Anlamından Çıkarılması:

el-Muberred bazı şekillerde istifhâmın, taşıdığı soru anlamından çıkarılabildiğini genişçe anlatmıştır. Bazıları şunlardır:

11.2.1. Taqrîr:

el-Muberred, istifhâmın taqrîr için kullanıldığını birçok örnekte anlatmaktadır. Bu durumu ifade eden birçok delil getirmiştir. Mesela Abdullâh b. Muaviye b. Abdullâh b. Ca'fer b. Ebî Tâlib'in bir şiirinde (أأنت أخي مالم تكن لي حاجة) “İhtiyacım olmadığında mı sen benim kardeşimsin?” mısrasında el-Muberred istifhâm olmadığını taqrîr olduğunu söylemiştir. Ona göre bu mısranın anlamı “Ben senin kardeşlik yönünü denedim. İhtiyaç doğduğunda senin hiç kardeşliğini görmedim²²⁷.” demektir.

11.2.2. Tevbîh:

el-Muberred Tevbîh (azarlamak-kınamak) ile istifhâmın soru anlamından çıkarılabildiğine işaret etmektedir. Bu konuda getirdiği en önemli delillerden biri şu

²²⁵ Yûnus Sûresi (10/71)

²²⁶ Ebû'l-Abbâs Muhammed b. Yezîd el-Muberred, a.e., I, 232.

²²⁷ a.e., I, 433.

âyet-i kerîme'dir: "İsâ! İnsanlara 'Beni ve annemi Allâh'ın dışında iki ilah olarak kabul edin' diye sen mi söyledin?"²²⁸ el-Muberred, bu âyetteki belâğî yönü şu sözüyle açıklar "Bu âyette Hıristiyanlara tevbîh vardır. Hz. İsa'ya sorulmuş bir soru yoktur. Allâh (c.c.) Hz. İsa'nın böyle bir şey söylemediğini çok iyi bilmektedir."

el-Muberred, öneminden dolayı *el-Kâmil* adlı eserinde, bu konuyu *el-Muқтаdab* eserinde ele aldığını belirtmektedir²²⁹.

el-Muberred, *el-Muқтаdab* adlı eserinde mânâsını şerhetmek ve gayesini izah etmek suretiyle tevbîh konusu ile ilgili birçok örnek serdetmiştir. Mesela (أقياما) "Ayakta mı?" bu cümlede soru anlamı yoktur, bu cümlede tehdîd ve bulunduğu hali kınama vardır²³⁰.

11.2.3. Tevbîh ve Taqrîr:

Bu şekil, önceki iki şekli ihtiva etmektedir. el-Muberred bu şekli izah ederken Kur'ândan birçok örnek getirmiştir. Mesela "*Elif Lâm Mîm*. Hiç şüphe yok ki bu kitap Âlemlerin Rabbi katından indirilmiştir. Onlar (Kur'ân-ı) Hz. Muhammed'in uydurduğunu mu söylüyorlar". Diğer bir âyette de "Onlardan ücret mi talep edeceksin?"²³¹ buyurulmaktadır. el-Muberred bu iki âyet ile ilgili olarak şöyle demektedir: "Bu iki âyette istifhâm yönü, yani soru anlamı yoktur. Çünkü haber verilenin bu durumla ilgili ve bilgisi yoktur. Cevab verilmekte ve böylece kendisi de öğrenmektedir. Allah (c.c.) için ise bu durum câiz değildir. Kur'ân'daki bu âyetler tevbîh ve taqrîr ifade etmektedir²³²."

11.2.4. Te'kîd (Vurgulama):

el-Muberred, " ما " istifhâm edatını açıklarken istifhâmın, te'kîd ile soru anlamından çıkarılması konusuna değinerek şöyle demektedir: " ما istifhâm edatı iki şekilde olur; Birincisi te'kîd için zâid olduğu şekildir. Söz bir iş veya mânâ sebebiyle değişmez."

İstifhâmın soru anlamını te'kîd ile kaybetmesine ilişkin olarak el-Muberred şöyle bir örnek vermektedir; "Bana gelirsen ben de sana gelirim, nerede olursan orada olurum,

²²⁸ Maide Sûresi, 5/12.

²²⁹ Ebû'l-Abbâs Muhammed b. Yezîd el-Muberred, a.e., I, 277.

²³⁰ Yâsir Muhammed 'Atâ 'Ammâr, a.e., s. 101.

²³¹ Kalem Suresi, 68/46.

²³² Yâsir Muhammed 'Atâ 'Ammâr, a.e., s. 101.

kime ikram edersen o da sana ikram eder²³³.” Şu âyet-i kerimede de aynı durum söz konusudur; “Hangisini dersiniz olur. Çünkü en güzel isimler O’na hastır”²³⁴.

11.3. el-Faşlu ve'l-Vaşlu:

el-Muberred istilâhî anlamlarını zikretmeksizin faşıl ve vaşıldan bahsetmektedir. Bu iki kavramın manalarına gelince Belâğatta veya sözde faşıl, cümlelerin birbirlerine olan atfını terk etmek, vaşıl ise cümleleri birbirine atfetmektir”²³⁵. el-Muberred bu konuyu anlatırken Vâvu'l-İbtidâ'dan bahsetmektedir. Vâvu'l-İbtidâ'nın cümle içindeki kullanımını ne zaman imkânsız olur, ne zaman caiz olur? İşte bu meseleyi ele almıştır.

el-Muberred'in bu konuda verdiği örneklerden biri şudur²³⁶: “Dersin ki:

مررت برجل زيد خير منه

“Zeydin kendisinden daha hayırlı olduğu bir adama uğradım.”

جاءني عبدالله أبوه يكلمه

“Babası kendisiyle konuşurken Abdullah bana geldi.”

Bu iki örnek “vâv” sız olarak gelmiştir. Şu şekilde vâv'lı olarak da kullanabiliriz:

و زيد خير منه

“Zeyd ondan daha hayırlıdır”.

وأبوه يكلمه

“Babası onunla konuşuyordu.”

Bu son iki örnekte vâv'ın gelmesi caizdir. Çünkü vasıl edatının zikredilmesi ya da hazfedilmesiyle mânâda bir değişiklik olmamaktadır.

el-Muberred'in atfın en üstünü (Kemâl-i İttişâl) ile ilgili söylediklerine gelince, o “*Elif Lam Mîm*. Bu kitapta hiç şüphe yoktur ki...” (Bakara 1-2) âyetiyle ilgili tefsirinde şöyle demektedir: (**ذَلِكَ الْكِتَابُ**) “Bu kitap” dediğinde nahiv âlimlerinin takdiri “onlara bir kitap va‘dedilmiştir.” tefsiri bu şekildedir. Mânâsı “Bu kitap beklediğiniz kitaptır”.

Kemâl-i İnqita' (Faşlın en mükemmeli) ve iki mükemmel arasındaki açıklamalarında el-Muberred şöyle demektedir:²³⁷ şöyle denirse:

²³³ Ebû'l-Abbâs Muhammed b. Yezîd el-Muberred, a.e., I, 283.

²³⁴ İsrâ Suresi, 17/110.

²³⁵ Ahmed Mañlûb, a.e., s. 118.

²³⁶ Yâsir Muhammed 'Atâ 'Ammâr, a.e., s. 101.

(مررت بزید عمر فی الدار)

Bu şekilde söylemek, haberin kesilmesi veya başka bir başlangıç cümlesi getirilmedikçe imkânsızdır. Eğer bu cümleyi tek sözde söylemek gerekirse:

(مررت بزید وعمر فی الدار)

demek gerekir. Bu açıklama Araştırmacılardan birini bu örnekle ilgili şöyle bir açıklamada bulunmaya sevk etmiştir²³⁸. “Şu çok açıktır ki el-Muberred bu örnekte inkıta'nın mükemmelliğinden ve iki mükemmelin arasındaki tavassuttan bahsetmiştir. “Bu iki cümle arasında bir bağın bulunmasının vâv'ın zikredilmesine çağırıldığı açıkça ortaya çıkmaktadır. İşte bu, mutlak olarak ilişki olmasa da, iki mükemmellik arasındaki tavassutun kendisidir. Bunun manası da cümleyi bitirmek ve yeni bir cümleye başlamaktır. Burada vâv'ın hazfi vacibtir. Bu da “Kemâlu'l-Inkıta” olarak isimlendirilir.

Lafızların ıstilahî mânâlarını zikretmemesi, el-Muberred'in seviyesinin düşük olduğu anlamına gelmez. Son dönem belâğatçıları ıstilah manayı kendileri vermişler ve el-Muberred'in açıklamalarından ve örneklerinden istifade etmişlerdir²³⁹.

11.4. Hâl'in Öne Alınması:

el-Muberred â'mil'in fiil olması şartıyla, hâl'i, â'mil'in önüne alma hususunda da görüşler serdetmiştir. Bu konuda şöyle demektedir²⁴⁰: “Bil ki hâl'in a'mili sahîh bir fiil ise, takaddum ve taahhur yönünden mefulun bih için câiz olan tüm durumlar, onun için de caiz olur. Fakat bu durumda tek istisna halin nekre olması gerektiğidir”.

“Cesetlerden, gözleri korku içinde olduğu halde çıkarlar”.

(خُشِعًا أَبْصَارُهُمْ يَخْرُجُونَ مِنَ الْأَجْدَاثِ)²⁴¹

Bu âyette, hâl'in takaddumu sözün anlamını tersine çevirmektedir.

²³⁷ Ebû'l-Abbâs Muhammed b. Yezîd el-Muberred, a.e., III, 1150.

²³⁸ Yâsir Muhammed 'Atâ 'Ammâr, a.e., 103.

²³⁹ a.y.

²⁴⁰ Hammâdî Şammûd, a.e., 352.

²⁴¹ Kamer Sûresi, 54/7.

11.5. Emir Mahallinde Olan Dua:

el-Mubberred dua'nın lügatte emir menzilesinde olduğunu açıklamış, bu şekilde isimlendirilmesinin sebebi üzerinde durmuş ve şu sözüyle bu konuyu ta'lil etmiştir. “Dua ve talep mânâ olarak aynıdır. Çünkü sen, senden daha aşağıda olana emreder, senden daha üst seviyede olandan talep edersin.

Mesela şöyle dersin: “Allâh zeydi affetsin”. Yine “Allâh'ım beni affet” isimlendirilme ile ilgili olan bu ta'lil Allâh ile olan teâmüldeki edebe işaret eder²⁴².

11.6. Dua Manasındaki Haber:

el-Mubberred birçok yerde haberi dua manasında kullanmıştır. Bunlardan biri şudur.

(غفر الله لزيد)

“Allâh Zeydi affetsin”

Burada lafız, haber verme lafzı, ama mânâ dua mânâsındadır.” Yine şöyle bir örnek daha veriyor²⁴³: (غفر الله لزيد ورحم الله زيدا) “Allah zeydi affetsin ve Allah Zeyd'e rahmet etsin” gibi örneklerde de lafız, haber verme lafzı, ama mânâ talep bildirmektedir. Bu cümlelerde Allah (c.c.) den haber verilmeyip ondan bir şey istenmektedir²⁴⁴.”

11.7. Ceza ve Tehdidin Kastedildiği Emir:

el-Mubberred Emir fiilin bulunduğu asıl manadan belâğî hedefe çıkarılmasına işaret etmiştir. Bunlar ceza ve tehdittir. Şu âyetle söylediklere örnek getirmiş: “Bırak yesinler ve nimetlensinler²⁴⁵”. el-Mubberred Kur'ândan şu ayetlerle de bu konuya örnekler getirmiştir: “İstediginizi yapın”²⁴⁶ ve “İsteyen inansın isteyen inkar etsin”²⁴⁷. Bu belâğ'î açıklamalar el-Mubberred'in kitaplarında açık bir şekilde defalarca zikredilmiştir²⁴⁸.

---

²⁴² Yâsir Muhammed 'Atâ 'Ammâr, a.e., s. 104.

²⁴³ a.y.

²⁴⁴ a.y.

²⁴⁵ Hicr Suresi, 15/3.

²⁴⁶ Fuşşilet Suresi, 41/40.

²⁴⁷ Kehf suresi, 18/29

²⁴⁸ Yâsir Muhammed 'Atâ 'Ammâr, a.e., s. 104.

12. Belâğat Âlimleri Arasında el-Muberred'in Konumu:

el-Muberred'in, belâğat ilminin ilk yapı taşlarını teşkil eden, âlimler arasındaki konumunu izah etmeye çalışacağız. Birinci şahsiyet, el-Muberred'in yazılarından ve fikirlerinden istifade ettiğini belirttiği el-Câhız'dır. el-Muberred'e göre el-Câhız'ın Belâğat kavramı üzerinde çok açık bir etkisi vardır. İkinci şahsiyet ise kendi döneminde Ehli Sünnetin temsilcisi konumundaki İbni Kuteybe'dir. Sonuncusu da el-Muberred'in damadı olan Sa'leb'tir²⁴⁹.

12.1. el-Muberred'e Göre el-Câhız'ın Belâğat İlmine Etkisi:

el-Câhız'ın belâğat ilmi ile ilgili görüşlerine ve özellikle “*el-Beyân vet-Tebyîn*” ve “*el-Ḥayevân*” isimli eserlerine başta olmak üzere el-Câhız'ın, belâğat ilmî ile ilgili görüşlerine ve belâğatı farklı temellendirme noktasındaki fikirlerine el-Muberred olumlu anlamda destek vermiştir. el-Câhız'ın, el-Muberred'in belâğat görüş ve fikirleri üzerinde hafife alınamaz bir etki yaptığı açık bir şekilde görülmektedir. Bu da el-Muberred'in, el-Câhız'a verdiği desteğin bir kanıtıdır.

el-Muberred, hocası el-Câhız'dan etkilenmesine rağmen birçok alanda kendine özgü fikirler ortaya koymuştur. Bu fikirlerin etkisi el-Muberred'in bir meseleyi ele alış ve işleyiş tarzına da etki etmiştir. el-Câhız onun hocası olmasına rağmen el-Muberred'in hocasından üslup anlamında birçok farklılıkları da görülmektedir. Bunun nedeni ise el-Muberred'de var olan ve el-Câhız'la pekişen kendine özgü hür düşünce ve taklitten uzak kalma prensibidir²⁵⁰.

el-Muberred'in eserlerini açıklarken unutulmaması gereken çok önemli bir mülâhaza vardır ki bu da onun farklı kültürleri ve kişilerin kendilerine has anlayışlarını kendi ilmî kişiliğine katabilmiş olmasıdır. Buna luğavî ilmî ve edebî anlamındaki şumullu eğitimi de eklendiğinde dönemine etki etmiş bir kişilik ortaya çıkmıştır.

el-Câhız'dan naklettiği konuları ve rivayetleri inceleyen bir kişi el-Muberred'in kullandığı düşünce aktarımını görünce bu üstün üslup nedeniyle bazen el-Câhız'da kültürel eksiklik olduğu hissine bile kapılabilir. Bu duruma ilgili “*el-Kâmil*” isimli eserinde pek çok örnek mevcuttur²⁵¹.

---

²⁴⁹ Yâsir Muhammed 'Atâ 'Ammâr, a.e., s. 116.

²⁵⁰ Ḥammâdî Şammûd, a.e., 342.

²⁵¹ Ebû'l-Abbâs Muhammed b. Yezîd el-Muberred, a.e., IV, 118.

el-Mubberred'in, "el-Kâmil" adlı eserini ve diğer kitaplarını inceleyen bir araştırmacı, Onun âlimlerden ve râvilerden naklettiği kıssalarda ne kadar çok farklı anlamlara hamledilmiş lafızlar kullandığını görecektir. Mesela (يروي), (تحدث), (قال), (زعم), (أخبرني), (أنشدني) ve diğer bazı lafızlar gibi. Bu lafızları, edebî çerçeve içinde anlamalıyız. Yani hadîs-i şeriflerdeki benzer lafızlar hadîs terminolojisi açısından farklı anlamlara gelmektedir. Örnek vermek gerekirse (قال) lafzı kesin bir bilgiye işaret ederken ona oldukça benzeyen (قيل) lafzı söylenen haberin her türlü şüpheye açık olduğunu beyan eder.

12.2. el-Mubberred ve İbn Kuteybe:

İbn Kuteybe ile el-Mubberred aynı kuşak âlimleridir. Her ikisinin de önem verdikleri, ilgi duydukları şeyler fikirlerini ve yazılarını etkilemiştir. Daha öncede geçtiği gibi el-Mubberred'in zirveleştiği alan lugat ilmiyken, İbn Kuteybe'nin en çok ilerlediği alan muhâkemedir. Her ikisi de edebî yönden mu'tedil bir çizgide kalmışlardır.

İbni Kuteybe, kitaplarında Kur'ân-ı-Kerîm'in üslubuyla alay eden kâfirlerin ve mecâzı kabul etmeyen lugatçilerin ve te'vilde çok aşırıya giden Mu'tezilîlerin görüşlerini çok açık bir şekilde ve yüksek bir sesle reddetmiştir²⁵².

İbn Kuteybe Belâğat ilmi ile ilgili geniş açıklamalarda bulunmuş, eserlerinde belâğat şekillerini açıkça ifade eden özel bölümler tahsis etmiştir. Onun edebiyattaki metodunu özetlemek gerekirse O, öncelikle bahsedeceği edebî sanatın tanımını yapar daha sonra onunla ilgili Ku'ân'ı-Kerîm'den örnekler ve ayetler zikreder ve en son olarak da kendi üslubunu ve şiirini bunun üzerine inşâ eder²⁵³.

12.3. el-Mubberred ve Şa'leb:

Şa'leb, Kûfe nahîv okulunun en önemli şahsiyetlerinden biri olarak kabul edilir. İki arasında aynı asır âlimleri olmaları nedeniyle ilmî münakaşa, tartışma ve karşılıklı övünmeler vuku bulmuştur. Bununla birlikte Şa'leb'in eserlerinde akli ön planda tuttuğu görülür.

Şa'leb lugat ve nahiv âlimlerinden biri olduğu halde, edebî meselelerde fazla bir varlık gösterememiş ve belâğata ilgi duymamıştır.

²⁵² Fâdıl İhsân 'Abbâs, *İ'câzu'l-Kur'ân'il-Kerîm*, 1991, s. 41.

²⁵³ Yâsir Muhammed 'Atâ 'Ammâr, a.e., s. 121.

“*el-Ḳavâid ve’ş-Şi’r*” adlı eseri kendisiyle el-Mubberred arasında yapılan karşılaştırmalar için müracaat kaynağı sayılmaktadır. Sa‘leb’in bu eserdeki metodu, özlu bir tarif ve onu takip eden şiirle verilmiş bir örnekle birlikte belâğat sanatı ile ilgili konulardan ibarettir²⁵⁴.

13. Değerlendirme:

Bu açıklamalardan sonra aşağıdaki şu sonuçlara değinmek gerekir.

a- el-Mubberred, tarihî açıdan, belâğat meselelerine, açıklama ve temellendirmeye yönelik ilk âlimlerden sayılır. Kendisinden sonra gelen âlimlere belâğat çeşitlerinin şerh ve hazırlıklarıyla ilgili tespitleriyle açık bir şekilde katkısı olmuştur.

b- el-Mubberred, belâğat kavramlarını çok iyi bir şekilde açıklamıştır. Konuyu en güzel bir şekilde açıklayabilmek için, Kur’ân’da, hadislerde ve öncekilerin sözlerinde bilinen tüm söz sanatlarını kullanmıştır.

c- el-Mubberred, teşbîh ve belâğat bölümleri hariç, belâğat ilminin konularını açıklamak için hiçbir bölüme özel bir başlık koymamıştır. Belâğat ilmi konularının eğitimi amacıyla yaptığı açıklamalar, delilleri şerhetmek, ta’lik yapmak ve içinde var olan belâğî açılımları beyan etmekten ibarettir.

d- el-Mubberred ıstılahî ismi zikretmeksizin birçok belâğat meselesine değinmiştir. Bazen de daha sonra gelen beyân âlimlerinin isimlendirilmesinden farklı bir şekilde, Belâğat ile ilgili kelimeleri kavramlaştırmaya katkıda bulunmuştur diyebiliriz²⁵⁵.

---

²⁵⁴ İbn Ḳuteybe Abdullâh b. Muslim, *Edebu’l-Kâtib*, thk. Muhammed Muhyi’d-Dîn Abdu’l-Ḥamîd, Mabaatu’s-Sa‘âde, Kahire, 1958, s. 19.

²⁵⁵ Ahmed Maṭlûb, a.e., s. 101-102.

İKİNCİ BÖLÜM
EBU'L-ABBÂS EL-MUBERRED'İN EL-KÂMİL ADLI
KİTABI

II. EBU'L-ABBÂS EL-MUBERRED'İN EL-KÂMİL ADLI KİTABI

1. Genel Özellikleri:

Kısaca *el-Kâmil* adıyla bilinen eserin tam adı, *el-Kâmil fi'l-Luğa ve'l-Edeb ve'n-Nağv ve't-Teşrîf* adıyla da bilinir²⁵⁶. Bu onun en önemli eseri olup, tarzını yansıtan mükemmel bir örnektir. el-Câhız'ın, *el-Beyân ve't-Tebyîn*'i, İbn Kuteybe'nin *Edebû'l-Kâtib*'i ve Ebû Alî el-Ğâlî'nin *el-Emâlî*'siyle birlikte klasik Arap edebiyatının dört temel eserini teşkil eder²⁵⁷. İslam medeniyetinde gelişen şehir hayatının bir tezahürü olarak sosyal ilişkilerde zarafet şeklindeki edep telakkisinin en üst düzeyde ifadesi el-Câhız'ın eserlerinde görüldüğü gibi, Arap dilinin bütün inceliklerine vakıf olma biçimindeki edep telakkisinin yansıması da, onun öğrencileri olan İbn Kuteybe ve el-Muberrred'in eserlerinde görülmektedir²⁵⁸.

Öğrencisi el-Ahfeş'in ilave ve düzenlemesiyle günümüze ulaşan eser elli dokuz (veya altmış bir) bölüm olup âyet hadîs, hutbe, mev'iza, mesel, kıssa ve hikemiyatla çoğu kadîm şiirden seçmeler, lügat, gramer ve tarihi bilgi bakımından önemli açıklama ve değerlendirmeleri kapsamaktadır²⁵⁹. el-Câhız gibi okuyucunun ilgisini canlı tutmak için, ciddi konuların arasına eğlendirici hikaye, fıkra, haber ve şiirleri ustalıkla yerleştirdiği, zaman zaman dil ve edebiyat konularından ayrılarak fıkıh, tefsir ve kelim meselelerine daldığı görülür. Haricîlerin ilginç şiir, hutbe, söz ve haberlerine dair verdiği sağlam bilgiler eserde geniş bir yer işgal eder²⁶⁰.

Ebû'l-Abbâs el-Muberrred, bu eserinde pek çok âyet ve hadîsi, hitâbeleri, mev'izaları ve darbı-ı meselleri, çoğu cahiliye devri şâirlerine ait olan şiirleri ve tarihî rivayetleri toplamıştır. Topladığı bu malzemeyi değerlendirerek lügat, gramer, fikhu'l-luğa ve tarihî bilgiler bakımından izâh etmiştir²⁶¹. Peygamberimizin, Ensâr'a ait bazı özellikleri hatırlattığı hadîsiyle başlayan eser, Hülâfâ- i-Râşîdîn'e ait hitabe ve çeşitli yazışmalarla devam eder.

---

²⁵⁶ el-Muberrred, *el-Kâmil*, nşr. Muhammed Ebû'l Fağl İbrahim, Kâhire, tsz., I, 23; Abdulcelîl Berel, a.e., s. 54.

²⁵⁷ Hasan Kârûn, a.e., s. 1302.

²⁵⁸ İsmail Durmuş, a.mad., s. 433.

²⁵⁹ Ebû Hasan Abdullâh el-Ğağîb, a.e., s. 225; İbnu'n-Nedim, a.e., s. 19.

²⁶⁰ Tâhir Ahmed Mekkî, a.e., s. 220

²⁶¹ Ebû'l-Abbâs Muhammed b.Yezîd el-Muberrred, *el-Kâmil*, thk. Muhammed Ahmed ed-Dâlî, Muessetu'r-Risâle, Beyrût, 1984, I, 18.

el-Mubberred, eserinde mersiye, medih ve bazen de hiciv türünden şiirlere, Ashâb ve Tâbiîn'den bazılarının söz ve görüşlerine yer verir. Muvelledûn'un şiirlerinden seçmeler yapar²⁶².

Nitekim el-Mubberred' de, mukaddimesinde eserinin muhtevasını takdim ederken “nesir, nazım, darbı-ı mesel, mev'iza, hitabe ve yazışmalardan yaptığı seçmeler ile edebiyatın muhtelif konularını topladığını” ifade etmiştir²⁶³. Devamında “kitabın başka kitaplara ihtiyaç bırakmaması ve kendi kendine yetmesi için *el-Kâmil*'deki bütün garîb kelimeleri, kapalı ifadeleri açıkladığını, ayrıca çıkan i'râb konularında da doyurucu izahlarda bulunduğunu” söylemiştir²⁶⁴.

Devrinde henüz ilimlerin tasnifi kesin çizgilerle belirlenmediği için olsa gerek, el-Mubberred' genellikle düzenli bir plana uymaksızın konuları eserine almıştır. Eserin yeni neşirlerinde bulunan bâb'lar ve faşillar ise, nâşirler tarafından okumada kolaylık sağlamak için çoğunlukla sonradan konulmuştur. Bu bakımdan mukaddimesindeki açıklamaları esnasında temas etmediği, ancak eserin en yoğun ve önemli konularından birini teşkil eden “Min Aḥbâri'l-Ḥavâric” başlıklı bölümde, Hâricîlerle ilgili bilgileri, onların lirik şiirlerini ve bazı ünlü hâtiplerinin biyografilerini vermektedir²⁶⁵.

el-Kâmil hakkında Ebû Câ'fer en-Neḥḥâs'ın isabetli ve el-Aḥfeş'in kısmen isabetli eleştirilerinin olduğu rivayet edilir. Alî b. Hamza el-Başrî eleştirisine yer verdiği eserler arasında *el-Kâmil*'deki lügat, şiir ve tarihî malûmata dair 109 tenkit yöneltmiş, fakat bunların bir kısmı isabetsiz görülmüştür. Mu'âfâ en-Nehrevânî, müellifi ve eserini takdir etmekle birlikte *el-Kâmil*'de yer alan haber ve kıssaların çoğunun senetsiz olduğunu söylemiş, bu sebeple seçilen isme uygun olmadığını belirtmiştir²⁶⁶.

Mezhep tarihçileri için, Hâricîler konusunda pek önemli ve en eski kaynaklardan biri olarak kabul edilen, ayrıca Emevîler dönemine ait kıymetli bilgileri ihtiva eden kitabın bu bölümü, eserin bir cilde yakın kısmını teşkil etmektedir. Ancak bu bilgiler hangi konuda olursa olsun, mutlaka yâ garîb kelimelerin izâhı, ya sarf, nahiv ve iştiḳâḳ ya da belâğatla ilgilidir²⁶⁷.

²⁶² Hâzım el-Ḥacc Ṭâhâ, *et-Tenbîh 'inde'l-Mubberred fî Kitâbi'l-Kâmil*, Abdu'r-Râfidîn, Mısır, 1976, VII, 283.

²⁶³ el-Mubberred, *el-Muḳtaḍab*, Beyrut, tsz., I-VI, özellikle nâşirin mukaddimesi, I, 55.

²⁶⁴ el-Mubberred, a.e., I, 58.

²⁶⁵ Hacı Ḥalîfe, *Keşfu'z-Zunûn*, İst., 1943, II, 1382.

²⁶⁶ Ḥamîd b. Sevr el-Ḥilâlî, a.e., s. 15.

²⁶⁷ el-Mubberred, *el-Kâmil*, nşr. Muhammed Ebû'l Faḍl İbrahim, Kâhire, tsz., I, 55.

Nahiv yönüne gelince, el-Mubberred mukaddimesinde de belirttiği gibi, i'râb meselelerini yeterli derecede açıklamakta kararlıdır. Bununla beraber bazı konuları nahve dair müstakil eseri olan “*el-Muқтаdab*”a havale etmiştir. el-Mubberred, *el-Kâmil*'de, *el-Muқтаdab*'a aykırı açıklamaların olmadığını söyler. Bazı beyitlerin i'râbından kaynaklanan basit meseleler dışında *el-Kâmil*'de herhangi bir ilave veya fazlalık yoktur der. Bununla beraber *el-Kâmil*'de “كأين” konu edildiği halde, “*el-Muқтаdab*”ta bu konu yoktur. Sadece “كم” lere ait bablar vardır. Yine *el-Kâmil*'de mefûlun ma'ah ile ilgili meseleler yer aldığı halde, *el-Muқтаdab*'ta bu konu bulunmamaktadır²⁶⁸.

Bu günkü anlatış metoduyla değerlendirildiğinde *el-Kâmil*, modern ve teknik anlamıyla bir edebiyat kitabı değildir. el-Mubberred'in de tanıttığı gibi bu eser, nesir ve nazım türünden risâle, hitâbe, târîh, dînî bilgi ve kültürün toplandığı bir kitaptır²⁶⁹.

el-Mubberred'in edebî yönden en mümeyyiz vasfı, derleme ve seçmeciliğidir. Eserinin muhtelif yerlerinde Arap teşbihlerinin türleri ile ilgili olarak “mufrit, musîb, muқârib ve ba'îd” olmak üzere dört teşbihten söz eder. Sonra lafızları güzel, tasvîrî hoş, nazmı son derece güzel ve düzenli olanları, tek bir mânâ şeklinde söylenmiş muhtelif sözleri seçer, alır ve ondaki ilginç anlamlara işaret eder. Yer yer edebî tenkitler yapar. Bazı ifadelerden yeni yeni manalar çıkarır. Bütün bunlar el-Mubberred'in edebî zevkini göstermektedir²⁷⁰.

el-Kâmil'deki belâğat konuları ise, belli başlıklar altında olmaksızın, kitabın muhtelif yerlerinde dağınık olarak bulunmaktadır. Nitekim kalb, iltifat, tecrîd, leff-ü neşr, kinayenin kısımları ve örnekleri, mecâz-î aklî, mecâz-ı mürsel ve isti'âre gibi belâğatla ilgili meseleler eserin muhtelif yerlerine serptirilmiş durumdadır²⁷¹.

Teşbîh bahsine ise müstakil bir bölüm tahsis edilmiştir. el-Mubberred, eserinin başlarında bu konuyu işleyeceğini vaad ettiğini belirtmek suretiyle de, teşbîh konusuna verdiği önemi vurgular²⁷².

O, bu bölümde teşbîh çeşitlerini, teşbîhin muhtelif meselelerini ve Arapların kullandığı teşbîh türlerini örneklerle teker teker izah eder.

---

²⁶⁸ el-Mubberred, a.e., I, 59.

²⁶⁹ a.e., I, 61

²⁷⁰ el-Enbârî, , a.e., III, 3-18.

²⁷¹ Ömer Ferrûh, *Târîhu Edebi'l-'Arabî*, Beyrût, 1968, II, 356.

²⁷² es-Seyyid Hasan Karven, *Te'lîfu'l-'İbâra, Kemâ Yerâhu'l-Mubberred fi'l-Kâmil*, Mecelletu'l-Ezher, Kahire, 1980, 52/7, 1300.

Hâzım el- Hâcc Tâhâ, neşrettiği “*et-Teşbih ‘inde’l-Muberred fî Kitâbi’l Kâmil*” adlı maktalesinde *el-Kâmil*’deki teşbîh konusunu ele alarak incelemiş, yazarının ve onun bu eserinin teşbîh konusundaki önemini ortaya koymaya çalışmıştır²⁷³.

el-Kâmil’de bu sayılanlar dışında tefsir, hadîs, fıkıh ve akâid gibi İslamî ilimlerle ilgili konulara da temas edilir. İbn Haldûn edebiyat ilimlerinden bahsederken: “İlim meclislerinde hocalarımızdan bu ilmin esasını, dört eserin teşkil ettiğini söylediklerini duyardık. Bunlar: İbn Kuteybe’nin *Edebû’l Kuttâb*’ı, el-Muberred’in *el-Kâmil*’i, el-Câhız’ın *Kitâbu’l Beyân ve’t-tebyîn*’i, Ebu Ali el-Ğâlî’nin *en-Nevâdir*’idir. Diğer kitaplar ise, bunların tâbileri ve dalları gibidir” demesi, bu eserin kendini kabul ettirdiğinin göstergesidir.

Hatta bir Fas atasözünde: “*el-Kâmil*’i okumayan kâmil değil, el-Ğâlî’nin *Emâlî*’sini okumayan edip değildir” denmesi de, yine *el-Kâmil*’in bu bölgede gördüğü beğeni ve kabulü simgelemektedir²⁷⁴.

el-Muberred, eserini te’lif ederken meseleye psikolojik açıdan yaklaşmayı da ihmal etmemiştir. Zira o, kitabındaki tasrif kaideleri, nahiv problemleri, anlaşılması zor kelimelerin halli gibi konulara her okuyucunun aynı ölçüde ilgi duymayacağını, dolayısıyla hazminin güç olacağını düşünerek eserin bazı bölümlerinde okuyucuyu dinlendirici çeşitli konulardan bahsetmenin gereğini vurgular. Zihnin dinlenmesi, ruhun sukûnet bulması için ciddi konuların yanında, espîri ve şakanın da bulunmasında büyük faydalar olduğunu dile getirir²⁷⁵.

el-Muberred, gelişmelere açık bir âlimdir. Eskiye eski olduğu için atmadığı gibi, yeniye de yeni olduğu için almamıştır. İyi ve doğru olanı alır. Nitekim kitabında daha çok cahiliye şiirine yer vermekle beraber, muhdesûn’un şiir ve hitabelerini de ihmal etmez. Zira Muberred’e göre mihdes şâirlerin de güzel ve kaliteli şiirleri vardır. Nahiv sahasında o kadar geçerli değilse de, belâğat konularında muhdesûn’un şiirlerini örnek olarak kullanmanın genelde tasvip gören bir anlayış olması, yazarın da bu konuda rahat hareket etmesini sağlar²⁷⁶.

²⁷³ Hâzım el-Hacc Tâhâ, a.e., VII, 283-304..

²⁷⁴ Korkis ‘Avvâd, *Ağdemu’l-Maḥḥûḥâti’l-‘Arabîyye fî Mekḥebâti’l-‘Âlem*, Bağdad, 1982, s. 184 vd.

²⁷⁵ Ronard Stephau End Nandy, *Concise Encyclopaedis Of Arabic Civillication*, Amsterdam, 1959, s. 379.

²⁷⁶ Ramazân Abdu’t-Tevvâb, *el-Belâğa li Ebi’l-Abbâs Muhammed b. Yezîd el-Muberred*, Hâvleyâtû Kulliyeti’l-Âdâb, Câmî’atu ‘Aynî’ş-Şems’, 1964, IX, 41.

On bir asırdan bu yana, Arap edebiyatçıları bu eseri en üstün ve temel edebiyat kitaplarından saymışlardır.

Bu dönem zarfında yetişen yazar veya şâirlerin üzerinde *el-Kâmil*'in etkisinin olmaması da düşünülemez. Tarih boyunca bu eseri, ders olarak okuyan, okutan ve hatta ezberleyenlerin bulunduğu belirtilmektedir²⁷⁷.

Mesela Halef b. Yûsuf b. Fertûn Ebû'l-Kâsım el-Endelûsî (ö. 352–963), Ebû'l-Muṭarrif Abdullâh b. Ğalyûn'un mevlası İşrâk es-Sevda el-Arûdziyye (ö.450–1058) ve Muhammed b. Ali es-Sellâkî (ö. 605/1208–9) gibi erkek ve kadın âlimler onu hem ezberliyor, hem de başkalarına okutuyorlardı²⁷⁸.

Diğer taraftan hazırladıkları eserlerde *el-Kâmil*'in üslubunu benimseyip metodunu uygulayanlar da olmuştur. Ebû'l-Fetḥ Muhammed b. Ca'fer el-Merâġî (ö. 371/981) 'nin "*el-Behcetü 'alâ Nemeti'l Kâmil*" adlı eseri buna örnek olarak zikredilebilir. Diğer taraftan onunla boy ölçüşmeye kalkışanlar da eksik olmamıştır.

Bu cümleden hareketle İbrahim b. Mahâveyh el-Fârisî el-Luġavî, el-Muberred'in *el-Kâmil* adlı eserine nazire olarak bir eser hazırladığı rivayet edilmektedir²⁷⁹. Ebû Muhammed b. Hâzım'ın ifadesine göre de, Ebû Alî el-Ķâlî (ö. 356/976)'nin *en-Nevadir*'i, Muberred'in *el-Kâmil*'ine rakiptir. Zira *el-Kâmil*'de nahiv ve haber, Ebû Alî el-Ķâlî'nin eserinde ise lügat ve şiir daha çoktur²⁸⁰.

Bu eser Ebû'l-Hasan el-Aḥfeş (ö. 315/927)'in şerh ve ilaveleriyle muhafaza edilip nakledilmiştir. el-Aḥfeş bu eseri, hem el-Muberred'den okuyup aktararak, hem de hocasının kitabına yer yer düzeltmeler ekleyerek ilim âlemine kazandırmıştır²⁸¹.

el-Kâmil'in muhtelif yazmaları zamanımıza kadar ulaşmıştır. 532/1137 yılında istinsah edilmiş bir nüshası 'Aşîr Efendi (1:870/871) kütüphanesinde, bir başka yazması Fatih Kütüphanesi'nde mevcuttur. 421/1030 tarihli bir nüshası Medine-i Münevvere 'Umumî Kütüphanesi (15/lügat)'nde; 488/1090 tarihli bir nüshası Leiden Üniversitesi kütüphanesi (OR. 2380 OR. 587)'nde ve 512/118–9 tarihli bir yazması da Escorial Kütüphanesi (221)'inde bulunmaktadır.

²⁷⁷ Abdulvehhâb İbrâhîm Ebû Suleymân, *Kitâbetu'l-Baḥsi'l-İlmî*, Cidde, 1983, s. 548.

²⁷⁸ Brockelmann, Gal, Leiden, 1943, I, 109.

²⁷⁹ Yâḳût, a.e., I, 208 vd.

²⁸⁰ Brockelmann, a.e., I, 168.

²⁸¹ İbn Haldun, *Mukaddime*, Dâru İhya-i't-Turâsi'l-'Arabî, Beyrut, tsz., s. 553 vd.

Bu sonuncusu Ali b. Hâlef b. Muhammed b. en-Ni'me'nin özel olarak kendi kütüphanesi için yazdığı ve aslıyla karşılaştırdığı nitelikli bir nüshadır²⁸².

2. Metodu:

Ebû'l-Abbâs el-Muberred, *el-Kâmil* adlı eserinde yenilikçi bir metot izlemiştir. Bu konuda özet olarak şunları söylemek mümkündür. el-Muberred, olayları olduğu gibi aktarmıştır. Olayları ikinci bir kaynaktan aktardığı zaman da, onu belirtmiştir. Başvurduğu kaynakların güvenilir olmasına dikkat etmiştir. Kendilerinden rivayet aldığı râvileri tanıtmış ve yanlış yönlerini göstermiştir. Dil ile ilgili yaygın kullanımları esas almıştır. Bunlardan kendisine ve izlediği metoduna en uygun dil üslûbunu kullanmıştır. Dil olarak akıcı ve etkileyici bir üslup kullanmıştır. Kullandığı terkipler hep bu yöndedir. Dil alanındaki yeniliklere imza atarak asrının kalıplaşmış dil anlayışının yanında, yenilikçi bir tutum sergilemiştir²⁸³.

el-Muberred, tasviri yerli yerince kullanmıştır. Bu şekilde, sıfat mevsuf arasında çok sağlam bir bağ kurmayı başarmıştır. *el-Kâmil*'de yer alan nesirde genel olarak kendine özgü bir üslup kullanmıştır. Gereksiz yere uzatma ve tekrarlar yapmamıştır. Her olayı hak ettiği şekilde ele alarak olayın inandırıcılığını arttırmak için sözcük seçiminde ince eleyip sık dokumuştur²⁸⁴.

el-Muberred'in *el-Kâmil* adlı eseri döneminin dil özelliklerini içermesi bakımından da önem arz eder, dolayısıyla *el-Kâmil*'de kullanılan sözcükler ve cümle yapıları ele alındığında Abbâsî toplumunda konuşulan Arapça hakkında da bilgi sahibi olunabilir. el-Muberred, zaman zaman kendi görüşlerini teyit edebilmek için Kur'ân-ı Kerîm'den âyetler sunmaktadır. Bazen de düşüncelerini şiiirlerden örnekler vererek anlatma yoluna gitmiştir. el-Muberred'in, muhatabına kendi fikirlerini aktarmak için de büyük bir çaba sarf ettiği görülmektedir. el-Muberred'in eserinde kullandığı üslup samimi ve sıcaktır, kendi duygu ve deneyimlerini başkalarıyla paylaşma amacı gütmektedir.

el-Muberred'in *el-Kâmil* adlı eserinde, kullandığı cümleler akıcı ve birbiriyle bağlantılıdır. Arapçaya bilimsel, kavramsal pek çok kelime ve ifadenin girmesini sağlamış ve bilimsel zihniyet ve üslubun gelişmesinde önemli rolü olmuştur.

---

²⁸² G. C. Anavattî, o.p. "textes arabes anciens edites en egypteau cours des annees 1963, 1964 et 1965", mideo, Kahire, 1964-1966, VIII, 258.

²⁸³ Ebû'l-Abbâs Muhammed b. Yezîd el-Muberred, a.e., III, 212.

²⁸⁴ Ebû Hasan Abdullâh el-Hâfîb, a.e., s. 226.

Mecâz-i aklî, mecâz-ı mürsel ve isti'âre gibi belâğat sanatlarını sıkça kullanmıştır. Eserde mantıki bir silsile olup, el-Mubberred'in edebi zevki eserine yansımıştır. el-Mubberred, cümleleri özenle, düşünerek seçmiş aynı anlama gelen birçok kelimeyi yan yana getirerek lafızları süslemiş ve anlamın daha iyi anlaşılmasını sağlamıştır. Eş ve zıt anlamlı kelimeleri birlikte başarılı bir şekilde kullanmıştır²⁸⁵.

el-Kâmil' de, nesrin güzelliği kadar şiirin güzelliği de görülür. Bu açıdan cümleler çarpıcı ve etkileyicidir²⁸⁶.

el-Kâmil' de, Arap Dilinde daha sonraki asırlarda görülen cümlelerdeki karmaşık ve kapalılık özellikleri pek görülmez. Eserde meânî ve bedî ilminin sanat ve kuralları en ince ve nadide bir şekilde kullanılmış, özellikle bedî sanatının süsleme ve lafız güzellikleri sanatları özenle tatbik etmiştir. Lafızların seçimi çok güzel, cümleleri akıcı ve secîli olup secileri kısadır²⁸⁷. Şiir ve nesir örnekleri vererek ifade ve anlatım sanatını ortaya koymuştur. Hem dil hem belâğat özelliklerinin şahâne bir şekilde uygulandığı edebî bir eser hem de o döneminin dil özelliklerini yansıtan ve o dönemden günümüze edebî- belâğî bir metin olarak intikal eden bir eserdir²⁸⁸.

el-Mubberred, bir lügat meselesini sunduğu zaman basit bir yolla geniş bir şekilde açıklamış, kolaylaştırmış ve zihne yatkın bir hale getirmiştir. Mesela bir lafzın tahlilini yapmış, tesniyesini, çoğulunu ve türevlerini bildirmiş. Bir şiir ortaya koyduğu zaman anlatılan olayın ruhunu ortaya koyacak bir şekilde yazmış. Mesela ibn Kays'ı anlattığı "er-Rikyât" şiirinde olduğu gibi²⁸⁹

el-Mubberred bir mevzuyu sunduğunda öğrencilerin dikkatini çekecek bir şekilde etkili bir metot kullanmıştır.

Şiirden bir kesit sunduğu zaman ilk önce onu basite indirgeyerek, öğrencinin anlayacağı şekilde izâh etmiş daha sonra da derinlemesine inceleyerek konunun en ince detayına kadar açıklamıştır. Bir konuyu açıklarken, teşbîh ve hikayelerle zenginleştirmiş böylece öğrencileri sıkmadan konunun özünü kavramalarını sağlamıştır²⁹⁰.

---

²⁸⁵ Ebû'l-Abbâs Muhammed b. Yezîd el-Mubberred, a.e., III, 414.

²⁸⁶ a.e., III, 202-205.

²⁸⁷ a.y.

²⁸⁸ a.e., III, 79-80.

²⁸⁹ a.e., III, 80.

²⁹⁰ a.e., III, 87.

3. Önemi:

el-Muberrred'in *el-Kâmil* adlı kitabı yazıldığı dönemdeki dil, yazım kuralları, hitâbet tarzı, o dönemdeki şahsiyetler, kurumlar, anlaşmazlıklar başta olmak üzere pek çok konuda Bağdât'a ve dolayısıyla da Abbâsî Devletine ayna tutan bir eserdir²⁹¹. Günümüzde ise Arap dili ve belâğatının temel klasik kaynaklarından biri olan *el-Kâmil*, İslâm devletlerinin siyasî, kültürel ve sosyal açıdan tanınmalarına imkân sağlayan bir tarihi vesika hükmündedir²⁹².

el-Kâmil, el-Muberrred'in döneminin hitâbet, insan ilişkileri, anlatım, üslup, duygu, düşünce, kültür ve dil öğelerini yansıtır²⁹³.

Arap edebiyatında nesir sanatının tarihsel gelişimi açısından da yazıldığı dönemi temsil eder. Günümüzde Abbasî dönemine ait resmi ve gayri resmi el yazması vesikaların incelenmesinde araştırmacılara yol gösterici, fikir verici bir özelliğe de sahiptir. Çünkü o devre ait harekesi olmayan ve günümüz yazı tarzından oldukça farklı el yazısı belgelerin incelenip değerlendirilebilmesi için araştırmacıların bu eseri tanımaları gereklidir. Biçim ve içerik yönünden de orijinal bir çalışmadır. *el-Kâmil*, Arap dili ve edebiyatı, Arap belâğatı ve İslam tarihi alanında araştırma yapan kişilere büyük ölçüde yarar sağlayacak klasik bir kaynak olma özelliğine sahiptir²⁹⁴.

4. Edebî Yönü:

el-Muberrred'in, edebiyata en önemli katkısı kâtip ve edebiyatçıların uyması gereken usûl ve kuralları tatbiki olarak *el-Kâmil*'de göstermiş ve kendisinden sonraki edebiyata referans olacak eserler bırakmış olmasıdır. İlim meclislerinde dile getirilen ortak görüş *el-Kâmil*'in Arap Edebiyatı klasik eserlerinden birisinin olduğu görüşüdür²⁹⁵. *el-Kâmil* hakkında, el-Mu'âfi b. Zekerıyyâ şöyle der: "el-Muberrred, *el-Kâmil* adlı eserini te'lif etmiş ve eserde pek çok haberi ve kıssayı senetleriyle birlikte içine almış ve dili çok ince bir şekilde kullanmıştır. Türeyen kelimeleri hangi kelimelerden türediklerini belirtmiş ve yabancı kelimelere izâhat getirmiştir. Nahiv ve sarf açısından kelimeleri detaylı bir şekilde ele almış ve onları açıklamıştır²⁹⁶.

---

²⁹¹ Tâhir Ahmed Mekkî, a.e., s. 224.

²⁹² Cuma el-Mabrûk 'Avnî, a.e., s. 163-164.

²⁹³ Abdulhamîd Seyyid Labeş, a.e., s.168.

²⁹⁴ Yâsir Muhammed 'Atâ 'Ammâr, a.e., s. 173.

²⁹⁵ Muhammed Kurdî Alî, a.e., s.106.

²⁹⁶ el-Enbârî, a.e., s. 178.

el-Mubberred, özellikle mecâz cinâs, tıbâk, sanatlarını kullanarak eserini adeta şiir gibi süslü, etkili ve çarpıcı hale getirmiştir. Konunun daha iyi anlaşılması için sıfat, temyiz, müştâk isimler (sıfat fiillerden) den yararlanır ki bu iki unsuru kullanma o dönemin ediplerinde yaygın olduğu görülür. Tıbâk sanatını da yaygın olarak kullanır. Aşağıdaki örnek bu özellikleri yansıtması açısından önemlidir.

جعل الناس ضروبا بين رشيدٍ و غويٍّ وسعيدٍ و شقيٍّ و أريبٍ و غبيٍّ

“Allah insanları dürüst ve sahtekâr, doğru ve yanlış yolda, akıllı ve aptal olarak değişik biçimlerde yaratmıştır.”

Ele aldığı konularla ilgili sık sık âyetlerden, hadîslerden iktibâs yapmaktadır²⁹⁷.

ادعُوا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ

“O halde samimi olarak Allah’a ibadet edin²⁹⁸.”

el-Mubberred, *el-Kâmil* adlı eserinde edebiyat üsluplarından önemli çıkarımlar yaparak, önemli şahsiyetlerin hayat hikâyelerini vecîz bir tarzda anlatmıştır. Bu konu *el-Kâmil*'de geniş bir yer işgal etmiştir. Bu bölümü şu şekilde bitirir. Bu eser biyografik konularla başlamamasına rağmen, her konudan bahsetmek istediğimiz için kitabımızda bu konuya değinmeyi uygun bulduk²⁹⁹.

5. el-Kâmil Kitabındaki Edebî Konular:

el-Kâmil'de yer alan edebiyattan söz etmek, el-Mubberred'in, kültüründen ve geniş çaplı edebî çalışmalarından söz etmek demektir.

el-Kâmil'e inceleyici bir gözle bakıldığında, bu eser, Basra âlimlerinin eserlerini, edebiyatta ve edebiyatı ilgilendiren rivayetlerde Basra medreselerinin işlevini o dönemin görüş karmaşasını haber verir³⁰⁰.

Bir kitapta yazılı olanlar, o dönemdeki fikir hürriyetini, delillerini ders halkalarının özgür araştırmalarını, kültürle ve ilimle bezenmiş entelektüel çevrelerle ve ilim asrında yaşamış kültürel tabakalarla içli dışlı olmanın kazandırdığı ürünlerden elde edilen köklü, asil, Arap kültürünü nasıl yansıtabilir?

²⁹⁷ Ebû Hasan Abdullâh el-Ĥaĥĥib, a.e., s. 227.

²⁹⁸ Mu'mîn Suresi, 14

²⁹⁹ Ebû'l-Abbâs Muhammed b. Yezîd el-Mubberred, a.e., I, 30.

³⁰⁰ a.e., III, 271.

“*el-Beyân ve't-Tebyîn*” isimli eserinde el-Câhız şöyle der: “Bir kişinin şiiri, onun konuşmasının, düşüncelerinin, ilminin, tercihlerinin ve aklının bir parçasıdır³⁰¹.”

el-Muberred, *el-Kâmil*'de şiirden ve nesirden örnekler sunarken, bunu ince bir zevk ve sanatkârane bir his ile yapmaktadır. Bunu biz nahiv ve lügatle ilgili tercihlerinde görebiliriz. el-Muberred, bir kelimeyi diğerine tercih ettiğinde ya da bir fikre karşı başka bir düşünceyi, kendi takdiri ile savunduğunda ilim ve yeterlilik sahibi alimlerle bu konuda karşı karşıya gelmekten asla çekinmemiştir³⁰².

5.1. Menşûr Metinler:

el-Muberred, nesir çerçevesinde bize şiir metinlerinin tahlilini, darb-ı mesellerin açıklamasını, mev'îzaların (dini öğütlerin) belâğatını, onların nefis üzerindeki etkisini veya el yazmalarındaki estetik görüntünün ortaya koyduğunu, bunların siyâsî etkisini ve risâlelerin yazımındaki sanatsal inceliği sunar.

el-Muberred, *el-Kâmil*'de toplumsal yaşamın kurallarını, insanlar arasındaki muamelelerin ilkelerinin nasıl olması gerektiğini nesir üslubuyla ele alır. Ayrıca, Hâricîler hareketini de aynı üslûpla ele alır. Bu hareketin boyutlarını, sırlarını, müntesiplerinin misyonunu ve İslâm toplumu üzerindeki etkilerini, nesri kullanarak etkili bir üslupla anlatır.

el-Muberred, edebî bir yöntem ortaya koyar, o da edebî bir bakış açısıyla tarihî rivayetlere yönelmektir. Bunun mânâsı şudur: Bir toplumda cereyan eden tarihî olaylar, o dönemin, şiir, nesir ve tanınan meşhur hutbelerinin ortaya koyduğu edebî bakış açısını ortaya çıkartmak için aktarılır.

el-Kâmil'deki edebî parçalar üzerinde yapılan çalışmalarda şu sonuca ulaşılır: el-Muberred'in edebî zevkindeki incelik, el-Muberred'e konuşma ve dil sanatında hoş ve ince bir duygu vermektedir³⁰³.

5.2. el-Muberred'e Göre Şiirden Delil Getirme Metodu:

Şiir metinleriyle ilgili uygulamasında şu görülmektedir: Bir şiirde dil açısından tahlil edilmesi gereken bir kelime olduğunda, başka bir şiirden delil getirmektedir. Bundan sonra da bununla alakalı bir kıssa varsa onu anlatmaktadır³⁰⁴.

³⁰¹ Ebû'l-Abbâs Muhammed b. Yezîd el-Muberred, a.e., III, 275.

³⁰² el-Câhız, *el-Beyân ve't-Tebyîn*, thk. Abdusselâm Muhammed Hârûn, el-Mektebetu'l-Hâncî, Mısır, 1975, I, 24.

³⁰³ Ebû'l-Abbâs Muhammed b. Yezîd el-Muberred, a.e., III, 244.

Ebû Daḥbel el-Cum'î'nin kıssası ve Abdurrahman b. Hassan'ın sözü buna örnektir;

ثم خاصرتها إلى قبة الخضر سراء تمشي مرمر مسنون

Sonra ubbetul Ḥadrâ'da ona yetiştim

Yan yana dizilmiş mermer üzerinde yürüyordu.

el-Mubberred burada geçen مسنون kelimesini açıklamaktadır.

5.3. el-Kâmil'de şâirlerin Sanatsal Yaşamları:

el-Mubberred, *el-Kâmil adlı* eserinde edebî şahsiyetlerin hayat hikayelerini aktarıırken onların etkili olan izlerinin hissedilmesi için büyük çaba göstermiştir. el-Mubberred, bir kişinin hayat hikayesini aktarıırken, cümleleri genel hayat içerisinde, şâirin rolünü ortaya koyarak canlı şahısların hayatlarını sunuyor gibi anlatmıştır. el-Ferzda'ın hayatını ve kabilesi içerisindeki rolünü anlatırken, söz konusu durum açık bir şekilde ortaya ıkmaktadır³⁰⁵.

el-Mubberred, Ferzda'ı anlatırken şöyle demektedir: “Babası Gâlib b. şa'sa' b. Nâciye b. 'Uâl b. Muhammed b. Sufyân'dır. Babası asil ve şerefli bir insandı. Onun ecdadının her birisinin kitaplar dolduracak kadar hayat hikâyesi vardır³⁰⁶.”

Kitabında adı geçen şâirlerin hayat hikâyelerini anlatırken el-Mubberred'in genel anlatım tarzı görülmektedir. Hayat hikâyeleri anlatılan şâirlerin hayatlarını öğrenmek istediğimizde şu bakış tarzı karşımıza tam olarak ortaya çıkar:

el-Mubberred, İmruu'l-ays ve Cahiliyye dönemi şâirlerinin şiirlerinden örnekler vermiş, bu şiirleri tahlil etmiş ve eleştiriye tabi tutarak incelemiştir. ‘*Urvetu's-Sa'âlik*'ten ve Abdullah b. el-Hasan el-Enbârî'nin hayatından örnekler sunmuştur. İslamî dönem şâirlerinden, Hassan b. Sâbit'in hayatını anlatmıştır. Siyâsî bakış açısından Ebû'l-Esved ed Duellî'nin şiirlerini de ele almıřtır³⁰⁷.

Ḥutay'nin sanatsal hikâyesini anlatırken şöyle demektedir:

“Bu kitabta Ḥutây'nin şiirleri çoktur. şiirleri meşhur ve biliniyor olmasaydı hepsini alabilirdik. Ama onun şiirlerinden seçerek aldık.”

³⁰⁴ Ebû'l-Abbâs Muhammed b. Yezîd el-Mubberred, a.e., I, 297.

³⁰⁵ a.e., II, 86-87.

³⁰⁶ a.e., I, 225-227.

³⁰⁷ a.e., I, 132.

Şiirlerinden birçok örnek vererek biyografiler yapmıştır. Daha çok anlam ve mânâyaya ulaşmaya dönük şiirleri örnek olarak vermiştir. Övgüler gerçekçidir. Şâir hakkındaki duygularında samimidir. Teşbîh yapıyorsa teşbîhi arzu edilen amaca uygundur³⁰⁸.

5.4. el-Kâmil'in Edebiyatında Darb-ı Mesel:

el-Muberred, *el-Kâmil* adlı eserinde özen gösterdiği sanatlardan biri de darb-ı mesel konusudur. el-Muberred, darb-ı meselleri, bir ümmetin tecrübe ve hayatı hakkındaki deneyimleri olarak tanımlar. el-Muberred, darb-ı meselle ilgili *el-Kâmil*'de bir bölüm açmıştır. Kitabında yakın dönemlere ve uzak çağlara dayanan darb-ı meseller bulunmaktadır. Bu darb-ı meseller genellikle ahlak kurallarını ve yaşam biçimlerinden bir çoğunu kuşatan mesellerdir³⁰⁹.

el-Muberred'in, darb-ı meselleri sunuşundaki metoda öncelikle işaret etmek gerekir.

1. el-Muberred, darb-ı meseli, onun hikâyesini ve ondan alınacak dersi sunar. Şu söz gibi

لأرينك الكواكب ظهراً

“Yıldızları sana öğle vakti göstereceğim³¹⁰.”

إن تتوله فقد تمنعه

“Onun bakımını üstlensen, onu men edersin.”

2. Bazen darb-ı meseli söylemeden ona işaret etmekle yetinir.

3. Deyimleri te'vîl ettikten ve dil açısından şerh ettikten sonra ondan alınacak dersi söyler. Sonra da şiirlerle ve dil kurallarıyla deliller getirir

el-Kâmil'de birçok yerde insanların arzularını ve isteklerini teşvik edecek darb-ı meselleri tekrar eder.

من عز بز ومن غلب استلب

“Ganimet galip gelenindir³¹¹.” gibi...

³⁰⁸ Ebû'l-Abbâs Muhammed b. Yezîd el-Muberred, a.e., II, 155.

³⁰⁹ a.e., I, 205.

³¹⁰ a.e., II, 274.

³¹¹ a.e., I, 148.

5.5. el-Kâmil’de Öğütler (Mev‘îza):

el-Mubberred, eserinde sürekli üstün ahlâka tutunmaya, kişinin hayatını dinî ve dünyası için çalışarak geçirmesini teşvik eder. el-Mubberred insanın öğüde ihtiyacı olduğu görüşündedir. Çünkü öğüt hatırlamadır ve doğru yola iletir. el-Mubberred edebiyatın kaynaklarından sayılan öğütlerden birçoğunu *el-Kâmil* isimli eserinde sunmuştur. Yenilerin veya eskilerin edebiyatı arasında ayırım yapmadan nakillerde bulunmuş ve önemli olanın hedefe ve amaca ulaşmak olduğunu söylemiştir.

Genellikle şiir ya da nesir olarak söylenmiş öğütleri takdim etmiştir. el-Mubberred şöyle demektedir:

Hasan şöyle derdi:

“Allah’ın bizleri mükellef kıldığı şeyler için Allâha hamdolsun. Ya başka bir şey ile veya kaldıramayacağımız bir şeyle sorumlu olsaydık. O zaman Allah’a âsî olurduk”³¹².

Hız. Alî bir tâziye anında şöyle demektedir:

“Size sabır gerekir. Çünkü basiretli kişiler sabreder. Üzgün insan sabra sığınır”³¹³.

el-‘Uraymî şöyle demektedir:

“İsteseydim gözümden kan akıtacak kadar onun için ağlardım fakat sabır daha çok huzur vermektedir.”³¹⁴

Bu konuda

el-Mubberred, sabır ve tahammülün içerdiği hakikatlerin nefse güç verdiğini, erkeklerin sabırla seçkinleştiklerini belirtmiştir³¹⁵.

5.6. Dil İle İlgili Konular:

el-Mubberred, *el-Kâmil* isimli eserinde dil ile ilgili konulara değinmiştir. Onun ele aldığı konuları sınıflandırmak gerekirse, el-Mubberred iştikak konusunu maddî ve manevî iştikak olarak iki sınıfa ayırmış ve anlatmıştır.

---

³¹² Ebû'l-Abbâs Muhammed b. Yezîd el-Mubberred, a.e., I, 222.

³¹³ a.e., IV, 1.

³¹⁴ a.y.

³¹⁵ es-Seyyid Hasan Çarven, a.e., 52/7, 1324.

el-Kâmil'de bu konuyu birçok bölümde derinlemesine incelemiştir³¹⁶. Hatta el-Mubberred “*el İştikâk*” ismini verdiği bir kitapla bu alanda ilk olmuştur. *el-Fihrist* ve benzeri eserler aslî kaynak olarak bu kitaba vurgu yapmıştır. İbn Hâllikân da, “*el-Vefeyât* isimli kitabında bu esere işarette bulunmuştur³¹⁷.”

İbn Hâllikân şöyle demektedir: el-Mubberred, *Kitâbu'l-İştikâk* isimli kitabında şöyle der: “O kabile Şumâle (ثَمَالَة) (Kalıntı, tortu) diye isimlendirildi, onlar bir harbe tutuşmuşlardı ve bir çoğu ölmüştü. Onlardan geriye kalanlar ancak bir kalıntı idi.”

Yalnız bu kitap zamanın âfetlerine dayanamamış ve kaybolan diğer eserleri gibi bu da kaybolmuştur. *el-Kâmil*'in özellikleri için şunlar söylenebilir: el-Mubberred, dil olgusunu ilk defa bu kitabında ele almış ve incelemiştir. Bu dil ile ilgili durum, tek bir anlam etrafında dili ilgilendiren kelimenin dönüp durmasıdır. *el-Kâmil* isimli eserinde, bizim de işaret edeceğimiz, birçok yerde buna değinmiştir. Bu eğilimi, Manevî iştikâk diye isimlendirilebilir.

Bazen kitabında Arap dillerinden hiçbirini diğerine tercih etmeden, bazen de bir dili diğerine karşı savunarak, Arap dillerine değinmiştir. Basra'daki ‘Ammîce dilleri, sesbilim (علم الأصوات) (fonetik)’i, cemiler konusunu ve ona bakışını ve bunlar dışında dili ilgilendiren birçok konuyu ele almıştır³¹⁸.

5.7. Eserin Muhtevâsı:

el-Mubberred, *el-Kâmil* isimli eserini çeşitli bablara ayırmıştır. Kendi izniyle bu kitap Ebû Hasan Ali b. Süleymân el-Ahfeş tarafından yazıya dökülmüştür. Eserde { يا فتى } ey delikanlı ve { يا هذا } lafızlarının yoğun olduğu görülmektedir. Bu durumdan eserin el-Mubberred'in öğrencilerine verdiği derslerden oluşturulduğu anlaşılmaktadır³¹⁹.

el-Kâmil adlı eserde konular dağınık bir şekilde işlenmiş ve gelişi güzel serpilmiş durumdadır. İlim meclislerinde işlenen dersleri çağırışmaktadır.

el-Kâmil'de konular kapsam ve içerik bakımından yazarın zihninde oluşturulmamış intibasını uyandırmaktadır. Ancak *el-Kâmil*'de kapsamlı bir düşünce hâkimdir. *el-Kâmil* kitabı, yazarın zihninde tablo halinde tasavvur edilmiş ve bölümlere

³¹⁶ Ebû Hasan Abdullâh el-Hâfîb, a.e., s. 279.

³¹⁷ a.e., s. 280

³¹⁸ a.e., s. 279-280.

³¹⁹ Cuma el-Mabrûk ‘Avnî, a.e., s. 59.

ayrılmamış bir görüntü arz etmektedir. Aynı bölümde şiir, nesir, hüküm, öğüt, nahiv, belâğat ve haber bulunmaktadır³²⁰.

el-Ahfeş'in, rivayet ettiği nüshasında eser, Hz. Peygamberin Enşâr hakkındaki hadisiyle başlar ve Hz. Ömer'in ilk halife olduğu zamanki hutbesiyle devam eder. Daha sonra Ebû Musâ el-Eşâ'rî'nin kaza hakkında görüşünü dile getirir. Yazar eserde bu ve benzeri bilgileri sunduktan sonra birkaç düzenli bâb haricinde, düzenli olmayan çeşitli bâblar açar ve farklı konuları anlatır. Eserdeki bâblar incelendiğinde bir bâb'ın ilk girişinde Hâricîleri anlatırken kısa bir süre sonra konu kesilir, bir nahiv konusunu anlatmaya başlar. Ardından da bir şiir söyler ve Mu'tezile hakkında bilgi verir. Ardından herhangi bir olay hakkında bir hikâye anlatır ve daha sonra vasîyet konusunu işler. En sonunda da söz Haricîlere tekrar döner ve konu tamamlanır³²¹.

el-Muberred, *el-Kâmil*'de hakikati enteresan bir şekilde orta koyar. Bir olayı veya durumu hissi bir şekilde anlatır ve onu ikna edecek bir üslupla açıklar ve bunu yaparken de zıt olan yönünü de belirtmeden geçmez. Daha sonra olayı veya durumu öğrencinin beyninde kalıcı olması için simgeleştirerek somutlaştırır. Durumu veya olayı her açıdan irdeleyerek, bütün kapalılığından arındırarak onu geniş bir şekilde açıklar. Kişinin doğruyu rahat bir şekilde görmesini sağlar³²².

el-Kâmil'de edebî bir tarzda sunulmuş nasihatler, farklı konularla ilgili güzel örnekler, mektuplar ve hutbelerden seçmeler bulunmaktadır. Her eserde olduğu gibi, bu eserde de bazı konuların unutulmuş veya kasıtlı bir şekilde içine alınmamış olması, eserin yetersiz olduğu anlamına gelmez³²³. Kâdî 'Îyâd, bu eserin yetmiş defa doğduğunu, her doğuşunda ayrı bir zenginlikle ortaya çıktığını, okunduğu veya okutulduğu her yerde muhataplarına ayrı bir geniş görüşlülük sunduğunu ifade eder³²⁴.

5.8. el-Muberred ve Fıkhu'l-Luğa:

el-Muberred *el-Kâmil* adlı eserinde birçok garîp kelimenin lüğavî iştişkâkına değinmiş ve bu konuya geniş bir yer vermiştir.

Onun bu alandaki çalışmalarından birkaç misâl verelim.

1-Cenîn (الجنين ما لم يظهر): "henüz meydana gelmemiş şeydir."

³²⁰ Cuma el-Mabrûk 'Avnî, a.e., s. 60.

³²¹ a.e., s. 61.

³²² el-Muberred, a.e., I, 68.

³²³ a.y.

³²⁴ Muhammed Abdu'l-Hâlîk 'Udayme, a.e., s. 28

2-Cenîn (الجنين الذي في بطن أمه): “annesini karnında olandır.”

3-el-Micenn (إمجن التراث لأنه يسترك): “zırhın adıdır, çünkü seni korur.”

4-el-Mecnûn (الجنون المغطي العقل): “aklı kapalı olandır.”

5-ويسمى الجن جنا لأخفانهم Cinlere “cin” denmesinin nedeni, gizlenmelerinden ötürüdür³²⁵.

5.9. Hutbeler:

el-Muberred, hutbeleri ve mev‘izâları “*el-Kâmil*” adlı kitabın farklı yerlerine serpiştirmiştir. Bununla beraber kitabın sonunda hutbeyle ilgili ayrıca bir bölüm oluşturmuştur.

el-Muberred, kendi dönemindeki çağdaş kitapların kaydettiği veya bir kişinin haber verdiği hutbeleri, haber veren açısından, edebiyat ve dilbilim açısından ele almıştır. Ama bu hutbeleri kısaltmayı (özetlemeyi) tercih etmiştir. Anafikrin yoğunlaştığı, verilmek istenen gerçek amacın belirginleştiği bölümleri seçmiştir.

Peygamber (s.a.v.)’ın Hz. Hatice ile evliliğinde Ebû Tâlib’in yaptığı konuşmayı el-Muberred dile getirmiştir. el-Muberred bununla ilgili şöyle der: “Bu hutbe, Arapların en kısa hutbesidir. Kısallığına rağmen, hatîbin hedeflediği bütün anlamları içermektedir.”

el-Muberred, Ömer b. Abdulaziz’in hutbelerindeki ibret verici tarafları dile getirirken, kullandığı bazı kelimeler için şerh yapmıştır. Mesela: “İnsanlar! Siz öleceksiniz, sonra diriltileceksiniz ve hesaba çekileceksiniz. Ömrüme yemin olsun ki, şayet doğru olanlardan iseniz kurtuldunuz, yalanlayanlardan iseniz helak oldunuz.”

“İnsanlar! Kime bir dağ başında ya da yerdeki bir kayanın yani başında rızık takdir edilmişse o mutlaka ona gelir. Allâh’tan korkun. İsteklerinizde, taleplerinizde güzeli tercih edin”

أيها الناس أنه من يقدر له رزقا برأس جبل أو بخفض أرض يأتيه

“Ey insanlar dağın tepesinde veya yerin dibinde rızık elde edecek kimseye o rızık gelir ve onu bulur.”

İmruu’l-Ğays’ın şu şiirini delil getirir:

نظرت إليه قائما بالحفيض

³²⁵ Ebû’l-Abbâs Muhammed b. Yezîd el-Muberred, a.e., I, 217.

“Kayaya yaslanarak ona baktım.³²⁶”

5.10. Mektuplar:

el-Muberred, *el-Kâmil* adlı eserinde mektupları ele almış ve incelemiştir. Risalelere kitabının başlangıcında değinmiş, daha sonra bunlara döneceğini bildirmiştir. Onlar hakkında kitabının sonunda şöyle demektedir:

“Emîru’l-Mu’minin ile Manşûrilerden Muhammed b. Abdullâh b. Hasan el ‘Ulvi arasındaki mektupları, kitabın başında zikretmiştik.”

Peki, el-Muberred’in mektupları ifade ederken kullandığı metodu nedir? Sorusunun cevabı ise mektubun önemli yerlerini almış, diğer bölümlerini almamıştır. Yani el-Muberred konuları özetlemeye ya da sözü kısa tutmaya çalışmıştır. Kitabında ele aldığı mektuplarda birçok siyasi meseleye değinmiştir. Örnek vermek gerekirse, en önemli mektuplardan birisi de el-Manşûr ile Muhammed b. Abdullâh arasında olmaktadır. Bu mektup, halifelerin annelerini konu alan tartışmaları içerir. Onlar özgür olmayan kadınların evlatlarıdır. Mektuplar aracılığıyla tartışma yapılmış, her iki taraf da evlatlarının annelerini savunmuştur. Tartışma, açık bir ırk ve milliyet davasına dönüşmüştür³²⁷.

Muhammed b. Abdullâh, Manşura şu mektubu yazar:

“Ben neseb olarak Benî Hâşim kabilesindenim. Onların anne ve babası en hayırlı olanlardandır. Beni Acem biri doğurmadı. Evlatlarımla annelerine de acem karışmadı.”

el-Manşûr ona cevap olarak şöyle bir mektup yazar: “Seni acem bir kadın doğurmadı. Neseb olarak Benî Hâşim kabilesindensin, onların anne ve babaları en hayırlılardandır. Ama seni, Benî Hâşim’in bütünü ile övünür görüyorum...”

“Peygamberimizin oğlu İbrahim’in annesi Mariye’dir. Hz. Peygamber (s.a.v.) vefatından sonra doğan en hayırlı kişi Alî b. Hasan’dır. Onun da annesi Ummu’l Veled (Cariye)dir. Daha sonra senin soyundan gelen Hasan b. Hasan, sonra onun oğlu Muhammed b. Ali, senin babandan da hayırlıdır. Onun annesi Ummu Veled’dir. Sonra onun oğlu Ca’fer. O da senden daha hayırlıdır³²⁸.”

---

³²⁶ Ebû’l-Abbâs Muhammed b. Yezîd el-Muberred, a.e., IV, 119.

³²⁷ a.y.

³²⁸ a.y.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

من عبد الله أمير المؤمنين إلي محمد بن عبد الله، أما بعد ف"إنما جزاء الذين يُحَارِبُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَيَسْعَوْنَ فِي الْأَرْضِ فَسَادًا أَنْ يُقَتَّلُوا أَوْ يُصَلَّبُوا أَوْ تُقَطَّعَ أَيْدِيهِمْ وَأَرْجُلُهُمْ مِنْ خِلَافٍ أَوْ يُنْفَوْا مِنَ الْأَرْضِ ذَلِكَ لَهُمْ خِزْيٌ فِي الدُّنْيَا وَلَهُمْ فِي الْآخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ. إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا مِنْ قَبْلِ أَنْ تَقْدُرُوا عَلَيْهِمْ فَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ. وَلَكَ عَلَى عَهْدِ اللَّهِ وَمِثَاقِهِ وَذِمَّةِ رَسُولِ اللَّهِ (ص) إِنْ تَبْتَ وَرَجَعْتَ مِنْ قَبْلِ أَنْ أَقْدِرَ عَلَيْكَ أَنْ أُوْمِنَكَ وَجَمِيعَ وَلَدِكَ وَإِخْوَتِكَ وَأَهْلِ بَيْتِكَ وَمَنْ أَتْبَعَكَ عَلَى دِمَانِكُمْ وَأَمْوَالِكُمْ وَأَسْوَعِكَ مَا أَصِيبَتْ مِنْ دَمٍ أَوْ مَالٍ وَأَعْطَيْكَ أَلْفَ أَلْفِ دِرْهَمٍ وَمَا سَأَلْتَ مِنَ الْحَوَائِجِ وَأَنْزَلْتَ مِنَ الْبِلَادِ حَيْثُ شِئْتَ وَأَنْ أَطْلُقَ مِنْ فِي حَسْبِي مِنْ أَهْلِ بَيْتِكَ وَ أَنْ أُوْمِنَ كُلَّ مَنْ جَاءَكَ وَبَايَعَكَ أَوْ دَخَلَ مَعَكَ فِي شَيْءٍ مِنْ أَمْرِكَ ثُمَّ لَا أَتَّبِعَ أَحَدًا مِنْهُمْ بِشَيْءٍ كَانَ مِنْهُ أَبَدًا فَإِنْ أَرَدْتَ أَنْ تَتَوَثَّقَ لِنَفْسِكَ فَوَجْهَ إِلَيَّ مِنْ أَحَبَبْتَ أَنْ يَأْخُذَ لَكَ مِنَ الْأَمَانِ وَالْعَهْدِ وَالْمِيثَاقِ وَمَا تَتَّقُ بِهِ."

"Bismillahirrahmanirrahim,

Emîru'l-Mu'minîn 'Abdullâh'tan Muhammed b. 'Abdullâh'a, (Allah ve peygamberiyle savaşanların ve yeryüzünde bozgunculuğa uğraşanların cezası öldürölmek veya asılmak yâhut çapraz olarak el ve ayakların kesilmek ya da yerlerinden sürölmektir. Bu onlara dünyada bir rezilliktir. Onlara âhirette de büyük azab vardır. Ancak onları yakalamazdan önce tevbe edenler, bunun dışındadır. Biliniz ki, Allâh bağışlar ve merhamet eder)³²⁹. Senin için, benim üzerimde Allâh'ın ve rasölünün 'ahdi ve sözü var (bu sözün gerçekteşme şekli ise) eğer seni yakalamadan önce tevbe eder ve dönersen, senin, bütün çocuklarının ve kardeşlerinin, ehl-i beytinin ve taraftarlarının kanlarınızı, mallarınızı emniyet altına almam, kan ve mal bakımından uğradığın zararı telafî etmem, sana bir milyon dirhem ve istediğin ihtiyaçları vermem, seni dilediğin ülkeye göndermem ve senin ehl-i beytinden hapsimde olanları serbest bırakmam, sana gelen, bey'ât eden veya seninle beraber bir fiile iştirak eden herkesin (canını ve malını) herhangi bir şey nedeniyle kovuşturmamamdır. Kendini güvence altına almak istiyorsan bana hemen, senin için emân, ahd ve itimat edeceğin güvenceyi alacak, istediğin birini gönder"³³⁰.

³²⁹ Mâide Sûresi, 33-34.

³³⁰ Ebû Hasan Abdullâh el-Ĥaĥĥib, a.e., s. 409-410; Ebû'l-Abbâs Muhammed b.Yezîd el-Muberrred, a.e., II, 383;

Muhammed b. ‘Abdillâh da el-Mansûr’a şöyle bir cevap yazmıştı:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

من عبد الله المهدي محمد بن عبد الله أمير المؤمنين إلي عبد الله بن محمد أما بعد، طسم، تلك آيات الكتاب المبين، نثّلوا عليك من نبي موسى وفرعون بالحق لقوم يؤمنون. إن فرعون علا في الأرض وجعل أهلها شيعاً يستضعف طائفة منهم يذبح أبنائهم ويستحيي نساءهم إنه كان من المفسدين. وأنا أعرض عليك من الأمان مثل الذي عرضت علي، فإن الحق حقنا، وإنما أديتكم هذا الأمر بنا وخرجتم له بشيعتنا وحظيتم بفضلنا وإن أبانا علياً كان الوصي وكان الإمام وكيف ورثتم ولايته وولده أحياء؟ ولك الله على إن دخلت في طاعتي وأجبت دعوتي أن أومنك على نفسك وولدك ومالك وعلى كل أمر أحدثته إلا حدا من حدود الله أو حقا لمسلم أو معاهد فقد علمت ما يلزمك في ذلك وأنا أولى بالأمر منك وأوفى بالعهد، وأنت أحرى بقبول الأمان مني فأما أمانك الذي عرضت علي فأيا الأمان هو؟ أمان ابن هبيرة أم أمان عمك عبد الله بن علي أم أمان أبي مسلم؟ والسلام."

“Bismillahirrahmânirrahim,

‘Abdullâh el-Mehdî Muhammed b. Abdillâh Emiru’l-Mü’minînden ‘Abdullâh b. Muhammed’e. (Tâ. sîn. mîm, bunlar apaçık kitabın âyetleridir. Ey Muhammed inanan bir millet için sana Musâ ve Fira‘vûn olayını olduğu gibi anlatacağız. Fira‘vûn memleketin başına geçti ve halkını fırkalara ayırdı. İçlerinden bir topluluğu güçsüz bularak onların oğullarını boğazlıyor, kadınlarını sağ bırakıyordu, çünkü o, bozguncunun biriydi. Biz memlekette güçsüz sayılanlara iyilikte bulunmak, onları önder kılmak, varis yapmak, memlekete yerleştirme Fira‘vûn, Hâmân ve her ikisinin askerlerine, çekinmekte oldukları şeyleri göstermek istiyorduk)³³¹. Bana sunduğun emânın aynısını ben sana sunuyorum: zira hak bizim hakkımızdır, ancak siz bize karşı bu iddiada buldunuz, bizim taraftarlarımızla bu işe çıktınız ve bizim sayemizde başladınız oysa babamız Alî vasiyyet edilen kişi ve imâm idi, siz, oğulları hayatta olduğu halde onun idare hakkını nereden miras aldınız? Allâh şahit olsun ki eğer itaitime girer ve davetime icabet edersen senin kendini, çocuklarını ve malını güvence altına alıp Allâh’ın koyduğu cezalardan herhangi biri veya bir Müslümanın yâhut kendisiyle sözleşilmiş kimsenin hakkı dışında işlediğin her şeyin cezasına karşı seni teminat altına almam sana borcumdur. Bu hususta, senin ne yapman gerektiğini biliyorsun ben hilâfete senden daha fazla lâıyım ve sen de benden emânı kabul etmeye daha lâıyısın. Bana

³³¹ Kaşâş Sûresi, 1-6.

sunduğun emâna gelince, hangi emân bu? İbn Hübeyra'ya verdiği emân mı. yoksa amcan 'Abdullâh b. 'Ali'ye, yahut Ebû Müslim'e verdiği emân mı? vesselam."³³².

5.11. el-Mubberred ve Tefsîr:

el-Mubberred'in yaşadığı çağ, ilmî açılım çağıdır. Dini eğitim de bundan payını almıştır. el-Mubberred, bir âyeti tefsir ederken, nahiv ve dil ile ilgili bir bakış açısı kullanmıştır. Şayet âyet farklı farklı anlaşılmaya müsait ise, dil ve nahiv açısından ilmî bir üslup kullanarak ayetin nasıl anlaşılması gerektiğini anlatmıştır.

Allâhu Zülcelâl'in şu sözü hakkında el-Mubberred şöyle demektedir.

بَلْ مَكْرُ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ

“Bu ayetin manası şudur:

بل مكرهم في الليل والنهار

İşiniz gece gündüz dolap çevirmektir.”

Bir âyet hakkında kesin bir hüküm yoksa, farklı görüşlerden kendine uygun olanı almış ve bu tercihi ile ilgili şöyle demiştir: “Bize göre bu daha hoştur³³³.”

Bir Kur'ân nassını ele aldığı müfessirlerin görüşlerini ele almış ve ondan sonra o âyette geçen kelimelerin dilbilim açısından tahlilini yapmıştır.

Allâh'ın (فَشَارِبُونَ شُرْبَ الْهَيْمِ)³³⁴ âyeti hakkında müfessirlerin aşağıdaki yorumunu beğenmiş ve el-Mubberred de bu âyeti yorumlarken dile getirmiştir. Müfessirler bu âyet için şu yorumu yapmıştır:

(شرب الهيم): “Susuz kalmış devenin içişi” anlamına gelmektedir.

el-Mubered (أَكْرَمِي مَثْوَاهِ)³³⁵ âyeti hakkında dil açısından yaptığı tefsire 'Umrân b. Hıtân'ın sözünü şahit getirmiştir.

(يَا رُوحَ كَمْ مِنْ أَخِي مَثْوَى نَزَلْتُ بِهِ)

“Ruh! Yanında konakladığım nice kardeşim var!”

Burada geçen (مَثْوَى) kelimesi konaklama yeridir³³⁶.

³³² Ebû'l-Abbâs Muhammed b. Yezîd el-Mubberred, a.e., II, 383.

³³³ a.e., II, 307.

³³⁴ Vâkı'a Sûresi, 55.

³³⁵ Yûsuf Sûresi, 21.

³³⁶ Ebû Hasan Abdullâh el-Haîfîb, a.e., s. 567.

el-Mubered, tefsirini yaptığı âyetlerde gramerle ilgili birçok delil kullanmıştır.

Tefsir yaparken Arap coğrafyasında kullanılan kelimelerle ilgili bilgiler de sunmuştur:

(*مِنْ صَلَّالٍ مِنْ حَمًا مَثُونٍ*)³³⁷ ayetinde müfessirler şöyle derler: Bu kuruyan topraktır. Ona bir şey vurulduğunda çın çın ses çıkarır.

Araplara göre bu kelime sulu çamur demektir ki, göletteki su çekilir ve çamur kuruyarak yarılr³³⁸.

el-Mubered'in *el-Kâmil* isimli eserinde tefsirle alakalı birçok örnek bulunmaktadır. Ayetlerle ilgili yapmış olduğu yorumların bir çoğunda, bu çağdaki ilmî gelişmeleri görmek mümkündür. el-Mubered, tarih, dil, nahiv ve belâğatle ilgili görüşlerini delillendirirken Kur'ân âyetlerine ve bunlarla alakalı tefsirlere müracaat etmiştir. Allâhu Teala'nın şu sözünde olduğu gibi: (*فَتِلْ أَصْحَابُ الْأَخْدُودِ*)³³⁹

el-Mubered, bu ayetin tefsirinde şöyle demektedir: "Ashâbu'l-Uhdûd, yerde hendekler kazan, içerisine ateş yakan ve mü'minleri o ateşle yakan bir kavimdir"³⁴⁰.

5.12. el-Kâmil ve Astroloji:

el-Mubered döneminin ilmî gelişmelerinden uzak durmamıştır. O dönemde belki de insanları en çok etkileyen ve gençleri cezbeden ilim Astroloji yani, yıldızlarla ve kehanet yoluyla gaybtan haber verme çalışmalarıydı. el-Mubered kitabında bir kâhînin Muaviye ile konuşmasını ve Abdülmelik b. Mervân'a müjdesini dile getirir. Abdülmelik b. Mervân'a verdiği müjde ile Abbasî Devleti'nin siyah bayraklarıyla Horasan'dan çıkışı arasında ilgi kurar.

el-Mubered, bütün bu kehânet işlerinin gençliğe zarar verdiği, gaybla ilgili verilen haberlerin, arzuların asıl hedefinden çıkmasına sebep olduğu görüşündedir. Bunların hepsinin gaybı taşlamak anlamına geldiği ve yalan olduğu kanaatindedir. "Gaybı Allâh'tan başkası bilemez." diyerek bu konudaki görüşünü ortaya koymuştur³⁴¹.

³³⁷ Hicr Sûresi, 15/26.

³³⁸ Ebû'l-Abbâs Muhammed b. Yezîd el-Mubered, a.e., I, 112.

³³⁹ Burûc Sûresi, 85/4.

³⁴⁰ Ebû'l-Abbâs Muhammed b. Yezîd el-Mubered, a.e., I, 203.

³⁴¹ a.e., III, 323-235.

5.13. el-Kâmil ve Basra Medresesi:

el-Muberred, Basra Nahiv Medresesi'nin üstadı olup âlimler tabakası içerisinde beşinci tabakanın imâmı kabul edilmiştir. İbn Cinnî bu konuda şöyle demektedir: “el-Muberred, Basra Medresesi'nin emîridir. Basralı âlimlerin sözü onda son bulur³⁴².”

el-Muberred'in aklı ön plana çıkararak yazdığı *el-Kâmil* isimli eseri, Basra ekolünün de bakış açısını ortaya koymaktadır. *el-Kâmil*, Basra Medresesi'nin görüşlerini ve eğilimlerini yansıtmaktadır. Bu kitapta, üç temel üzere bina edilen Basralıların metodu uygulanmaktadır

1. Geniş bir ilim ve kuşatıcı bir bilgi
2. Bilgiler konusunda eleştiriye özen göstermek
3. Etkili belâgat ve güzel ifadeler kullanmak.

el-Muberred, kitabında Basra Medresesi'nin tenkit metodunu uygulamıştır.

İlmî tahlillerinde Kur'ân'da o konuyla alakalı bir nas var ise susmuş, zan veya şüphe söz konusu ise tercihte bulunmuştur³⁴³.

5.14. el-Muberred'e Göre Rivayetin İncelenmesi:

Aklın hâkimiyeti altında arzulanan hedefe ulaşmak isteyen el-Muberred, konuları incelerken ve düşünceleri yorumlarken Basra Medresesi'nin bakış açısından istifade etmiştir.

el-Muberred'e göre rivayet, kişiler üzerinde ağır bir yük oluşturur. el-Muberred'in rivayetteki metodu, birbirine aykırı rivayetlerden kendisine göre en sahihini seçmektir³⁴⁴.

5.15. el-Kâmil ve el-Kurrâ:

el-Muberred, hocası el-Mazinî ile birlikte Kurrâ'nın (Kıraat imamı) üzerine, onları reddeder tarzda bir karşı hareket başlatmıştır. Şunu başta belirtmek gerekir ki, Basra bölgesinde o dönemde şüphencilik hâkimdi.

---

³⁴² Ebû Hasan Abdullâh el-Ĥaĥîb, a.e., s. 372-373.

³⁴³ a.y.

³⁴⁴ Ebû'l-Abbâs Muhammed b. Yezîd el-Muberred, a.e., III, 259.

el-Mubberred döneminde, âlimler arasında da bu eğilim vardır. el-Mâzinî ve el-Mubberred'in Kıraat imamlarının okuyuşuna karşı çıkmalarının sebebi, Basra âlimlerinin bakış açılarına hâkim olan şüphe eğilimine dayanmaktadır.

Kıraatlerden herhangi bir okuyuşa teslimiyet, Basra ekolünün aşırı akılcılığının kabul etmeyeceği bir iştir. Kıraatler konusunda yapılan rivayetlerin, kişilerin tahminleri olduğu ve rivayet konusunda beşerin çabasının hatalı olabileceği kanaatleri sebebiyle mutlak anlamda bu rivayetlere teslim olmamışlar, mücerred imanla iman etmemişlerdir. Bundan dolayı Basralıların kıraat imamlarına saldırısı şüphe eğiliminden beslenen akılcı atmosferden kaynaklanmıştır³⁴⁵.

el-Mubberred *el-Kâmil*'de şöyle demektedir:

“Kıraat imamlarından bazılarının okuyuşu bize göre caiz değildir:

وَإِخْتِلَافُ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَمَا أَنْزَلَ اللَّهُ مِنَ السَّمَاءِ مِنْ رِزْقٍ فَأَخْبَا بِهِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا وَبَثَّ فِيهَا مِنْ كُلِّ دَابَّةٍ وَتَصْرِيفِ الرِّيَّاحِ آيَاتٍ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ³⁴⁶

(آيات) diye okunarak bu kelime mansûb kılınmıştır ve Cemi ta'sı da kesralı okunmuştur*. İki ayet önce geçen (إن) kelimesi, âmil kabul edilerek böyle okunmuştur. Atıf harfî olan vav ile “ إختلafa “ kelimesi üzerine atfedilmiştir. Bunu Kur'an'da caiz görmüyoruz. Çünkü böyle bir durum zaruret hali olmaksızın gereksizdir³⁴⁷.”

5.16. el-Mubberred'e Göre Cemilerin Biçimi:

el-Mubberred, *el-Kâmil* isimli eserinde cemi' örnekleri sunmuş ve cemilerin farklı vezinlerini göstermiştir. Müfredi, tesniyesi ve kendinden başka çoğulu olmayan cemilere, *فعال* ve *فواعل* kalıbında olan cemilere örnekler vermiştir³⁴⁸.

1. Müfredi olmayan cemiye örnek:

Yezîd b. eş-Şaygal el-'Ukaylî'nin sözü hakkında el-Mubberred şöyle demektedir:

أَلَا قُلْ لِأَرْبَابِ الْمَخَائِضِ أَهْمَلُوا   فَقَدْ تَابَ مِمَّا تَعْلَمُونَ يَزِيدُ

“Hamile develerin sahibine de ki durun, bekleyin.

Yezid sizin öğrettiklerinizin hepsinden tevbe etmiştir.”

³⁴⁵ Ebû'l-Abbâs Muhammed b.Yezîd el-Mubberred, a.e., II, 90.

³⁴⁶ Bakara Sûresi, 2/264.

* Kur'an-ı Kerim'de bu kelime raf makamındadır.

³⁴⁷ Ebû'l-Abbâs Muhammed b.Yezîd el-Mubberred, a.e., I, 198.

³⁴⁸ a.e., I, 304.

el-Mubberred bu sözü açıklayarak şöyle demektedir:

Develere yeni hamile kaldıklarında **خلفة** denilir. Cemisi **مخاض** kelimesidir ki müfredi yoktur. Tıpkı **إمرأة** kelimesinin çoğulunun **نساء** kelimesi olması gibi.

Yezîd çoğulun çoğulunu yaparak **مخاض** demektedir. “ قوم - أقوام - قوم ” topluluğu ifade eden kelimelere çoğul yaparsın. **أعراب - أعاريب** veya **أنعام** ve **أناعيم** gibi³⁴⁹ .”

2. Tesniye ve Cemi:

Oğlunu ve kardeşini kaybeden Haccâc'ı tâziyesinde el-Ferzdağ'ın sözü konusunda el-Mubberred şöyle demektedir:

ما سد حي ولا ميت مسدهما إلا الخلف من بعد النبيين

“Dolduramaz o ikisinin yerini ne canlı ne diri

(Belki) Ancak Peygamberlerden sonra halifeleri”

إلا الخلف من بعد النبيين sözü hakkında el-Mubberred şöyle demektedir:

النبيين kelimesinin sonundaki “nûn” cemi nunu olduğu halde, kesra ile harekelenmiştir. el-Ferezdağ böyle yapmıştır çünkü i'râb bunu gerektirir. Bu cemide **مساد - كلاب - أفس - كلاب - مساد** kelimesi gibidir. Bunların i'râbı müfredin i'râbına benzer.

Cemiler farklı farklı kalıplarda olur. Tesniye ancak kendi kalıbında olur, müfred gibi i'râb edilmez. Anlamları farklı olsa da cemi, müfred gibidir. Tesniye böyle değildir. Tesniye ancak iki şeyi ifade edebilir. Ne az ne de çok. Cemi bir kelime cemiden daha çoğunu ifade edebilir. **سنين** ve **عشرين** kelimelerinde olduğu gibi³⁵⁰ .

el-Mubberred düşüncenin boyutlarını genişleten hoş bir yorum yaptıktan sonra şairden şahitler ve Kur'ân-ı Kerîm'den deliller kullanarak görüşlerini desteklemiştir.

Şâir Sehîm b. Vesîl şöyle demektedir.

ومذا يدري الشعراء متى وقد جاوزت حد الأربعين

Kırk yaş sınırı geçtiğinde şâirler (onun) kaç yaşında olduğunu ne bilir?

el-Mubberred cemi kalıbında olduğu halde müfred bir kelime gibi harekelenen lafza örnek olarak Allah kitabından şu âyeti delil getirmektedir:

³⁴⁹ Ebû'l-Abbâs Muhammed b. Yezîd el-Mubberred, a.e., I, 305.

³⁵⁰ a.e. I, 36.

ولا طعام إلا من غسلين³⁵¹

“İrinden başka yiyecek de yoktur³⁵².”

5.17. Kur’an-ı Kerim ve Okunuşu:

Müslümanlar, Kur’ân-ı-Kerîm’e özen gösteren sika imâmın kıraatlerini kabul etmişler ve üzerinde ittifak etmişlerdir. Her şehir kendilerine gönderilen kitâbı ve sika olan imâmını, nakildeki güvenilirliği, dirâyetinin güzelliği, ilminin yeterliliğine bakarak seçmiştir³⁵³. Âlimler kıraatin sahih olabilmesi için senedin Rasulullaha (s.a.v.) ulaşması, Hz. Osman’ın mushafına ve Arapçaya uygun olması gibi şartlar ileri sürmüşlerdir.

Âlimler, Kur’ân ve kıraatini delil olarak kabul edilme noktasında icmâ etmişlerdir. Bu kıraatlerin mütevatir, âhâd veya şâz olması fark etmez³⁵⁴.

Nahivciler arasında, Kur’ân’ın lûgat ve nahiv ilminde delil getirilen naslardan biri olduğu görüşüne karşı çıkan olmamıştır. Çünkü O, Allah’ın peygamberine Arapça olarak indirdiği kitabıdır.

Ebû’l-Abbâs el-Muberrred’in, bu kıraatlerdeki yerine gelince O, nahiv ilminin sağlam konulmuş temeller üzerinde yürüdüğünü ifade etmiş ve birçok âyetteki bazı kıraatleri inkara, nahiv kaidelerine uymayan bazı kârîleri de eleştirmiştir. Hatta kendisinden sonra insanların sahih olarak kabul ettiği ve nakli sahih olan kıraati reddetmekten geri kalmamıştır³⁵⁵. Nahiv kaidelerine uymayan kıraatleri reddetmesi, çeşitli nahiv kitaplarındaki görüşlerinden ve eserlerinden anlaşılmaktadır. “Adına yemin ederek birbirinizden bir şeyler istediğiniz Allâh’a karşı gelmekten ve akrabalık bağlarını kesmekten sakının;³⁵⁶” âyetindeki (أرحام) kelimesinin cerrini inkar etmiş ve “bize göre câiz değildir.” demiştir.

Ebû’l-Abbâs’ın (أرحام) kelimesini, mecrur okuyan kıraati red etmesini şu şekilde delillendirir; “Zâhir olan bir şey düşürülen ve gizli olana atfedilemez. Çünkü bu iki unsur birbirinden ayrılmayan şeylerdir.” Bir cümlede hazfedilen şey iade edilmedikçe ona atıf yapılamaz.

³⁵¹ Hâkkâ Suresi, 69/36.

³⁵² Ebû’l-Abbâs Muhammed b.Yezîd el-Muberrred, a.e., I, 306.

³⁵³ Abdulcelîl Berel, a.e., s. 86.

³⁵⁴ a.e., s. 144.

³⁵⁵ Ebû’l-Abbâs Muhammed b.Yezîd el-Muberrred, a.e., III, 39; Abdulcelîl Berel, a.e., s. 88.

³⁵⁶ Nisâ Sûresi, 4/1.

Ancak Ebu'l-Feth b. Cinnî, bu kıraati reddetmeye sevk edecek herhangi bir sebep olmadığını belirtir.

“Çünkü bu kıraat şeklini sika imâmlar rivayet etmiş, dolayısıyla sika imâmların nakli reddedilemez.” diyerek Ebû'l-Abbâs'a itiraz etmiştir³⁵⁷.

Nahivciler, (أرحام) kelimesinin mecrur olduğunu caiz gömüşlerdir. Kûfelilerin bu konudaki görüşü ise (به) (ة) ye matuftur³⁵⁸ şeklindedir.

(معاش) kelimesi, Nâfi b. Ebu Nu'aym tarafından (معاش) şeklinde okunması üzerine el-Mubberred, bu kelimenin (معاش) şeklinde okunması gerektiğini ve doğru olanın bu şekil okuyuş tarzı olduğunu söylemiştir. Çünkü bu kelime, (مفاعل) vezninde, müfredi ise (معيشة) ve vezni de (مفعلة) dür. Sonra (يا) nın harekesinin (ع)'a verildiğini (م) ise zâid olduğunu çünkü bu kelimenin (عيش) kökünden müştak olduğunu ve kıyasta (يا) nın hemzesinin zâid olmayıp asıl olduğunu, zira (ي) zaid olsaydı müfretken sakin kılınması, cemide de (كتيبة) nin cemisi (كتائب) de olduğu gibi hemzelenmesi gerekirdi, şeklinde görüşünü açıklar³⁵⁹.

el-Mubberred, kaidelere uygun olmayan hiçbir kıraati kabul etmemektedir. Onun bu görüşü, nahivciler için ölçü haline gelmiştir.

el-Mubberred, isimlerde ve sahîh fiilerde açıkça gelen harekenin hazfını caiz görmez. Ebû 'Amr (فذوقوا إلى بارئكم) ve (وما يشعركم) âyetlerindeki “râ” ve “hemze”yi sakin okuyunca el-Mubberred, bu kıraat şeklini, kıyasa uymadığı için kabul etmemiştir³⁶⁰.

Kûfe âlimleri ve el-Ahfeş, mâkabline (قد) takdir edilmeyen mazi fiilin “Hâl”e delalet edeceği görüşünde birleşirler ve şu âyeti delil getirirler; Fakat el-Mubberred bu görüşe katılmaz ve itiraz ederek şöyle der: “hâl içinde bulunduğu şeydir, fiil ise geçmişte kalmıştır. Fiil'de hâl manası aranmaz³⁶¹.”

Ebû'l-Abbâs, bir âyet hakkında iki farklı kıraati kabul etmiş ancak birisini tercih etmiştir “Ey dağlar ve kuşlar bana sığının” şeklindeki şu âyeti el-A'rac, (طير) kelimesini dammeli olarak okuyunca, el-Halîl, Sîbeveyh ve el-Mâzinî de bu okuyuş şeklini kabul etmişlerdir. Ancak Ebû 'Amr İsâ b. Ömer Yûnus ve el-Cermî (طير)

³⁵⁷ Abdulcelîl Berel, a.e., s. 89.

³⁵⁸ a.y.

³⁵⁹ a.e., s. 90.

³⁶⁰ a.e., s. 91.

³⁶¹ a.y.

kelimesinin fethalı okunmasını tercih ettiler ki bu genel kıraattir. el-Mubberred iki okuyuş şeklini kabul etmiş fakat, mansub okunmasını tercih etmiştir.

el-Mubberred'in, bu kıraat şekillerini, şâz olsun mütevatir olsun kabul etmesinin temel nedeni bu kıraatlerin nahiv kaidelerine uygun olmasındandır. O, kıraatla ilgili bir görüşü ele alır ve inceler, daha sonra o görüşü âyetler ışığında açıklamaya çalışırken görüşüne uygun olanları delil olarak alır uygun olmayanları da reddeder³⁶².

5.18. el-Mubberred'in Bazı Nahiv Konuları ile İlgili Görüşleri:

Ebû'l-Abbâs, tevkîd, atıf harflerinin ve beyân bildiren edatların âmil olduğunu söyler ve bunlara tabi olan kelimelerin mensub olması gerektiğini belirtir. İbn Keysân'da el Mubberred'in bu görüşünü desteklemektedir.

(إذ- ما) nın iddia edildiği gibi harf olmadıklarını ve zarf olduklarını söyler.

(حاشا) tek başına fiili mazi olduğunu söylemiştir. Kûfeliler de bu görüştedirler. Ancak (حاشا) kelimesinin edat olduğunu iddia eden bazı âlimler de olmuştur. Basralılar ise (حاشا) kelimesinin harfî cer olduğu belirtmişlerdir. Ebû'l-Abbâs ise (حاشا) kelimesinin hem fiil hem de harf olabileceğini söylemiştir.

(مذ - منذ) Ebû'l-Abbâs, *el-Muқтаḍab* adlı eserinde bu iki kelimenin müpteda olduğunu ve kendilerinden sonra gelen kelimelerin haber olacağını belirtmiştir

(وأنا أعرفه مذ ثلاثون سنة) örneğinde olduğu gibi.

(كي) kelimesinin hem nasb edici hemde harf-i cer olduğunu söyler.

(حبذا) kelimesinin müpteda, mukaddem haber veya muahhar müpteda olabileceğini söylemiştir³⁶³.

(فما أصبرهم على النار)³⁶⁴ âyetinde (أصبر) kelimesinin, sabretmek mânâsında olduğunu ve bu şekilde okunabileceğini ve (صبر) kelimesiyle aynı anlama geleceğini ayrıca âyetin anlamında her hangi bir daralmanın veya bozulmanın söz konusu olmayacağını ifade etmiştir³⁶⁵.

³⁶² Ebû Bekr ez-Zubeydî, a.e., s. 121.

³⁶³ Mustafa b. Abdillâh Hâcî Hâlifî, a.e., II, 1382.

³⁶⁴ Bakara Sûresi, 2/160.

³⁶⁵ Muhammed Rıdvân ed-Dâya, a.e., s.185.

el-Mubberred, yaptığı kıyaslara göre kıraatleri değerlendirmiş ve prensibi gereği, çoğunluğun kıraat şekillerine karşı çıkararak, genellikle azınlıkta olan kıraat şekillerini tercih etmiştir³⁶⁶.

Kufeliler, (مررت بزید) cümlesinde, “bâ” harfinin hazfedilmesini caiz görmüşlerdir. Bu sebeple cümlenin (مررت زیداً) şeklinde okunmasına cevaz vermişlerdir.

el-Mubberred ise (مررت زيدا) şeklindeki bir kullanımı caiz görmez. “Çünkü bu fiil, ancak harfî cerle müteaddi olur. Bu fiil, failin fiilidir. Burada, onun meful olduğuna dair delil yoktur. Bu, iki mefule müteaddi olan fiil de değildir. Bu sebeple, iki mefulundan birini direkt, diğerini harfî cerle alır.” şeklinde görüşünü açıklamıştır³⁶⁷.

5.19. İştikâk:

el-Mubberred, *el-Kâmil* adlı eserinde iştikâk konusuna da değinmiştir. Allâh’u Teâla’nın (عَثَلٌ بَعْدَ ذَلِكَ زَيْمٌ)³⁶⁸ âyeti için şöyle demektedir: “Dilbilimciler زيم kelimesinin الزئمة kelimesinden türemiş olduğu kanaatindedirler. Yani “koyunun kulağının yarılması” anlamına gelmektedir. Ya da “bir kavme sonradan dahil olan, onlardan olmayan anlamındadır.” Araplar buna (زعنفة) çoğulu (زعانف) de demektedirler³⁶⁹.

(زعنفة): “balığın yüzgeçlerinden birisi anlamındadır.” el-Mubberred Âli ‘İmrân suresinde geçen (مسومين) kelimesinin (معلمين) anlamında olduğunu söyler. Yani “harp meydanında nerde duracağını bilen atlı” anlamına gelir. (مسومين) kelimesi (السیما) kelimesinden türemiştir³⁷⁰.

el-Mubberred, (فزع) kelimesinin Arap dilinde iki kullanımı bulunmaktadır. Birincisi halkın kullandığı “koru” anlamındadır. Diğerisi ise, (إستجداد) ve (إستصراخ) “yardım istemek” anlamındadır³⁷¹.

el-Mubberred kelimelerin aynı mânâ üzerinden deveran ettiği görüşündedir. Kelimeler farklı farklı şekillerdedir. Ama aynı mânâ üzerinde kilitlenmişlerdir.

³⁶⁶ Ebû Bekr ez-Zubeydî, a.e., s. 123.

³⁶⁷ Muhammed Rıdvân ed-Dâya, a.e., s.185.

³⁶⁸ Kalem Suresi, 68/13.

³⁶⁹ Ebû'l-Abbâs Muhammed b.Yezîd el-Mubberred, a.e., III, 224.

³⁷⁰ a.e., I, 12.

³⁷¹ a.e., I, 30.

(الجنين) kelimesinin farklı anlamlarına değinmiştir. Bu kelime “henüz ortaya çıkmayan şey” anlamındadır. Bunun için kabre (جنين) denilir. Anne karnındaki henüz organları oluşmamış bebeğe (جنين) denilir.

(المجنون) aklını yitirmiş olan kimsedir. (المجن) kişiyi gizlediği için siper denilir. (الجن) “cin” anlamındadır çünkü cinler gizlidirler³⁷².

5.20. ‘Âmiller:

el-Mubberred (رب) mânâsındaki vâv harfinin amel ettiği görüşündedir. Bu noktadan hareketle el-Mubberredin bakış açısı, Kûfelilerin bakış açısı ile uyuşmaktadır. Kûfelilere göre, “vâv” nekra kelimenin önünde amel eder ve kelimenin sonunu kesra yapar. Basralılara göre ise, رب manasındaki “vâv” tek başına amel etmez, vâv’dan sonra takdir edilen bir (رب) harfi vardır, vâv’ın atıf harfi olduğu görüşündedir. Bu konu ile ilgili onun görüşü şudur: Vâv, (رب) mânâsına geliyorsa, “vâv” in amel etmesi ve kendinden sonraki kelimenin sonunu kesra yapması caizdir. Vâv, kelimenin sonunu kesra yapan harflerdendir. و ve ب harfleri birbirine yakın harflerdir, mahreçleri de aynıdır. el-Mubberred harflerin çıkış yerleri mahreçleri ile ilgili mülâhazaları sebebi ile bu hükmü vermiştir.

el-Kâmil adlı eserinde el-Mubberred Sibeveyh’in şu görüşü ile aynı görüşü paylaşmaktadır. İlk harfi kesralı “vâv” olan bir kelimenin vâv’ını elif yapmak caizdir.

(وسادة - إسادة) ve (وشاح - إشاح)³⁷³ gibi...

5.21. Ma‘mûl:

Ma‘mullar konusunda el-Mubberred’in söylediklerini şâir Abdullâh b. Eyyûb el-Enbârî’nin şu sözü ile birlikte ele alacağız. (فإني وتركى الإنس من بعد حبههم - وصبري عن كنت) (ما إن أزيله)

“Ben ve sevdikten sonra insanları terk edişim kendisinden vazgeçtiğim insanlara sabrım”

el-Mubberred bu konu hakkında: “(إن) kelimesi zâid’dir. (ما) harfinden sonra geldiğinde i’râb değişir. Şu şekilde denildiğinde (ما زيد أخاك) veya (ما هذا بشراً) ama (إن) harfi geldiğinde, mâ‘mûlü mansûb olmaz. (ما إن زيد منطلق) örneğinde olduğu gibi

³⁷² Ebû Hasan Abdullâh el-Ĥaĥîb, a.e., s. 291-292.

³⁷³ a.e., s. 315-316.

(إِنْ) kelimesinden sonra (مَا) gelirse (إِنْ) kelimesi ibtida harflerinden olur. Ondan sonra gelenler de müpteda ve haber ya da fiil olur.” demiştir.

(إِنْما زيد أخوك)³⁷⁴

(إِنْما يَخْشَى اللهَ من عِبَادِهِ الْعُلَمَاءُ)³⁷⁵ örneklerinde olduğu gibi

el-Mubberred, “fiilden önce (إِنْ) kelimesinin gelişini açıklarken bu kelimenin de fiil konumunda olduğunu dile getirir. Şayet (إِنْ) den sonra (مَا) gelmezse (إِنْ) tek başına gelemez. Çünkü fiilden sonra fiil gelmez, gelse de amel edemez.” der.

Zâid (مَا) nın geliş biçimlerini el-Mubberred şöyle açıklar:

1-Cümleye (مَا) gelir, ama etkisi yoktur.

(فِيمَا رَحْمَةٍ مِنَ اللَّهِ لَنْتَ لَهُمْ)³⁷⁶ Bu âyette geçen (رَحْمَةٌ) kelimesi (بِرَحْمَةٍ) gibidir. (مَا) nın herhangi bir etkisi yoktur.

(مَثَلًا مَا بَعُوضَةٌ)³⁷⁷ ve (مِمَّا خَطِيئَاتِهِمْ أُعْرِقُوا)³⁷⁸ âyetlerinde olduğu gibi...

2-Lafzı değiştirmek için (مَا) harfi gelir.

(رَبِّمَا يَنْطَلِقُ زَيْدٌ) ve (رَبِّمَا يَوَدُّ الَّذِينَ كَفَرُوا)³⁷⁹ ifadelerinde olduğu gibi.

(رَبُّ) tek başına fiilin önüne gelemez. (مَا) bu kelimedden sonra gelirse şayet (رَبُّ) fiilin başına gelebilir. Çünkü (رَبُّ) tek başına isimlerin başına gelir³⁸⁰.

5.22. el-Mubberred’in el-Kâmil’deki Eleştirileri:

el-Mubberred’in yaşadığı yıllar da dahil olmak üzere o dönemde eleştiri geleneği fazla gelişmemişti. Edebî metinlerle ilgili kısmi tenkitler yapılıyor, edebî metinlere bütüncül bakış önemsenmiyordu.

el-Mubberred’in eleştirel yaklaşımı da, o döneminde yaşayan müelliflerin genel özelliklerinden farklılık göstermez.

el-Kamil’deki dil ile ilgili konular eleştiriyile karışık halde sunulmuştur. Hatta onu okuyan kişi el-Mubberred’in konuları işlerken tenkitçi üslubunu rahatlıkla

³⁷⁴ Ebû Hasan Abdullâh el-Ĥaĥîb, a.e., s. 322.

³⁷⁵ Fatır Sûresî, 35/38.

³⁷⁶ Alî ‘İmrân Sûresî, 3/159.

³⁷⁷ Bakara Sûresî, 2/26.

³⁷⁸ Nuh Sûresî, 71/25.

³⁷⁹ Hicr Sûresî, 15/2.

³⁸⁰ Ebû Hasan Abdullâh el-Ĥaĥîb, a.e., s. 323.

kavrayabilir. Bu kavrayışın ardından el-Muberred'in dil, belâgat ve nahvi ilgilendiren metinlerini okuduğunda onun tenkitçi yönünü bildiği için herhangi bir süprizle karşılaşmaz.

el-Muberred, bu eleştirileri yaparken bize eleştiri ölçülerini, eleştiri yapılan metnin sınırlarını anlayabilmemizi sağlayan kıstasları da sunmaktadır. el-Muberred'in yaptığı bu rehberlik, kendinden sonra yetişmiş birçok edebiyatçının yanılgiya düşmemesi için, ayakları kaydıran şeylerden sakınmaları için hayati öneme sahip ölçülerdir.

el-Muberred'in metinlerinde ve eleştirilerinde ortaya çıkan ilkeler ve bu sanatı doğru yapmak için oluşturduğu kurallar metinde açık, düzgün bir anlatım, derin bir mânâ ve etkileyici bir ibârenin olmasını zarûrî kılar, tüm bunlar yapılırken makbûl bir lafız, kısaltıldığında anlamı bozulmayan bir mânânın, kelimenin özünden fesâhat ve belâgat kurallarına göre çıkması gerekir. Bu görüşüne şu âyeti delil getirir.

381 وَإِذَا كَالُوهُمْ أَوْ وَزَنُوهُمْ يُخْسِرُونَ

Bu ayetteki mânâ müfessirler için “ölçtüklerinde ve tarttıklarında” şeklindedir.

وَإِذَا كَالُوهُمْ أَوْ وَزَنُوهُمْ

el-Muberred, takdir cümlesini “âyetin şöyle olduğunu görmüyor musun³⁸²” diyerek sunar.

5.23. Siyasî ve Tarihî İncelemeler:

el-Muberred'in *el-Kamil* adlı eseri, bir tarih kitabı değildir. Ancak bu kitap farklı farklı olayları, edebiyat biçimlerini ve İslâmî grupları sağlam bağlar oluşturarak sunan tarihi araştırmaları içerir. O, tarihî olayların, İslâm ümmeti üzerinde oynadığı rolleri ortaya çıkarmayı, farklı yönleriyle onların üzerindeki sır perdesini aralamayı hedefler.

Bu tarihi olaylardan kitabında geçen en önemli şey Hâricîlerin yer aldığı tarihî olaylarıdır. *el-Kamil* bir târih kitabı olmamasına rağmen Hâricîlerle ilgili konular noktasında önemli bir kaynak eser olarak kabul edilir³⁸³.

³⁸¹ Mutaffifîn Sûresi, 83/6.

³⁸² Ebû'l-Abbâs Muhammed b. Yezîd el-Muberred, a.e., I, 32.

³⁸³ a.e., III, 214.

5.24. el-Kâmil Üçüncü Asır İlminin Yansımasıdır:

Üçüncü asır farklı medeniyetleri içinde barındırması ve farklı kültürlerin temellerinin atılması sebebiyle kozmopolit bir asır kabul edilir. Bu asır düşünce hareketlerinin oluşum ve gelişim dönemi olarak da kabul edilir. O dönemden bize ulaşan eserlerin, bu çağda yazılan kitapların çoğunun edebiyat, dil, tarih ve buna benzer ilimleri ihtiva ettiğini görürüz.

el-Kâmil'de bu dönemde te'lif edilmiş eserlerden birisidir. Onda edebiyat, dil, nahiv, sarf, belâgat, tarih ve Arap kültürünü yansıtan genel bilgiler bulunmaktadır. el-Mubberred kitabında ele aldığı konuları açıklayıcı, basit bir yöntemle farklı ve bol içerikli konularla yazmıştır. Bu da bu çağın öğretici olan, kapsamlı ve geniş kültürünün bir yansımasıdır.

el-Kâmil'de Farsça kelimelerin bulunması, el-Mubberred'in o çağın yabancı kültürlerine uzak olmadığına delilidir. Başka bir açıdan da şu anlama gelmektedir. Arap kültürü üçüncü asırda Fars kültüründen etkilenmiştir. Bunun nedeni ise iki milletin toplumsal ve kültürel anlamda ayrılmayacak şekilde bütünleşmiş olmasıdır.

el-Mubberred'in *el-Kâmil* adlı kitabına bakıldığında, düşüncesini ilmî ölçülerle aktardığı görülür. *el-Kâmil*'deki ilmî araştırmalarında, hep bunu uygulamış ve hiçbir zaman ezberciliğe kaçmamıştır³⁸⁴.

el-Mubberred'in ilmî metodunda ve düşüncesinde en belirgin özelliklerden birisi şudur: Döneminde yaygın olan anlayış, sözü uzatmak iken, el-Mubberred sözü kısa tutmaya yönelerek, döneminin anlayışının aksine davranmıştır. İ'câzı en güzel şekilde uygulamış, uygulamalarda i'tidâl ve amaç sahibi olmayı tercih etmiştir. el-Mubberred şöyle demektedir: "İçerisinde ciddiyet bulunan şey, ciddiyet olmayandan daha kolay olur"³⁸⁵.

Onun belâğatı ise kısa sözlüdür. Onun bu tavrı döneminde hâkim olan anlayışa muhalif bir ilmî duruştur. O, *el-Kâmil*'in başında, Peygamber (s.a.v.)'in el-Cerîr'e, sözü kısa tutmasına dair hadisine atıfta bulunur.

el-Mubberred, *el-Kâmil*'i te'lif ederken tuttuğu yol ve ilmî yönelişlerinden biri de *el-Kâmil*'in birçok yönleriyle Arabistan'a özgü yaşayış biçiminin takdimi olmasıdır. Târihi bilgilerden, çevresindeki yaşam tarzlarından, gezdiği gördüğü denizlerden

---

³⁸⁴ Ebû'l-Abbâs Muhammed b. Yezîd el-Mubberred, a.e., II, 218.

³⁸⁵ a.y.

nehirlerden ve hatta çevresinde yaşayan hayvanlara kadar hepsinden bahsetmesi onun kaleminin farklılığın bir göstergesidir.

el-Muberred, bunlardan bahsederken okuyucuyu sıkmamak için denizcilerin başlarından geçen eğlendirici olayları, Arap halkının anlatılagelen hikayelerini de nükte mahiyetinde eserine almıştır³⁸⁶.

el-Muberred'i diğerlerinden farklı kılan başka bir yönü ise çevresinde veya dünyada yaşayan kültürlerle olan açıklığıdır. Bir şeyi anlamlı bulduğu zaman onu eserine almış ve ondan övgüyle söz etmiştir.

el-Muberred, yabancı kültür akımlarına uzak yaşayan biri değildi. Aristo'nun hitabeti hakkında ses tonunu ve onun hitabetteki rolünü över. Sesin bazen güçlü, bazen zayıf ve bazen de orta yükseklikte olması gerektiğini söyler. Aristo'nun hitabetindeki ses tonunu ve hitabetinin insanları etkilemesinden övgüyle bahseder ve der ki: “Hitâbetin etkili olabilmesi için Aristo'nun yaptığı gibi sesin bazen güçlü, bazen zayıf ve bazen de orta yükseklikte olması gerekir³⁸⁷.”

el-Muberred Basra'da olsun, Bağdâd'da olsun, akla dayalı düşünce hareketinden de uzak kalmamış, bu akla ve düşünceye önem veren hareketi takdir etmiş ve Kelâm ilmindeki tartışmanın rolüne işaret etmiştir.

el-Muberred, gelenekçi kelâm âlimlerinin kader meselesindeki oluşturduğu daralmayı aşmıştır. Kelâmcıların kader meselesini yollarda tartışmalarını şiddetle eleştirerek bu tartışma ve konuşma yeri sokaklar değil ilim meclisleri olması gerektiğini belirtmiştir.

el-Muberred, bir dil âlimi olmasının yanı sıra dönemindeki fikri ve siyâsî sorunlara uzak kalmamış, konuşmalarında ve eserlerinde bu konulara sıkça değinmiştir.

Özellikle Mu'tezile sistemini eleştirmiş ve Mu'tezile'nin siyâsî anlamdaki kötü niyetlerini ortaya koymuştur.

---

³⁸⁶ Ebû'l-Abbâs Muhammed b. Yezîd el-Muberred, a.e., II, 218.

³⁸⁷ a.e., II, 164.

Yine el-Mubberred, Şu'ubiyye (halkçılık) hareketinin ortaya çıkışını ve düşmanlarından kurtulmak için suikast metoduna sığınmalarını bir davranış biçimi haline getirmelerini ortaya çıkarmış ve yüksek bir sesle eleştirmiştir³⁸⁸.

5.25. el-Kâmil'in Arap Dili ve Edebiyatındaki Değeri:

Hicrî üçüncü asırdaki edebî eserlerin bir araya geldiği kitaplar arasında, el-Mubberred'in *el-Kâmil* isimli kitabı, şüphe yok ki büyük öneme sahiptir.

Arap medeniyetinin en güzel dönemlerinden sayılan bu dönemde, *el-Kâmil* Arap edebiyatında parlayan bir incidir ve benzerleri içerisinde en iyisidir.

el-Kâmil'e değer katan etkenlerden birisi de, edebiyat konusunda önde gelenlerin kendi meclislerinde o kitâbı baş tacı olarak kabul etmeleri ve edebiyatla ilgilenen, bu konuda eğitim yapanların *el-Kâmil*'den övgüyle bahsetmeleridir. el-Mubberred'in, "*el-Kâmil*" adlı eserinin yanı sıra el-Câhîz'in, "*el-Beyân ve't-Tebyîn*" kitabı, ibn Kuteybe'nin "*Uyûnu'l-Ahbâr*" kitabı, Ebu Alî el-Ğalî'nin "*en-Nevâdir*" kitabıdır ki bunlar, Arap edebiyatının temel kitapları olmuş eserleridir.³⁸⁹

6. el-Kâmil'in Baskıları:

Muhtelif araştırmacılar *el-Kâmil*'in çeşitli baskılarını yapmışlardır.

1. İlk olarak W.Wright (I-III, Leipzig, 1864–1882) tarafından çeşitli fihrist ve açıklamalarla neşredildi. 2. İstanbul (716 S., Asitâne, 1286 (1869-70) da basıldı. 3. Çeşitli yayınevleri: (I- II, Kâhire, 1308–9) ; (I-II, Kâhire, 1323–4: Kenarında el-Câhîz'dan muntebehât ile); (I-II, Kâhire, 1963) tarafından yayınlandı. 4. Zeki Mübârek (I-III, Kâhire, 1937, vd.) tarafından da bir neşri yapıldı. 5. Muhammed Ebu'l-Fağl İbrâhim (I-IV, Kâhire, 1956 vd.). Eskryal yazmasını esas alıp, Wright neşri ve Asitâne baskısından da büyük ölçüde yararlanarak, çok çeşitli fihristleri ve ta'likleriyle en ilmî neşrini yaptı. 6. Muhammed Ahmed ed-Dâlî (I-IV, Beyrût, 1986) de tahkik ve fihristlerle bu eseri neşretti³⁹⁰.

el-Kâmil'in Hâricîler hakkında mühim ve kaynak bilgileri ihtiva eden kısmı, O. Rescher tarafından "Das Kharidschiten Kapitel aue dem *Kâmil*" başlığıyla Almanca'ya çevrilerek (Stuttgart,1922) neşredildi.

³⁸⁸ Ebû'l-Abbâs Muhammed b.Yezîd el-Mubberred, a.e., II, 165-166.

³⁸⁹ Ebû Hasan Abdullâh el-Ğağîb, a.e., s. 599.

³⁹⁰ Brockelmann, a.e., II, 165

7. el-Kâmil Üzerine Yapılan Çalışmalar:

Bu eserin şerhlerine gelince, bunlardan bir kısmı günümüze kadar gelmiş, bir kısmı ise isimleri bilinmekle beraber henüz ele geçmemiştir.

1. İbnu'l-Vağşî diye bilinen Hişâm b. Ahmed (ö. 489/1096)'in "*Nuketü'l-Kâmil*" adlı şerhi.

2. İbnu's-Sîd el-Bağalyevsî (ö. 521/1127)'nin "*el-Kurt 'ale'l-Kâmil*" adlı şerhi, Zuhûr Ahmed Zuhûr tarafından Pencap Üniversitesi yayınları arasında (Lahor, 1980) neşredilmiştir.

3. İbn Mezzâ' diye bilinen Ebû'l-Abbas Ahmed b. Abdurrahmân (ö. 592/1196)'nın Muhammed b. Yûsuf es-Serağustî (ö. 592/1196)'den rivayet ettiği şerh³⁹¹.

4. Yazarı belli olmayan bir şerhi daha vardır. Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Kütüphanesi, İsmail Sâ'ib Efendi kısmı (1173). Bu eser Ebu'l-Kâsım Ali b. Hamza el-Başrî'nin "*Kitâbu't-Tenbihât 'alâ Ağlâti'r-Ruvât*" adlı eserinde tenkit edilen kitaplardan biridir³⁹².

5. es-Sibâ'î Beyyûmî, bugünkü anlamıyla konulara ve bablara ayrılmamış olan *el-Kâmil*'i, nesir ve nazım diye ikiye ayırarak, her bölümü kendi içinde bablara ayırıp muhtevasına dokunmadan âdetâ yeniden inşâ ettiği "*Tezhîbü'l-Kâmil*" (I-II, Kahire, 1341/1923)'in sonuna da bir zeyl ilave edilmiştir³⁹³.

6. el-Marşafî Seyyid b. Alî'nin "*Rağbetü'l-Âmil min Kitâbi'l-Kâmil*" (I-VIII, Kâhire, 1345 vd.) adlı şerhi. el-Maşrafî bu eserinde el-Mubberred'in bir beytinden sonra, şâirin maksadını hâvî bir beyit getirir. Bunları harekeleyip açıklar. Ayrıca lügat, rivayet, şiir açıklaması, şiirin şâirane nisbeti vb. gibi konularla *el-Kâmil*'i tenkide tâbi tutar.

7. Ebû'l-Kâsım Ali b. Hamza el-Başrî el-Luğavî (ö.375/985), râvilerin hatalarına dikkat çektiği eserinde bazı âlimlerin kitaplarında yaptığı gibi *el-Kâmil*'deki hatalara da işaret eder. Bu eserin bir nüshası Dâru'l-Kutub'de mevcuttur.

8. Hişâm b. Muhammed b. Hişâm el-Kenânî Ebû Velîd, (ö. 489 h.) aynı zamanda yazar ve edebiyatçı olan el-Kenânî Ebû Velîd, *el-Kâmil*'i şerh etmiş ve yaptığı bu şerhe "*Nektü'l-Kâmil lil-Mubberred*" adını vermiştir.

³⁹¹ Ronard Stephau End Nandy, a.e., s. 382.

³⁹² Brockelmann, a.e. I, 176.

³⁹³ Serkis, *Mu'cemu'l-Mağbûat*, Mısır, 1928, II,1613.

9. es-Sırkıstî Muhammed b. Yûsuf b. Abdullâh b. et-Temîmî, (ö.538 h) *el-Kâmil*'i şerh ederek yayımlamıştır³⁹⁴.

10. Ayrıca Brockelmann, İsmâil Efendi kütüphanesinde yer alan fakat kim tarafından şerh edildiği bilinmeyen bir şerhin daha bulunduğunu belirtir.

11. Sai'd b. Muhammed es-Sema'nî (ö. 1172 h.) de *el-Kâmil*'e Hâşiye yazmıştır.

12. Hüseyin Naşşâr, *el-Kâmil*'le ilgili ihtisâr çalışması yaparak bu esere, *el-Muhtâr min Kitâbi'l-Kâmil* adını vermiştir. Bu çalışma el-İdâretu'l-Âmme li's-Sekâfe tarafından yayımlanmıştır.

13. Alî b. Hamza el-Başrî (ö. 375/985)nin *el-Kâmil* üzerine yaptığı, “*et-Tenbihât 'alâ Ağâlîfi Ebû'l-Abbâs el-Mubberred fî Kitâbihi'l-Kâmil*” adlı risalesi, Alî b. Hamza el-Başrî'nin “*et-Tenbihât 'alâ Ağâlîfi'r-Ruvât*” adlı eserinin bir bölümünde yer almaktadır³⁹⁵.

---

³⁹⁴ Korkis 'Avvâd, a.e., s. 201; Cumâ el-Mebrûk 'Avnî, a.e., s. 62.

³⁹⁵ Cumâ el-Mebrûk 'Avnî, a.e., s. 63.

SONUÇ

Basrâ dil mektebinin en önemli ismi sayılan Ebû'l-Abbâs el-Muberred, dil ve gramer konusunda önder ve rehber olarak kabul edilmiştir. Basra'da ve ardından da Bağdat'ta dönemin ileri gelen hocalarından ders alarak, kendisini yetiştirmiştir. Parlak zekâsı ve anlayışı, güzel konuşması, nüktedanlığı, hazır cevaplılığı, şâirane tabiatı ve sahip olduğu fesahat ve belâğatı sayesinde çevresine kendisini tez zamanda kabul ettirmiş ve elde ettiği şöhret, Basra hudutlarını aşmakta gecikmemiştir. Daha küçük yaşlarda iken lügat ve nahiv alanında kazandığı geniş ve sağlam bilgisi ile büyük takdir toplamış bunun neticesinde döneminin ileri gelenlerinden ilgi ve saygı görmüş ve ihsanlarına nail olmuştur.

Kısa sürede ders okutma icâzeti alan el-Muberred, ilim meraklılarının oluşturduğu bir ilim meclisi kurarak, ez-Zeccâc, İbn Keysân, el-Ahfeş ve Niḫaveyh gibi pek çok âlimin yetişmesinde etkili rol oynayarak, Bağdât'ta dönemin vezir ve idarecilerinin alaka, hürmet ve desteklerine nâil olmuştur. Birçok âlim tarafından övgüyle anılmış, ölümünden büyük üzüntü duyan muasırı ve rakibi, Kûfe dil mektebinin mümessili büyük edebiyatçı Sa'leb tarafından da takdirle anılmıştır.

el-Muberred, Arap Dili ve Edebiyatı sahasında döneminin şartlarında yapılması gerekenin ve yapılabilecek olanın en iyisini yapmaya çalışmış ve bu sahada elliden fazla eser bırakmıştır. Nitekim yazmış olduğu bu eserler, kendinden sonra gelenler için kaynak teşkil etmekle birlikte, bu özelliklerini sürdürmeye devam edeceği anlaşılmaktadır.

İlmî yönden herkesin gıpta ile baktığı el-Muberred, son derece kıymetli ve orijinal eserler bırakmıştır. Bunların ancak pek azı günümüze kadar ulaşabilmekle birlikte bu eserler içinde hiç şüphesiz en önemlisi, *el-Kâmil*'dir.

Bu eser, zengin bir ansiklopedik niteliğe sahip olup, hadisleri, mev'izaları, hutbeleri, darb-ı meselleri, çoğu eski şâirlere ait olan birçok şiiri ve tarihi rivayetleri toplamıştır. Bütün bunları da dil, gramer ve tarihi bilgi çerçevesinde değerlendirerek dil ve edebiyat çalışmalarına ışık tutmuştur. Ayrıca Tefsir, Fıkıh ve Akâid gibi İslâmî ilimleri çeşitli başlıklar altında ele almaya çalışmıştır. Bunların yanı sıra, unutulmaya yüz tutmuş deyimlere ve anlatım metodlarının usüllerine de değinmiştir. Böylece bu eser, Arap literatüründe bir edebiyat ve nahiv ansiklopedisi olarak yerini almıştır.

el-Mubberred, *el-Kâmil*'in muhtevasını takdim ederken eserin muhtelif yerlerinde Arap teşbihlerinin türlerine ve onlardaki ilginç anlamlara işaret etmiştir. Belâgat konularını, belli başlıklar altında olmaksızın eserin muhtelif yerlerine serpiştirmiştir. Teşbih bahsine müstakil bir bölüm tahsis ederek, teşbih çeşitlerini, teşbihin muhtelif meselelerini ve Arapların kullandığı teşbih örneklerini izah etmeye çalışmıştır.

el-Mubberred, bütün bu ilmî konuların yanında, okuyucuyu sıkmamak ve dinlendirmek için, bazı bölümlerde nüktedân bir tavırla eğlendirici öykü ve hikayelere de yer vermeyi ihmal etmemiştir.

el-Mubberred, eserinde başvurduğu kaynakların güvenilir olmasına dikkat etmiş, kendilerinden rivayette bulunduğu âlimleri tanıtmış ve dil ile ilgili yaygın olan kullanımları esas almaya özen göstermiştir. Bütün bunları yaparken dil alanında yeniliklere imza atarak asrının kalıplaşmış dil anlayışının yanında yenilikçi bir metod takip etmiştir.

el-Kâmil yazıldığı dönemdeki dil, nahiv, yazım kuralları, hitabet tarzı, o dönemdeki şahsiyetler, kurumlar, anlaşmazlıklar başta olmak üzere pek çok konuda Bağdat'a, Abbâsî devletine ve dolayısıyla İslâm medeniyetine ayna tutan bir eser olma niteliği taşımaktadır. Günümüzde ise Arap dilinin ana konularında ve özellikle de belâgat ve nahiv konularında temel başvuru kaynaklarından biri olma özelliğini devam ettirmektedir.

BİBLİYOGRAFYA

- Abdulcebbâr Abdurrahmân, *et-Turâsu 'l-'Arabi'l-İslâmî*, 1983.
- Abdulkâdir Huseyn, *el-Muhtaşar fi Târîhi'l-Belâğa*, Dâru'ş-Şurûk, Beyrût, 1986.
- Abdulvehhâb İbrâhîm Ebû Süleymân, *Kitâbetu'l-Bahsi'l-İlmî*, Cidde, 1983.
- Abdu'l-Kâdir Huseyn, *Eseru'n-Nuḥât fi Bahsi'l-Belâği*, Kâhire, tsz.
- Abdulhamîd Seyyid Labebe, *Ġarîbu'l-Kur'ân*, Dafet, 1986.
- Abdu'l-Bâkî b. Abdu'l-Mecîd el-Yemânî, *İşâratu't-Ta'yîn ve Terâcumu'n-Nuḥâti ve'l-Luġaviyyîn*, thk. Abdulmecîd Diyâb, Beyrût, 1981.
- Abdulcelîl Berel, *Ebû'l-Abbâs el-Mubberred Ḥayâtuhu ve Âşâruhû ve Mezhebuhu'n-Naḥv*, Câmia'tu Dimeşk, 1984.
- Abdu'l-Vehhâb eş-Şâbûnî, *'Uyûnu'l-Muellefât*, Thk. Mahmûd Fâḫûrî, Halep, 1992.
- Alî el-Âmmârî, *Risâletu'l-İslâm*, Kâhire, 1991.
- Abdu'l-Azîz el-Meymenî, *Buḥûs ve Tahkîkât*, Beyrut, 1995.
- Ahmed Abdalbâkî, *min A'lâmi 'Ulemâ'i-l-'Arab fi'l-Ḳarni's-Sâlisi'l-Hicrî*, Dirâsatu'l-'Arabiyye, Beyrût, 1990.
- Ahmed Maṭlûb, *Muṣṭalaḫât Belâġiyye*, el-Mecmau'l-İlmî, Bağdâd, 1972.
- Amnon Shiloah, *The Theory of Music Writings*, München, 1979.
- Bedevî Ṭibâna, *el-Beyânu'l-'Arabî*, 1968.
- Butros el-Bustânî, *Udebâu'l-'Arab fi'l-'Aşri'l-Abbâsî*, Dâru'l-Cil, Beyrût, 1979.
- Brockelmann, Gal, Leiden, 1943.
- Cuma el-Mabrûk 'Avni, *el-Mubberred Ḥayâtuhu ve Âşâruhu ve Menhecuhu min Hilâli Kitâbihi'l-Muḫtaḫab*, Ma'hedu'l-İnmâ'i-l-'Arabî, Beyrût, 1988.
- el-Câhîz, *el-Beyân ve't-Tebyîn*, thk. Abdusselâm Muhammed Hârûn, el-Mektebetu'l-Hancî, Mısır, 1975.
- Corci Zeydân, *Târîhu Edebi'l-Luġati'l-'Arabiyye*, Dâru'l-Hilâl, Kâhire, tsz.
- Çetin M. Nihat, “*el-Mubberred*” mad., İ. A., Millî Eğitim Basımevi, İst., 1979.
- Durmuş İsmail, “*Mubberred*” mad., *D.İ.A.*, İst., 2006.

- Demirayak, Kenân, *Abbâsi Edebiyâtı Tarihi*, Şafak Yayınevî, Erzurum, 1988.
- Ebû'l-Abbâs, Muhammed b.Yezîd el-Muberred, *el-Kâmil*, thk. Muhammed Ahmed ed-Dâlî, Muessetu'r-Risâle, Beyrût, 1984.
- Ebû Berakât Kemâluddîn Abdurrahmân b. Muhammed b. el-Enbârî, *Ṭabaḳâtu'l-Udebâ'*, Mektebetu'l-Menâr, Ürdün, 1985.
- Ebû Bekr Ahmed b. Alî el-Ḥâtip el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, Dâru'l-Kuttâb el-'Arabî, Beyrût, tsz.
- Ebû Bekr ez-Zebîdî, *Ṭabaḳâtu'n-Naḥviyyîn ve'l-Luğaviyyîn*, thk. Ahmed Ebu'l-Faḍl İbrâhîm, Mektebetu'l-Ḥancî, 1954.
- Ebû Ca'fer en-Naḥḥâs, *Şerh-u Ebyâti Sibeveyh*, Mektebetu'ş-Şebâb, Kâhire,1985.
- Ebû'l-Ferac el-İşfehânî, *el-Eğânî*, Dâru'l-Kutub, Kâhire, 1962.
- Ebû'l-Kâsım ez-Zeccâcî, *Mecâlisu'l-'Ulemâ'*, thk. Abdusselâm Hârûn, Silsiletu't-Turâsi'l-'Arabî, Kuveyt, 1962.
- Ebû Hasan Abdullâh el-Ḥatîb, *el-Muberred ve Dirâsetu Kitâbihî'l-Kâmil*, Mektebetu Câmia'ti'l-Urdun, Ürdün, 1989.
- Ebû Sa'îd el-es-Sem'ânî, *el-Ensâb*, Dâru'l-Kutubi'z-Zâhira, Dimeşk, tsz.
- Ebû Sa'îd es-Sîrâfî, *Aḥbâru'n-Naḥviyyîn vel-Başriyyîn*, thk. ez-Zeynî ve İsâ el-Ḥalebî, Matbaatu'l-Katolikiyye, 1932.
- Fâḍıl İhsân Abbâs, *İ'câzu'l-Kur'ân'il-Kerîm*, 1991.
- el-Ferazdaḳ, *Dîvânu'l-Ferazdaḳ*, thk. ve şrh. Kerem el-Bustânî, Dâru Şadır, Beyrût, 1960.
- G. C. Anavattî, o.p. "textes arabes anciens edites en egypteau cours des annees 1963, 1964 et 1965", mideo, Kâhire,1964-1966.
- Ḥâzım el-Ḥacc Ṭâhâ, *et-Tenbîh 'inde'l-Muberred fî Kitâbi'l-Kâmil*, Abdu'r-Râfidîn, Mısır,1976.
- Ḥannâ el-Fâḥûrî, *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî*, el-Mektebetu'l-Bevlisiyye, Beyrut, tsz.,
- Ḥamîd b. Sevr el-Ḥilâlî, *Divân*, thk. Abdulazîz el-Meymenî, Dâru'l-Ḳavmiyye, Kâhire, 1965

- Hasan İbrahim Hasan, “*Siyasi, Dini, Kültürel, Sosyal*” *İslam Târihi*, Kayıhan yayınları, İst, 1985
- Hammâdî Sammûd, *et-Tefkîru'l-Belâğî 'inde'l-'Arab*, Menşûrâtü'l-Câmia'ti't-Tûnusiyye, Tunus, 1981.
- Hatice el-Ĥadîsî, *el-Mubberred Sîratuhû ve Muellefâtuhû*, Dâru'ş-Şu'ûni's-Sekâfiye el-'Âmme, Bağdad, 1990.
- Hacı Halîfe, *Keşfu'z-Zunûn*, İst., 1943.
- Hasan Karûn, *Mecelletu'l-Ezher*, Kâhire, 1980.
- İhsân Abbâs, *Târihu'n-Nağdi'l-Edebî 'inde'l-'Arab*, Dâru's-Sekâfe, Beyrût, 1986.
- İbn Haldûn, *Mukaddime*, Dâru İhyâ-i't-Turâsi'l-'Arabî, Beyrut, tsz.
- İbrâhîm el-Enbârî, *el-Kâmil-li'l-Mubberred*, Mevsû'atu't-Turâsi'l-İnsâniyye, Kâhire, tsz.
- İbn Keşîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, Mektebetu'l-Ma'ârif, Beyrût, tsz.
- İbn Kuteybe Abdullâh b. Muslim, *Edebu'l-Kâtib*, thk. Muhammed Muhyi'd-Dîn Abdu'l-Hamîd, Mabaatu's-Sa'âde, Kahire,
- İbn Hucce el-Hamevî, *Semerâtu'l-Evrâk*, Mustafa el-Halebî Matbaası, Halep, 1371
- İbnu'n-Nedim, *el-Fihrist*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, tsz.
- İbnu'l-Cevzî, *Kitâbu'l-Muntazar*, Dirâsetun-fi Menhecihî ve Mevâridihî ve Ehemmiyetihî, thk. Hasan İsâ Alî el-Ĥâkîm, *'İlmu'l-Kutub*, tsz.
- İbrâhîm Enîs, *el-Aşvâtu'l-Luğaviyye*, Dâru't-Tibâ'ati'l-Hadîse, thk. Hâlid Abdulkerîm, Kuveyt, 1989.
- İbn Hacer el-'Aşkalânî, *Tezhîbu't-Tezhîb*, Dâru Sadır, Beyrût, tsz.
- İzzeddîn Ebû'l-Ĥadîdi, *Şerhu Nehci'l-Belâğa*, Beyrût, 1963.
- İbnu'l-'Îmâd el-Ĥanbelî, *Şezerâtu'z-Zeheb fi Ahbâri Men Zeheb*, Dâru'l-Fikr, 1979.
- İbn Tağrıberdi, *en-Nucûm'uz-Zâhira fi Mulûki Mısır ve'l-Kâhira*, Dâru'l-Kutub, Kâhire, 1932.
- Julie Scott Meisami end Paul Starkey, *Encyclopedia of Arabic Literature*, London, 1988.

- Karaaslan Nasuhi Ünal, “*Hamdânîler*”, mad., D.İ.A., İst., 1997.
- Kahyaoğlu Yasin, “Ebû'l-Abbâs el-Muberred'in Hayatı, İlmî Şahsiyeti ve *el-Kâmil* adlı eseri”, Nüsha, Yıl: 3, Sayı 10, 2003.
- Korkis 'Avvâd, *Akdemu'l-Mahtûâtî'l-'Arabiyye fî Mektebâti'l-'Âlem*, Bağdâd, 1982.
- el-Ğıffî, *İnbâhu'r-Ruvât 'alâ Enbâi'n-Nuĥât*, thk, Muhammed Ebû'l-Fağl İbrâhîm, Dâru'l-Fikri'l-'Arâbî, Mısır, 1955.
- el-Muberred, *el-Muĥtaĥab*, Beyrut, tsz.
- Muhammed Kurdî Alî, *Kunûzu'l-Ecdâd*, Dâru'l-Fikr, tsz.
- Muhammed Abdu'l-Ĥâlik 'Uğayme, *Ebû'l-Abbâs el-Muberred ve Âsâruhû fî'l-'Ulûmi'l-'Arabiyye*, Mektebetu'r-Ruĥd, Riyâd, 1986.
- Monique Bernards, *Changing Traditions, Al-Mubarrad's Refutations of Sibaveyh and the Subsequent Reception of the Kitâb*, E.J Brill, Leiden, New York, Köln, 1997.
- el-Muberred, *el-Kâmil fî'l-Luġa*, nşr. Muhammed Ebû'l Fağl İbrahim, Kâhire, tsz.
- Mecîd Abdu'l-Hamîd Nâcî, *Eseru'l-İġrîkî fî'l-Belâġâ*, Matba'âtu'l-Âdâb, Bağdâd, 1976.
- el-Mevrid, *Dirâsetu Bibliyoġrafya*, Bağdat, 1937.
- Mustafa b. Abdillâh Hâci Halîfe, *Keşfu'z-Zunûn*, Maârif Matbaası, Beyrut, 1941.
- Muhammed Rıdvân ed-Dâya, *A'lâm'ul-Edebi'l-Abbâsî*, Muessesetu'r-Risâle, Beyrût, 1987.
- Nevâbî Fikrî el-'Arabî, *Mecelletu Kulliyeti Dâri'l-'Ulûm*, Kâhire, 2004.
- Ömer Ferrûh, *Târîĥu Edebi'l-'Arabî*, Beyrût, 1968.
- P.M. Holt, A.K.S. Lambton, B. Lewis, *İslâm Tarihi Kültür ve Medeniyeti*, Hikmet yayınları, İst., 1989.
- Ronard Stephau End Nandy, *Concise Encyclopaedis Of Arabic Civilication*, Amsterdam, 1959.
- Razzûĥ Ferac Razzûĥ, *İnâyâtu'l-Udebâ ve'l-'Ulemâ*, Kulliyetu't-Terbiye, el-Câmi'at'ul-Mustensîra, Bağdâd, 1420.
- Ramazân Abdu't-Tevvâb, *el-Belâġa li Ebi'l-Abbâs Muhammed b.Yezîd el-Muberred*, Ĥavleyâtû Külliyyeti'l-Âdâb, Câmi'atu 'Ayni'ş-Şems', 1964.

- Serkis, *Mu'cemu'l-Maṭbûât*, Mısır, 1928.
- es-Seyyid Hasan Karven, *Te'lifu'l-'İbâra, Kemâ Yerâhu'l-Mubberred fi'l-Kâmil*, Mecelletu'l-Ezher, Kahire, 1980.
- Şevkî Dayf, *el-Fennu ve Mezâhibuhû fi'n-Neşri'l-'Arabî*, Dâru'l-Ma'ârif, Mısır, 1965.
- Şevkî Dayf, *el-'Aşru'l-'Abbâsiyyi'l-Evvel*, Dâru'l-Me'ârif, Mısır, tsz.
- Şihâbu'd-Din Ebu'l-Faḍl Ahmed b. Ali b. Ḥacer el-'Aşkalânî, *Lisânu'l-Mîzân*, Muessesetu'l-A'lâm lil-Matbu'ât, Beyrut, 1998.
- Şemsu'd-Dîn Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr b. Ḥallikân, *Vefayâtu'l-Â'yân ve Enbâu Ebna'i-z-Zemân*, thk. İhsân Abbâs, Dâru Şâdir, Beyrut, tsz.
- Şemsu'd-Dîn Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, thk. Şu'ayb el-Arnâvût, Muessetu'r-Risâle, Beyrut, tsz.
- Tâhir Ahmed Mekkî, *Dirâsât fi Mesâdiri'l-Edeb*, Kâhire, 1986.
- Üçok Bahriye, *İslam Tarihi Emeviler-Abbâsiler*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Sevinç Matbası, 1968.
- Yazıcı Hüseyin, "İbnu's-Serrâc" mad., D.İ.A., İst., 2000.
- Yaḫût el-Ḥamevî, *Mu'cemu'l-Udebâ*, Dâru'l-Musteşrika, Beyrut, tsz.
- Yûsuf Nevfel, *el-Mektebetü'l-'Arabiyye*, Dâru'l-Ğadi'l-'Arabî, Kahire, 1991.
- Yâsir Muhammed 'Atâ 'Ammâr, *el-Mubberred Belâğiyen*, el-Câmia'tu'l-Urduniyye, 1994.
- Yıldız Hakkı Dursun, "Abbâsiler", mad., D.İ.A., İst., 1988.